

Adam Zagajewski versei 3

Gömöri György: Bevezető az Öngyilkosokhoz 6

Wiktor Woroszyłski: Öngyilkosok (napló) 7

Izabella Zubko versei 10

Arthur Schopenhauer: Az örületről (esszé) 13

Csejtei Dezső – Juhász Anikó: Schopenhauer hatása
a művészetekre (esszé) 17

Charles Simic: A költő ceruzája (próza) 21

Mary Ruefle: A kis noteszceruza (próza) 23

Villányi László versei 24

Báthori Csaba versei 26

Aczél Géza: (szino)líra 29

Király Gábor versei 32

Salman Rushdie: *Quichotte* (próza) 35

Alekszandr Szergejevics Puskin: *A pikk dáma* (próza) 40

Fittler Áron: Nők és műveltség, nők és utazás a középkorban
(Bánki Éva *Elsodort idő és Összetört idő*) 48

Bánki Éva: Fogféreg (próza) 55

Beke Ottó: Variációk egy emléktémára 58

Izer Janka: Lejárt termék (próza) 60

Stolcz Ádám versei 65

Zakariás Cecília: Annák (próza) 67

Kredecki Zsombor: Mária (próza) 69

Nyerges Gábor Ádám versei 73

Arthur Schopenhauer: A nevetséges elméletéről (esszé) 75

Máthé Andrea: Szabad sziluett (Miksa Bálint festményeiről) 87

Ismeretlen japán költő: „A közeledés párába hagyja a távolodást”
(vers és kép) 90

A borítón és a lapzárókon Miksa Bálint munkái. Fotó: Horváth S. Gábor ©

Külön köszönet Máthé Andreának és Dobai Lilinek.

E számunk szerzői:

Aczél Géza költő (Debrecen), Bánki Éva író (Bp.), Báthori Csaba költő, fordító (Bp.), Beke Ottó író (Szabadka), Csejtei Dezső filozófiatörténész, fordító (Szeged), Dabi István fordító (Bp.), Fittler Áron japonológus (Kyoto), Gömöri György költő (London), Greskovits Endre fordító (Bp.), Hetényi Zsuzsa irodalomtörténész, fordító (Bp.), Izer Janka író (Bp.), Juhász Anikó költő, fordító (Szeged), Király Gábor költő (Bp.), Kredecki Zsombor író (Bp.), Máthé Andrea esztéta (Bp.), Nyerges Gábor Ádám költő, író (Bp.), Puskin, Alekszandr Szergejevics költő, író (1799–1837), Ruefle, Mary (McKeesport, USA), Rushdie, Salman író (Manhattan, New York, USA), Simic, Charles költő, esszéista (New Hampshire, USA), Schopenhauer, Arthur filozófus (1788–1860), Stolcz Ádám költő (Bp.), Szilágyi Mihály fordító (Bp.), Villányi László költő (Győrzámoly), Zagajewski, Adam költő (Krakkó), Zakariás Cecília író (Bp.), Zubko, Izabela költő (Krakkó)

A KRAKKÓI ZSIDÓK MEGÍRATLAN ELÉGIÁJA

„Az én családom 500 éve élt itt”

(M. S.)

Legszomorúbb mégis a József utca, keskeny, mint az újhold,
egyetlen fa sincs rajta, mégis van valami bája,
ez a provincia sötét bája, búcsúzása, csöndes temetésé-
estéknént itt gyülekeznek az összes kerület árnyai,
sőt még azok is, akik vonaton jönnek be a közeli városkákból.
Józsefet szerette az Úr, de utcája boldogtalan volt,
nem tüntette ki fáraó, álmai szomorkásak voltak és évei mind soványak.

A Krisztus Teste templomában gyertyát gyújtok a halottaknak,
akik innen messze laknak – nem tudom, merre,
- és érzem, a piros lángocska őket is felmelegíti,
mint a tűznél a hajléktalanokat, ha leesett az első hó.
Járom Kazimierz* ösvényeit és a távollevőkre gondolok.
Tudom, hogy szemük olyan, mint a víz és nem lehet
látni őket – csak elsülyedni lehet bennük.

Este lépteket hallok – de nem látni senkit.
Hosszan jár, aki jár, bár üres az utca, női lépések vassal
vert csizmában, mellette a hóhér puha, szinte gyöngéd léptei.
Mi ez? Úgy tetszik, sötét emlék vonul a város fölött,
akár egy sztratoszférából lassan távolodó üstökös.

*Krakkó hajdani, az elmúlt évtizedben újjépített zsidónegyede.

A VELED HALLGATOTT ZENE

A veled hallgatott zene több volt a zenénél...

(Conrad Aiken)

4

A veled hallgatott zene
mindvégig velünk marad.

Komoly Brahms és elégikus Schubert,
bizonyos dalok, Chopin negyedik balladája,

pár vonósnégyes, ami szívettépő
hangzású (Beethoven, adagio)

és Sosztakovics szomorúsága, ő nem,
nem akart meghalni.

Bach passiók nagy kórusai-
mintha csak valaki hívna

és örömet követelne tőlünk,
tisztá és érdek nélküli örömet,

aminek teljesen
természetes része a hit.

Lutoslawski egyes részletei,
könnyedek, mint gondolataink.

Egy fekete énekesnő blues-hangja,
ami fénylő acélként hatol belénk-

még ha valahol az utcán ért is el,
egy porlepte, ronda városban.

Mahler véget nem érő indulói,
a trombitahang az Ötödik elején,

és a Kilencedik első része,
(amit te néha „malheur”-nek hívsz).

Mozart kétségbe esett tónusa a *Requiem*-ben,
nyugalmas zongoraversenyei,

amiket nálam jobban dúdoltál-
dehát ezt mindketten jól tudjuk.

A veled hallgatott zene
mivelünk hallgat majd el.

MOST, AMIKOR ELVESZTETTED...

Apámnak

5

Most, amikor elvesztetted emlékezetedet
és nem tudsz mást, csak tanácstalanul nevetgélni,
szeretnék segíteni – hiszen egykor, mint demiurgosz,
Te nyitottad tágra képzeletemet. Emlékszem kirándulásainkra,
a gyalpas felhőkre, ahogy alacsonyan szálltak a hegyek
nedves erdeje fölött (minden ösvényt ismertél benne),
meg arra a nyári napra, amikor fölmásztunk
a Balti-tenger partján egy hosszú világítótoronyba
és sokáig bámultuk a tenger végtelen hullámain,
fércfonalakként elrongyolt fehér öltéseivel.
Nem felejttem ezt a percet, úgy hiszem, akkor
meg voltál hatva – úgy tűnt, látjuk az egész világot,
ami végtelen, nyugodtan lélegző, kék és tökéletes,
egyszerre éles és ködös, közeli és távoli világ -
éreztek bolygónk kerekességét, hallgattuk a sirályokat,
ahogy ráérősen libegve játszadoztak
a levegő meleg és hűvös áramaiban.
Nem vagyok képes segíteni, nincs több, mint egy emlékezetem.

(Fordította: Gömöri György)

* Adam Zagajewski (Lemberg 1945) lengyel költő, prózaíró, esszéista, műfordító. A krakkói Jagelló Egyetemen pszichológiát és filozófiát tanult. A '68-as költőnemzedék tagja. Egy 1975-ben aláírt petíció miatt betiltották a műveit. 1982-ben emigrált Párizsba, majd 2002-ben tért vissza Krakkóba. Számos lengyel és nemzetközi irodalmi díj birtokosa, évek óta Nobel-esélyes. 2016-ban Janus Pannonius-díjat kapott.

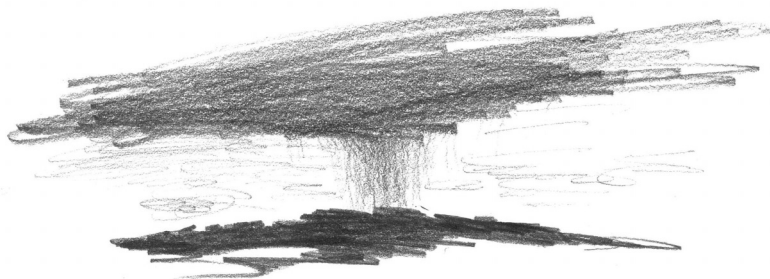
A varsói Karta kiadónál 2017-ben két vastkos kötetben megjelentek Wiktor Woroszylski naplói. Magyar szempontból az első, 1982-ig terjedő kötet az érdekesebb, ebben az 1956-os *Magyarországi napló* szerzője gyakran foglalkozik magyar ügyekkel, a többi közt Kopácsai Sándor évtizedekkel később kiadott könyvét kommentálja, de alulírott számára (aki névvel is szerepel a *Naplók*-ban) a legfontosabbnak az a két részlet látszott, amiről Woroszylski másutt is írt, de sehol sem ilyen közvetlenül. Hanka Adamiackával én már évekkal ezelőtt foglalkoztam, eredetileg a *Hitel*-ben közölt emlékezésem erre a lengyel újságíró-nőre később megjelent *Az én forradalmam* (Pont kiadó, Budapest, 2006) című kötetem 69-74 lapjain. Lényegében Woroszylskihoz hasonlóan írtam le Adamiackát, sőt egy kényes személyes problémáját is említettem, ami talán benne volt a kéziratban, mégsem került végül bele Wiktor megszerkesztett naplójába.

6 Gömöri György

BEVEZETŐ AZ „ÖNGYILKOSOK”-HOZ

zik magyar ügyekkel, a többi közt Kopácsai Sándor évtizedekkel később kiadott könyvét kommentálja, de alulírott számára (aki névvel is szerepel a *Naplók*-ban) a legfontosabbnak az a két részlet látszott, amiről Woroszylski másutt is írt, de sehol sem ilyen közvetlenül. Hanka Adamiackával én már évekkal ezelőtt foglalkoztam, eredetileg a *Hitel*-ben közölt emlékezésem erre a lengyel újságíró-nőre később megjelent *Az én forradalmam* (Pont kiadó, Budapest, 2006) című kötetem 69-74 lapjain. Lényegében Woroszylskihoz hasonlóan írtam le Adamiackát, sőt egy kényes személyes problémáját is említettem, ami talán benne volt a kéziratban, mégsem került végül bele Wiktor megszerkesztett naplójába.

Egy dologban lényegében megegyeztünk Woroszylskivel: Hanka Adamiacka mindig az igazság oldalán állt, lelkes és később kiábrándult kommunistaként ugyanazt kereste. Magyarországról közölt cikksorozatában is mindvégig ragaszkodott az általa megélt igazsághoz. Tragikus sorsa rávilágít sokak élményeire, akik 1956-ban a magyar forradalom szovjet katonai elnyomása, majd Nagy Imréék kivégzése miatt fordultak el végleg több országban a kommunista párttól. A másik fiatal öngyilkost, Lidka Widajewiczet én alig ismertem, talán egyszer találkoztunk az egyetemen. Amikor most a lengyel író naplói alapján felidézem a két öngyilkos nő emlékét, azért is teszem, hogy megörökítsem azokat a más nemzetiségű szereplőket, akik valamilyen módon részben az 1956 utáni megtorlás áldozatai lettek.

1957 június 20, csütörtök

Június elsején öngyilkos lett Hanka Adamiecka. Csak most írok erről, de folyton gondoltam rá – nem csak órá és tragikus végére, de általában az öngyilkosokra. Hánnyal akadtam össze életemben! Az elmúlt években általában több öngyilkosság végződött halállal, mint korábban. Vajon a döntés arról, hogy valaki öngyilkos lesz, ennyire könnyű és nyilvánvaló? Természetes halál lenne – az öngyilkosság?

Wiktor Woroszylski 7

ÖNGYILKOSOK

(Részlet a Naplóból)

Tadek (Borowski) halála után¹ azt mondtam, ő biztosan nem volt teljesen normális, hiszen csak az elmebetegek lesznek öngyilkosok. Ryszard Matuszewski² erre azt felelte, hogy apja – egy teljesen normális ember – a háború alatt, amikor már öreg volt és magatehetetlen, felakasztotta magát, hogy ne legyen terhére fiainak.

Ez elég ahhoz, hogy korunkban az öngyilkosságot a természetes halál egy fajtájának tekintsük, természetesebbnek a ráknál, a tüdőbajnál vagy a szívizmok elhalása miatti halálnál.

Igen, de valahányszor beleütközünk – lázadnunk kell ellene.

Hanka Adamiecka.

Kövérkés, nagydarab, szőke hajú lány volt, széles arcú, kicsit mongolos külsejű (kiálló pofacsontok). Nevetésével és valamilyen kislányos közvetlenségével kellemes benyomást keltett. 1931-ben vagy 32-ben született.

Volhyniai tisztai családból származott. Szüleit titokzatos körülmények között vesztette el 1941-ben. Még a németek bejövetele előtt letartóztatta őket az NKVD, aztán mintha kiengedték volna, hogy aztán újra letartóztassák, és lemészárolják őket. Hosszú éveken át ezt Hanka az ukrán nacionalistáknak tulajdonította, táplálta magában ezt a legendát, ami nélkül nehéz lett volna úgy élnie, ahogyan élt, és hinnie abban, amiben hitt – kommunistaként. Kétségeit azt illetően, hogy a gyilkosok valóban ukránok voltak-e – talán először életében – Budapesten ismerte be nekem.

Távoli rokonai betették egy apácakolostorba, ahonnan tizenévesen megszökött, elment a ZWM-hez (1945-ben Kommunista Ifjúsági Szövetség). Iskola, újságíró-szak az egyetemen, ZMP³ és a *Sztandar Mlodych* szerkesztősége.⁴ Mintha ott téblábolt volna a közoktatási rovatnál az én időmben is (1950–51), de nem emlékszem rá ebből a korszakból. Illetve

később, valahányszor megláttam, tudtam, hogy ismerem ezt az arcot, de nem tudtam, honnan. Az elmúlt év augusztusában figyeltem föl rá a ZMP vezetőségi plénumán.

8 De igazából csak az elmúlt év október-novemberében ismerkedtünk össze Budapesten.

Amikor Budapestre érkeztem, este volt, és a hotelben a mieink nyugtalanok voltak, hogy nincs ott a Hanka. Az előző éjszakát a *Szabad nép* szerkesztőségében töltötte, a telex mellett, együtt a felkelőkkel. Azon az éjjelen sem jött vissza, csak reggel felé. Bementünk Mariannal⁵ a szobájába és úgy üdvözlöttük, mintha gyerekkorunk óta ismertük volna egymást. Ettől kezdve ez az érzésem megmaradt és persze az ezt követő két hét alatt valóban nagyon közel kerültünk egymáshoz – mintha a fronton lennénk.

Kedveltem őt és csodáltam fiatalos egyenességét, bátorságát – erre a legmagasabb tónusra hangolta rá életét – és ezt természetesen csinálta, póztalanul. Ugyanakkor néha bosszantott az az elszántság, amivel belement a tűzbe, az a forradalmi önfelédtség, amivel nem törődött sem személyes biztonságával, sem otthoni szeretteivel stb.

Mután visszatértünk Magyarországról, ritkán láttam – párszor eljött hozzám, egyszer az utcán találkoztunk, egyszer jártam is nála... Meglehet, személyes bonyodalmak okozták tragédiáját,⁶ mégis ennek mélyén valami más is lapangott. Teljes csalódás, élet-, politikai és eszmei összeomlás. Hanka nagyon aktív volt Októberben.⁷ Mindannyiunk közül legjobban átátélte Magyarországot – s el tudom képzelni, hogyan élte meg a későbbi lengyel „kádárizációt”. Bogus Reichhart⁸ mesélte, hogy egy hónappal halála előtt Hanka bevallotta neki, szeretne kilépni a pártból, de még gondolkodik, ezt hogyan tegye.

Ez talán minden. Hanka halála körül más pletykák is keringtek – valamilyen kapcsolatokról Budapesten és az ezzel kapcsolatos zsarolásról: undorító zagyvaságok. Megtudtam, hogy Hankát figyelték a belügyesek, tudtak találkozásairól és levelezéséről. Próbáltak ebből valamit kiszedni, de az ügynek alapja – az ilyen ügyek koholójának hagyományos képzelőtehetségén kívül – nem volt.

Hankát a Powązki-ban temettük, június negyedikén, kedden.⁹ Sokan voltak, a mi teljes budapesti csapatunk, (azokon kívül, akik külföldön tartózkodnak), a kis Hania diáklány (Linsemann),¹⁰ Dunajczyk, a régi budapesti követségi tanácsos, jelenleg munkanélküli, kollegák a *Sztandar*-tól, az egyetemről, a régi ZMP-vezetők közül. Sok virág, a mi koszorúnkon ez állt: „Hankának – a lengyel újságírók, budapesti társai”. Stanisław Turowicz¹¹ mondta a gyászbeszédet.

1959 november 24, péntek

Marian Bielicki elmesélte Lidka Widajewicz öngyilkosságát¹² – ő volt a mi kis budapesti Szent Johannánk. Pár éve hordozta ezt magában, én is hallottam róla párszor, de nem vettem komolyan. Állítólag Magyarországon valamilyen lövészversenyen volt tolmács. A verseny szünetében, mintegy viccből, felemelt egy fegyvert – először a levegőbe lőtt, aztán saját magára.

9

(Fordította: Gömöri György)

¹ Tadeusz Borowski (1922–1951) költő, prózaíró, publicista. Auschwitzit fogoly, az ottani valóság kegyetlenül őszinte ábrázolásával lett világhírű. A háború után lelkes kommunista propagandista. Gázzal vetett véget életének.

² Ryszard Matuszewski (1910–2010) kritikus, irodalomtörténész, iskolai tankönyvek szerkesztője. Utószót írt az 1951-ben kiadott „Lengyel költők antológiájához”.

³ Lengyel Ifjúsági Szövetség, a magyar DISz megfelelője.

⁴ „Az Ifjak zászlója”, a hivatalos kommunista (de Gomulkát támogató) ifjúsági napilap, amelyik 1956 októberében Adameickát küldte ki tudósítónak Budapestre.

⁵ Marian Bielickit, Woroszylski barátját, 1956 októberében a Lengyel Rádió és a *Po prostu* tudósítójaként küldték ki Budapestre. Adameicka és Woroszylski mellett ő írta a lengyel sajtóban a leghosszabb beszámolókat a magyar forradalomról.

⁶ Hanka Adameicka férjénél volt ebben az időben.

⁷ „Októberben” itt Woroszylski azt a pártreformmal egybekötött tömegmozgalmat érti, amelyik erős szovjet nyomás ellenére 1956 októberében hatalomhoz juttatta Władystaw Gomulkát. Gomulkát Kádár János becsapta, mert azt ígérte neki 1959-ben, a Nagy Imre-perben nem hoznak halálos ítéletet.

⁸ Újságíró, 1956–57-ben a *Sztandar Młodych* szerkesztőhelyettese.

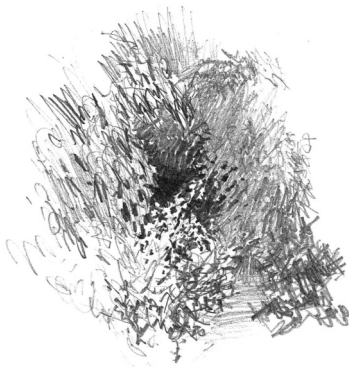
⁹ Woroszylski éppen Adameicka temetésének napján kapta meg Oxfordból írt levelemet, amiben Hanka hallgatásának okairól érdeklődtem. Válaszát lásd: Wiktor Woroszylski, *A határ átlépése: Versek és írások*, Irodalmi Jelen Könyvek, Arad, 2013, 179–180.

¹⁰ 1956-ban két lengyel diáklány tanult Budapesten, Hanna Linsenmann és Lidia Widajewicz. Más egyetemistákkal együtt ők is beléptek a forradalmi magyar Nemzetőrségbe, de Lengyelországba való visszatérésük után folytathatták tanulmányaikat.

¹¹ Író, szociológus, 1957-ben kilépett az Egyesült Lengyel Munkáspártból.

¹² Woroszylski Adameicka mellett Widajewiczről is írt híres *Magyarországi naplója* második, 1976-os számozatos kiadásának utószavában. Magyarul (Kerényi Grácia fordításában): *A határ átlépése* 146 oldalán.

Új Forrás 2020/3 – Wiktor Woroszylski: Öngyilkosok
(Részlet a Naplóból)

NEM IDŐRE

E világra születtem
Egy törött fűz világába
És szomorkodom

E világra születtem
A Bábel Tornya világába
És gügyögök

E világra születtem
Az üvegházak világába
És összementem

E világra születtem
A szegénység és bőség világába
Felkészületlenül

KÉTELKEDÉS AZ ÉJFÉL SZÍNÉBEN 11

Próbáltam megismerni a hangod
Titkait
Ahol a szavak mint virágok illatoztak
De megsebeztek

Egyszerre egyforma lett az éjjel és a nappal

Az égbolt másik fele
Épp olyan idegenné vált mint ez
Nem tudtam mire várok jobban
Terád
Vagy a hiányodra

MESSZESÉG

Közeledem az álmodhoz
Ahol a késői november májussá változik
És megdermed reszkető kezekben
Amik teljesen eltakarják
A csak a mi világunk horizontját

Beleveszek
Az alvó összesimulások táncába
És néma tekintetedbe

A várakozás semmibe merült
Fekete csendjébe

TÁVOZÁS

- 12 Vágyakozik utánad az ágy
A szék a tölgyfa íróasztal előtt
Az elmúlás-vonalon
A magányos papucs
Ami át akarja adni magát
Teneked
De már nem tudja megtenni azt
A napló túl korán kitépett lapján
Szigetként nyugvó szemüveg is
terád vár állandóan

VACSORA

Megfeledkeztél a borról
A vacsoráról az éj fekete világában
A lecsúszó kombiné susogása
Elűzte a sötétet
A tekintet átlépte a tiltott küszöböt
A nem záruló üvegből
Elillant az ösztön illata
Az evőeszközök elaludtak a tányérok mellett
Mozdulatlanságuk uralkodott ma
Az érzékeken
Amikor a Hold ernyőjében az éjfél
Egybefonta a lélegzeteket
Az éjjeli pillangó tánca
Véget vetett a várakozásoknak

(Fordította: Dabi István)

* Izabela Zubko lengyel költő, 1974-ben született. A krakkói Jagelló Egyetemen tanult lengyel nyelvet és irodalmat. Szinte minden folyóiratban – és külföldön is – jelennek meg versei. Több antológiában is szerepel, különböző irodalmi díjakat kapott.

A szellem tulajdonképpen egészsége a tökéletes visszaemlékezésben rejlik. Ez természetesen nem úgy értendő, hogy emlékezetünk mindent megőriz. Merthogy megtett életutunk összezsugorodik az időben, ahogyan a visszatekintő vándoré is a térben; olykor nehezzé válik számunkra, hogy megkülönböztessük egymástól az egyes éveket; a napok többnyire felismerhetetlenné válnak. Azonban tulajdonképpen csak azoknak a folyamatoknak kellene annyira összefolyniuk – és így egyedileg felismerhetetlenné válniuk – az emlékezetben, amelyek pontosan ugyanúgy és

Arthur Schopenhauer 13

AZ ŐRÜLETRŐL

A világ mint akarat

és képzet, II. kötet

(Részlet a 32. fejezetből)¹

számtalan alkalommal ismétlődnek meg, s amelyek képei mintegy fedik egymást; ezzel szemben, ha az intellektus normális, erős és teljesen egészséges, akkor bármilyen sajátlagos vagy jelentős folyamatot újból meg kell találnia az emlékezetben. – A szövegben az *őrületet* úgy mutattam be, mint az emlékek e fonalának *szakadását*; jóllehet maga az emlékezés folytatólagos, teljessége és világossága állandóan csökken. A következő vizsgálódás ehhez nyújt igazolást.

Az egészséges ember emlékezete bizonyosságot nyújt valamely olyan eseményről, amelynek ő szemtanúja volt, s ő éppoly szilárdnak és biztosnak tekinti ezt, mint valamely dolog tényleges észlelését; s ha esküt tesz arra, hogy a szóban forgó esemény megtörtént, a bíróság elfogadja. Ezzel szemben már az őrület pusztá gyanúja is azon nyomban érvényteleníti a szemtanú állítását. Tehát a szellemi egészség és a bolondság közti különbség kritériuma ebben rejlik. Mihelyt kételkedem abban, hogy valamely esemény, amelyre emlékezem, megtörtént-e valóságosan is, már magamra vonom az őrület gyanúját; már ha nem arról van szó csupán, hogy bizonytalan vagyok abban, nem pusztá álmom volt-e. Ha másvalaki anélkül kételkedik az általam mint szemtanú által elmondott esemény valóságában, hogy kétségbe vonná a becsületességemet, akkor az illető bolondnak tart engem. Aki meg egy eredetileg általa kitalált esemény gyakori ismételt elbeszélése során eljut oda, hogy már maga is elhiszi, amit mond, az e ponton tulajdonképpen már bolond. Egy őrültről hihetjük, hogy elmés ötletei, értelmes gondolatai, sőt helyes ítéletei vannak; azonban múltbeli eseményekről szóló tanúbizonyosságának nem tulajdonítunk semmiféle érvényességet. A *Lalitavisztara*, amely tudvalevően Sákjamuni Buddha élettörténete, arról tudósít, hogy Buddha

születésének pillanatában szerte a világon minden beteg egészséges lett, minden vak visszanyerte látását, minden süket pedig a hallását, és valamenyny űrűlt „visszanyerte az emlékezetét”. Sőt ezt az utóbbit megemlíti két szöveg helyen is.²

14 Saját, sok éves tapasztalatom alapján arra a feltevésre jutottam, hogy viszonylag leggyakrabban a színészek között fordul elő az űrűlttség. S mennyi visszaélést követnek el űk az emlékezetűkkel! Naponta új szerepet kell megtanulniuk vagy egy régit felfrissíteniűk; e szerepek azonban a maguk összességében semmiféle kapcsolatban nem állnak egymással, sőt köztűk ellentmondás és ellentét van; a színész minden este azon fáradozik, hogy teljesen elfeledkezzen önmagáról, egészen másvalakivé váljon. Az ilyesmi éppenséggel az űrűlet melegágya.

Az űrűlet keletkezésének a szövegben most kifejtett ábrázolása még értetőbbé válik, ha emlékezetűnkbe idézzűk, mennyire kelletlenül gondolunk olyan dolgokra, amelyek érdekűnket, büszkeségűnket vagy vágyainkat erősen sértik, és milyen nehezen határozzuk el magunkat, hogy saját intellektusunk pontosabb és komolyabb vizsgálatának vessűk alá űket. Ezzel szemben – tudatlanul – milyen könnyen szakadunk el vagy somfordálunk el ismét tőlűk, és – ellentétben az előbb említettettekkel – miképp jutnak szinte maguktól eszűnkbe a kellemes dolgok; s ha elhessegetjűk űket, azon nyomban hozzánk lopódznak újból, s hosszú órákra lefoglalnak minket. Nos, abban, hogy az akarat ellenáll annak, hogy a számára kellemetlen dolgokat beengedje az intellektus fénykörébe, rejlik az az eshetőség, hogy az űrűlet a szellembe behatolhat. Az intellektusnak asszimilálnia kell ugyanis minden új, kellemetlen eseményt, az akaratunkra és annak érdekeire vonatkozó igazságok rendszerében helyet kell biztosítania számára, bármennyire is kielégetőbb legyen az, amit meg emiatt ki kell szorítania a helyéről. S mihelyt ez megtörténik, már sokkal kevésbé fáj; ámde gyakran már maga a művelet is meglehetősen fájdalmas, és többnyire csak lassan és ellenállást lekűzdvé megy végbe. Mindeközben a szellem egészsége csak akkor marad meg, ha e műveletet minden egyes alkalommal megfelelő módon hajtja végre. Ha viszont valamely egyedi esetben az akarat ellenkezése és vonakodása valamely ismeret befogadása ellen már olyan nagyságrendet ért el, hogy ama művelet tisztán nem valósítható meg, és ha ennek folytán bizonyos események vagy körűlmények teljességgel elsikkadnak az intellektus számára, mivel az akarat nem képes elviselni a látványukat, s ha, végezetűl, a szűkséges összefűggés garantálása érdekében az így keletkezett lyukat tetszés szerint tömik be – nos, ha mindez fennáll, akkor máris jelen van az űrűlet. Merthogy ekkor az intellektus feladta abbéli természetét, hogy az akarat kedvében járjon: ilyenkor az ember azt képzele be magának, ami nincs. Mindamellert az így keletkezett űrűlet ekkor elviselhetetlen szenvedés a Léthe számára; ű volt ugyanis a szorongatott természet – vagyis az akarat – utolsó mentsvára.

S most mellékesen legyen még itt megemlítve nézetem egy másik figyelmet érdemlő bizonyítéka is. *Carlo Gozzi a Mostroturchino* című színdarabjában (1. felvonás, 2. szín) olyan személyt állít színpadra, aki olyan varázsitalt ivott, amely feledést idéz elő; az illető teljesen úgy viselkedik, akár egy őrült.

15

A fenti fejtegetés értelmében tehát olybá lehet venni az őrület eredetét, hogy egy dolgot erőszakosan „kiverünk a fejünkből”, ami meg csak úgy lehetséges, hogy másvalamit „veszünk a fejünkbe” helyette. Ritkább a fordított folyamat, hogy tudniillik a valamit a „fejünkbe veszünk” az első mozzanat, és a valamit „kiverünk a fejünkből” a második. Mindenesetre ez megtörténik olyan esetekben, amikor az illető állandóan szem előtt tartja azt az indítékot, ami miatt megőrült, és nem képes szabadulni tőle; így pl. némely szerelmi őrület, erotómánia esetében, amikor állandóan visszakívánja valaki az indítékot; és hasonló a helyzet akkor is, amikor az őrületet valamilyen hirtelen, rémítő esemény által kiváltott ijedelem idézi elő. Az ilyen betegek görcsösen kitaranak a bennük megfogant gondolat mellett, olyannyira, hogy semmilyen más gondolat nem képes felmerülni bennük; legkevésbé az, ami ellentétben áll az elsővel. Azonban az őrület lényege mindkét folyamat esetében ugyanaz marad, nevezetesen az egyöntetűen összefüggő visszaemlékezés lehetetlensége, ami mint olyan az egészséges és eszes megfontoltság alapját képezi. – Meglehet, hogy a keletkezés módok itt ábrázolt ellentéte, ha józan belátással alkalmazzuk, határozott és mélyen fekvő felosztási alapját képezheti a tulajdonképpeni elmebajnak.

Egyébként az őrületnek csak a pszichikai eredetét vettem tekintetbe, és azt, amit külső, objektív indítékok idéznek elő. Az őrület azonban gyakrabban alapul tisztán szomatikus okokon, fejlődési rendellenességeken vagy az agynak – esetleg az agy külső burkának – részleges dezorganizációján, valamint azon a hatáson, amelyeket más, a betegségtől befolyásolt testrészek gyakorolnak az agyra. S legfőképp az őrület utóbbi válfajában fordulhatnak elő téves érzékelések, hallucinációk. Azonban az őrület kétféle oka esetében az egyik többnyire részeseül a másiktól is, főként a pszichikai a szomatikusból. Itt ugyanaz a helyzet, mint az öngyilkosság esetében; ritkán tudja egyes-egyedül külső indíték előidézni, alapjául többnyire bizonyos testi kellemetlenség szolgál; és abban a mértékben szükséges még a kívülről származó kisebb vagy nagyobb indíték, hogy milyen szintű ez a belső kellemetlenség; ha ez a legmagasabb szintre jutott, akkor nincs szükség semmiféle külső indítékra. Egyetlen sorscsapás sem olyan nagy, hogy bárkit is öngyilkosság elkövetésére készítessen, és egyetlen sem olyan kicsi, hogy egy ilyesfajta sorscsapás ne vezetett volna már öngyilkosságra. Én az őrület pszichikai keletkezését taglaltam, ahogyan azt a –

Új Forrás 2020/3 – Arthur Schopenhauer: Az őrületről
A világ mint akarat és képzet, II. kötet (Részlet a 32. fejezetről)¹

legalábbis minden látszat szerint – egészséges ember esetében valamilyen nagy sorscsapás előidézi. Annál, aki szomatikusan erősen hajlamos rá, elegendő ehhez már nagyon csekély mérvű kellemetlenség is; így pl. emlékszem egy emberre a bolondok házából, katona volt, és azért őrült meg, mert
16 tisztje egyes szám harmadik személyben szólította meg.³ Kifejezett szomatikus hajlam esetén – mihelyt ez teljesen kifejlődik – semmiféle indítékra nincs szükség. Meglehet, hogy a pusztán pszichikai okokból létrejövő őrület – a gondolkodási folyamat őrületet előidéző, erőszakos megfordulása következtében – az agy valamelyik részének egyfajta bénulását vagy egyéb pusztulását is kiválthatja, amely aztán, ha ezt nem számolják fel rövid időn belül, maradandóvá válik; ezért az őrület csak kezdetben gyógyítható, hosszú idő eltelte után nem.

Pinel azt tanította, *Esquirol* viszont vitatta, hogy létezik *mania sine delirio*, őrüjögés őrület nélkül; sok mindent mondtak azóta is ezen állítás mellett és ellene. A kérdést csakis empirikusan lehet eldönteni. Ha azonban valóban előfordul ilyen állapot, akkor azzal lehet magyarázni, hogy az akarat ebben az esetben időszakosan teljesen kivonja magát az intellektus – és ennél fogva az indíték – dominanciája és irányítása alól, miáltal vak, féktelen, pusztító természeti erőként lép fel, és ebből következően olyan mániaként nyilvánul meg, amely mindent meg akar semmisíteni, ami csak az útjába kerül. Az így szabadjára engedett akarat olyan, mint a gátat áttörő vihar, a lovasát levető ló, vagy mint az az óra, amelyből kivették a fékező csavarokat. Ama felfüggesztés mindamellert pusztán csak az észre, tehát a *reflexív* megismerésre vonatkozik, az *intuitív* megismerésre azonban nem; máskülönben az akarat mindennemű irányítás nélkül maradna, következésképp az ember mozdulatlan lenne. Inkább arról van szó, hogy az őrüjögő észleli az objektumokat, mivel ezeknek ront neki; tud jelenlegi cselekedetéről, valamint az utólagos visszaemlékezésről is. Azonban híján van mindennemű reflexiónak – tehát az ész általi mindennemű irányításnak –, következőleg teljességgel képtelen arra, hogy megfontolja és tekintetbe vegye azt, aminek híján van, a múltat és a jövőndőt. Amikor a roham véget ér, és az ész újból visszaszerzi az uralmat, akkor annak működése már szabályos, mivel saját cselekvése nem tébolyult és tönkretett, hanem az akarat csupán annak eszközét lelta meg, hogy időlegesen kivonja magát alóla.

(Fordította: Csejtei Dezső – Juhász Anikó)

¹ Részlet Arthur Schopenhauer: *Die Welt als Wille und Vorstellung* c. műve II. kötetéből, amely magyar nyelven 2020-ban jelenik meg első ízben Csejtei Dezső és Juhász Anikó fordításában a korábban már magyar nyelvre lefordított I. kötettel együtt (fordítók: Tandori Ágnes és Tandori Dezső). Schopenhauer jelzett műve jelentős mértékben befolyásolta a 19., valamint a 20. század művésznemzedékének gondolkodását, alkotástechnikáját, valamint a művészeti kreativitás forrásairól és jellegéről vallott nézeteiket. E mű több vonatkozásban megelőlegezte Sigmund Freud releváns gondolatait is.

² *Rgya Tcher Rol Pa*, *Hist. de Bouddha Chakya Mouni*, tibetiből fordította Foucaux, 1848, 91. és 99.p.

³ Az er [ő] korábban a beosztottak megszólítási formája volt. (A fordítók megjegyzése.)

Az áttekintést Günter Zöller ama frappáns megállapításával kezdjük, amely vonatkoztatható valamennyi soron következő területre. „A 19. század második felében Schopenhauer világszerte a legbefolyásosabb gondolkodó volt, hatása az irodalomtól a képzőművészeteken át egészen a zeneművészetig terjedt, és Európától kezdve Észak-Amerikán át egészen Latin-Amerikáig ért el. [...] Az, hogy egy, a 19. század elején a német idealizmus árnyékában létrejött gondolkodás ennyire mélyen és tartó-

Csejtei Dezső – Juhász Anikó 17

SCHOPENHAUER HATÁSA A MŰVÉSZETEKRE

(Részlet az *Utószóból*¹)

san képes volt rányomni bélyegét egy sokkal későbbi és egészen másféle jellegű korszak világképére és világnézetére, arra a korszerűtlen radikalitásra vezethető vissza, ahogyan Schopenhauer eredendően elgondolkodott önmagáról és a világról, valamint köszönhető ez megjelentetett művei kiemelkedő irodalmi minőségének is.”²Zöller soraiban tulajdonképpen minden benne foglaltatik. [...].

Schopenhauer fő művének második kötetében gyakran foglalkozik esztétikai tárgyú fejtegetésekkel is. Részben azt próbálja meg igazolni ily módon, hogy metafizikája, világlátása számos olyan jelenség, probléma értelmezését is megkönnyíti, lehetővé teszi, amelyek megoldásával korábban hiába próbálkoztak. Úgy vélte és jelzett művében is többször hangoztatja, hogy ő adott első ízben átfogó magyarázatot, megoldást arra, hogy milyen módon keletkezik a nevetésre ingerlő hatás, a nevetséges, s hogy milyen meghatározó szerepe van ebben az általános és a konkrét képzet, a fogalmiság és a konkrét szemlélet inkongruenciájának, szembenállásának, a szokványostól való eltérő találkozásának. Ennek igazolására számtalan szépirodalmi és a hétköznapi életből vett példát is felsorakoztat.

A schopenhaueri művészetfilozófia elsajátítását illetően ugyanakkor nehézséget is jelenthet a metafizikai keret, konkrétan az, hogy a műalkotásnak – a filozófus eredeti tanítása szellemében – a műalkotás ősképet, (platóni) *ideáját* kellene megjelenítenie, ami ellentmond a művészet *autonómiájáról* szóló jellegzetesen modern felfogásnak. Ez az akadály azonban nem akadály abban az esetben, ha a képzőművészek nem Schopenhauer bölcseletének *egészét* teszik magukévá, hanem annak csak bizonyos, számukra releváns gondolatait. Így pl. az a jellegzetes schopenhaueri gondolat, amely szerint a művészi alkotás és befogadás során valósággal beleveszünk a szemlélt tárgyba, feloldódunk abban, olyannyira távol áll minden *mimetikus*

művészetfelfogástól, hogy még a teljességgel absztrakt, *tárgynélküli festészet* számára is tág teret képes biztosítani az értelmezés során. Ez a magyarázata annak, hogy az absztrakt művészetnek még olyan képviselői is, mint *Kazimir Malevics* vagy *Piet Mondrian* is ösztönző erőt láttak Schopenhauer művészetfilozófiai gondolataiban.³

Schopenhauer a maga tanainak olyan *részterületeivel* hat a 19. század második fele, valamint a századforduló korának képzőművészeire, mint amilyen például a diadalittas pozitívista optimizmussal szembe forduló *pesszimizmus*, továbbá az *álom* és a *tudattalan* jelentőségének felismerése – például a *szexualitás* vagy a *halál* témáinak művészi feldolgozása kapcsán. Ezzel előbb a *szimbolista*, később pedig a *szürrealista* művészetre gyakorol hatást. De ilyen elem a *művész-génusz*ról szóló tanítása is. Ezen összetevők alapján kerekedik ki szemünk előtt az a tabló, amelynek alapján művészek egész sora meríthetett Schopenhauer bölcséletéből, aki olyan témákat állított középpontba, amelyek iránt a klasszikus idealista filozófiai rendszerek vagy pedig a pozitívista irányzatok legnagyobb részét érzéketlenek voltak. [...] Lássuk a részleteket...

Giorgio de Chirico esetében erős Schopenhauer-hatásokkal számolhatunk. Ő 1906–09 között Münchenben folytatott festészeti tanulmányokat. Főleg Arnold Böcklin, valamint a szintén Schopenhauer hatása alatt álló Max Klinger művészete befolyásolta. S ezekben az években kapott erős filozófiai ösztönzést egyszerre több gondolkodótól, olyannyira, hogy az 1910-es években kibontakozó művészetét egyenesen *pittura metafisicának* nevezte; ez pedig azért szokatlan, mert egy filozófiai szakterminust tett meg egy új festészeti stílus megnevező fogalmává.

Az itt jelentkező hatástörténeti problémákra az egyik szerző így utal: „Valóban nem könnyű Schopenhauer, Nietzsche és Weininger befolyását egymástól elválasztani Giorgio de Chirico *pittura metafisicájának* megformálódásában [...]. A nehézség nem utolsósorban abban áll, hogy de Chirico láthatólag egy időben adta át magát annak, hogy e három említett hősétől olvasson, valamint abban mutatkozik meg, hogy metafizikai művészete csak később, a müncheni korszak lezárulása után kezd kialakulni.”⁴ S valóban, Schopenhauer és Nietzsche neve Giorgio de Chirico írásaiban, tanulmányaiiban olykor egyszerre fordul elő. De maga a „metafizikai” jelző, ahogy erre Giorgio Castelfranco, de Chirico egyik akkori legbensőségesebb barátja felhívja a figyelmet, Otto Weininger *Über die letzten Dinge* (A végső dolgokról) c. művéből származik, és sajátos egyetemes szimbolikát jelöl.

Mi ragadta meg de Chirico figyelmét Schopenhauer bölcselete kapcsán? Elsősorban általános világlátása, e filozófia *pesszimista* alaptónusa. Ám bármilyen mélyen ragadta is meg őt másfelől Nietzsche filozófiája is, őt

mégsem követte a végső lépés megtételében, abban, hogy harsány igent mondjon az életre, beleértve annak minden kihívását, szenvedését. A Schopenhauer-olvasmányok hangulati koloritja viszont későbbi korszakaira is hatást gyakorolt.

De Chirico metafizikai festményeiben központi szerepet játszik a nonszensz gondolata, s ezt ő maga Schopenhauertól és Nietzsche-től eredezteti. Az alábbi idézet is rávilágít arra, hogy milyenek látta a filozófia és művészet kapcsolatát azokban az esztendőkből: „Schopenhauer és Nietzsche tanították elsőként azt, milyen mély jelentőséget hordoz magában az élet nonszensze. De tanaik közé tartozott az is, hogy e nonszensz hogyan fordítható át a művészetbe; ám még inkább az, hogy ez szükséges az új, szabad és mély művészet vázának megformálásához. A jó, új művészek filozófusok, akik maguk mögött hagyták a filozófiát.”⁵ Az igazi művészeknek tehát keresztül kell menniük a filozófia szűrőjén, hogy valóban nagyvá válhassanak.

Ahhoz, hogy ez a nonszensz a művész számára feltáruljon, ki kell forgatni a köznapi, megszokott valóságot a sarkaiból; vagyis olyan módon kell tudni rápillantani, hogy annak alapján konstanciája szét-törjön. Giorgio de Chirico e követelményt már az egyik legkorábbi tanulmányában megfogalmazta: „ahhoz, hogy egy műalkotás valóban halhatatlan legyen, fel kell robbantania minden korlátját az embernek; sem ész, sem logika nem lehet benne. Ily módon közel kerül az álomhoz és a gyermeki szellemhez.”⁶ Néhány évvel később, ismét Schopenhauerre hivatkozva, így konkretizálja a korábbi elvont sémát: „Egy valóban halhatatlan műalkotás csakis sugallat által jöhet létre. E pillanatot a legjobban Schopenhauer írta le és magyarázta meg (miért is ne?), midőn *Parerga és paralipomena* című művében ezt tanácsolta: 'Ahhoz, hogy egyszeri, rendkívüli, sőt talán halhatatlan gondolataink támadjanak, nem kell egyebet tennünk, minthogy néhány pillanatra oly teljesen kell visszahúzódnunk a világból, hogy még a legszokványosabb események is újnak és valami hallatlannak tűnjenek, és ily módon tárják fel igazi lényegüket.’”⁷

Vagyis a „metafizikai pillantásnak” – nyugodtan nevezhetjük így – előfeltétele, hogy a világtól egy pillanatra *eltávolodjunk*. A köznapi világ „fel-függesztésének” szükségessége – mint tudjuk – szerves részét képezi a schopenhaueri művészetfilozófiának, a művészetről vallott felfogásának is. E metafizikai pillantásban rejlik a *diszkontinuitás* lehetősége,⁸ az a kivételes állapot, amelyben a szokványos értelemben vett világ eresztékei meglazulnak, az oksági kapcsolatok szövődéke felfeslik, megbomlik a köznapi világ tér- és időszerkezete. Épp azon tényezők veszítik érvényüket, amelyek már Schopenhauer bölcséleti megállapításai alapján is a képzetvilág legfőbb szervező erejét jelentették.

S innen már rövid úton eljuthatunk azon összetevőkhöz, amelyek tágra nyitják a diszkontinuitás kapuit; ilyenek a *tudattalan* birodalma, az *álm* világa⁹ vagy az *őrület* jelensége. Ezek az elemek éppúgy elméleti háttérét képezik de Chirico metafizikai festészetének, mint ahogy megtalálhatóak már Schopenhauer bölcséletében is, aki a 19. század jelentős gondolkodói közül elsőként nyitotta meg az utat ebbe az irányba. Annak kapcsán, hogy az *őrület a művészetben* mennyire fontos szerepet játszik, ismét Schopenhauerre hivatkozik de Chirico: „Alapvető, hogy az örület minden mély művészeti megnyilvánulásnak immanens eleme. Schopenhauer az örületet olyan emberhez hasonlítja, aki az emlékezetét elveszítette. Éles elméjű meghatározás. Mindennapi tevés-vevésünk logikája ugyanis az emlékezés folytonos szalagját képezi a külvilág és önmagunk között.”¹⁰ Azt pedig, hogy ezen örületnek az égvilágon semmi köze sincs a patológiai értelemben vett tébolyhoz, hanem pusztán csak a műalkotásokban rejlő szokatlanra, rendkívüliire utal, egy további – e tanulmányból származó – idézet illusztrálja: „Egy napon az emberek már nem fogják észlelni a művekben rejlő örületet, azon örületet nyilvánvalóan, amelyet látnak. Ellenben a nagy örület, amely nem táruul fel mindenkinek, örökké létezik és folytatódik majd; az anyag kérlelhetetlen spanyolfala mögött gesztikulál és jeleket ad.”¹¹

A fenti rövid áttekintés is igazolja valamelyest azon feltevést, hogy Giorgio de Chirico piktúrájának elméleti alapjait nem kis mértékben épp Schopenhauer filozófiája képezi; arra viszont most nem vállalkozhatunk, hogy ezeknek konkrét ikonológiai hozzáadékat is áttekintsük.

¹ Az *Utószó* a *Die Welt als Wille und Vorstellung* (A világ mint akarat és képzet) II. kötetének végén található.

² Daniel Schubbe – Matthias Koßler (Hg.): *Schopenhauer Handbuch. Leben – Werk – Wirkung*. Stuttgart, 2018, J. B. Metzler Verlag, 404.p.

³ Schopenhauer és Malevics kapcsolatát dolgozza fel Andrei Nakov tanulmánya: Malewitsch mit Blick auf Schopenhauer: Das Überschreiten der expressionistischen und symbolistischen 'Verkleidung' der 'Welt der Dinge'. In *Schopenhauer und die Künste*. Göttingen, 2005, Wallstein Verlag, 163-200.p.

⁴ Wieland Schmied: *De Chirico und sein Schatten. Metaphysische und surrealistische Tendenzen in der Kunst des 20. Jahrhunderts*. München, 1989, Prestel Verlag, 43.p.

⁵ Giorgio de Chirico: *Wir Metaphysiker*. In *Wir Metaphysiker. Gesammelte Schriften*. Berlin, 1973, Propyläen Verlag, 38.p.

⁶ Giorgio de Chirico: *Das Mysterium der Kreation*. In *Wir Metaphysiker. Gesammelte Schriften*. Id. kiad., 16.p.

⁷ Giorgio de Chirico: *Meditationen eines Malers*. In *Wir Metaphysiker. Gesammelte Schriften*. Id. kiad., 29.p. A Schopenhauer-idézet helye: „Gondolatok az értelemről általában és mindenféle vonatkozásban.” In *Parerga és paralipomena*. III. kötet, Világirodalom Könyvkiadó vállalat, Budapest, 1924, 123.p. De Chirico nem pontosan idéz, a fordításban az ő szövegvariánsát követtük.

⁸ Ezt a momentumot emeli ki Wieland Schmied is már idézett könyvében: I. m., 45.p.

⁹ De Chirico esetében e kettőt hangsúlyozza Günther Baum is az alábbi tanulmányában: *Imagination, Ich und Wille. Zur Rezeption Arthur Schopenhauers in der bildenden Kunst des 19. und 20. Jahrhunderts*. In *Schopenhauer und die Künste*. 102. és 108.p.

¹⁰ Giorgio de Chirico: *Über die metaphysische Kunst*. In *Wir Metaphysiker. Gesammelte Schriften*. Id. kiad., 44.p.

¹¹ Giorgio de Chirico: Id. tanulmány: 43.p.

Ismerem egy költőt, aki csak ceruzacsonkkal tudott verset írni. Semmi más nem vált be. A családjától és a barátaitól töltőtollakat, golyóstollakat, írógépet és laptopot kapott, de ezeket nem vette elő. „Mintha egy kutyának karórát adnánk karácsonyra” – mondta a felesége. Csak a grafitceruza felelt meg neki. „De miért?” – kérdezték a barátai. Azért, magyarázta, mert egészen rövidre rág-

Charles Simic* 21

A KÖLTŐ CERUZÁJA

hatja, miközben a következő részen gondolkodik. Írótüböt, jegyzetfüzetet, finom papírféléket sem használt. Régi számlák borítékját vette igénybe, vagy a gyorsított, masszázst, jósnőt, kiárusítást hirdető utcai szórólapok hátoldalát, de egy menüszelvény vagy egy banki igazolás éppúgy megfelelt neki.

És még valami. A konyhában szeretett verset írni, miközben süttőfőzött a felesége. Őt a francia riviérán vagy egy panorámás alpesi faházban elszállásolni, kidobott pénz volt, mert elkábult a sok természeti szépségtől. Bezzeg, amikor meghallotta, hogy a felesége fokhagymát vagy petrezselymet aprít, nyomban szólította a múzsa. Leginkább a tartalmas házi levesek, a marhapörköltök, a grillkolbászok hatottak rá ösztönzően. Egy lírai költemény kész konyhaművészet. Jó szimat, finom fűszerezés kell hozzá. A szállongó illatoktól összefutott a nyál a szájában, könnybe lábadt a szeme, és már szaladt is a konyhafiókhoz, melyben a ceruzákat és a papírszeleteket tartotta egy köteg fogpiszkáló mellett. Aztán töltött magának egy pohár vörösborot, és leült. Elég volt egy-két pohárnyit elszopogatnia. Azért nem ivott meg egy egész üveggel, nehogy érzelmössé váljon, és slágereket, olasz operaáriákat kezdjen énekelni versírás helyett.

Azért is szerette a ceruzacsonkot, mert nagyrészt olvashatatlan lett, amit papírra vetett. Ezért aztán egyszer sem bosszankodott a leírtaikon. Csak nézte, nézte, és megpróbálta kisilabizálni, hogy mit verselt össze Isten nevében. Ha nem sikerült, a felesége segítségét kérte, aki újra meg újra olyan dolgokkal lepte meg, amik sokkal jobban hangzottak, mint az eredeti szöveg. Valóság és képzelet házassága, hát nem ez a költészet? Múltak az évek, és már nem tudta, mi származik tőle, mi a feleségétől és a házi finomságaitól, melyek némelyike, az igazat megvallva, éppúgy a versek szerzője volt, mint ő maga. Házastársi koprodukciók, mondta. Olyanok voltak, mint egy horrorfilm két örült tudósa, akik kémcsöveik rotyogó tartalmát figyelve, csendre intik ugató kutyájukat, és hagyják, hogy postaládájukban fölgyűljenek a költészeti magazinok elutasító levelei.

Ki ez a félcédulás? Nyilván sejtik. Természetesen, én vagyok. „Le tudná írni az alkotói módszerét?” – faggatják manapság a szépírókat és a képzőművészeket. Megkérdi valaki a hot dog evés világbajnokától, hogy hogyan

edz? Talán igen. Művész úr, ön világhírű a vajból formázott szobrairól, remekműveket készít, melyekre a legrangosabb hazai és külhoni múzeumok egyaránt felfigyelnek. Maga köpülte a vaját, melyből híres *Könnyező madonnáját* szoborta, vagy a nagybani piacon vásárolt hozzá anyagot? Ha azt feleli, a sajátjából, akkor látni akarják a tehenet, amelyik a tejet adta, és lefényképezni kettejüket a szobor mellett.

22 A költők, ha őszinték, ritkán tudják, hogy honnan jönnek a verseik, és pontosan hogyan állnak össze, ezért az élettörténetükből, az irodalmi zsargonból és lila ködből kénytelenek összetákolni valami magyarázatot a közönségüknek. Ez nem volt mindig így. T. S. Eliot vagy Robert Frost sohasem kapott ilyen kérdéseket. Ifjúkoromból emlékszem egy híres költőre, akit tételű tanítványok koszorúja figyelt elmélyülten, miközben ő egy széken ülve, gondosan és néma csendben a körmeit pucolta egy foggpiszkálóval.

Amikor anyám nagyon öreg volt, és egy ápolóotthonban lakott, élete vége felé egy napon azzal a kérdéssel lepett meg, hogy írok-e még verseket. Amikor megvallottam neki, hogy igen, döbbenet nézett rám, meg kellett ismételnem a válaszom, mire felsóhajtott és a szemét forgatta, valószínűleg azt gondolva magában: *Hát, ennek a fiamnak sose volt ki az összes kereke.* Ez eszembe juttatta, hogy kiskoromban elmondta a szomszédoknak, hogy az ő haszontalan fiacskája titokban mindig írkal valamit. Hogy megpróbálta kilesni a hátam mögül – mint a családunk többi tagja is – mire én bebújtam az ágyba, és fejemre húztam a takarót. És hogy, amikor megkérdeztek, mit művelek ott, csak hallgattam, vagy azt kiáltottam: *Semmit!* Egyszer, mialatt az iskolában voltam, átkutatta az ágyamat, és egy ceruzacsonkot talált a párnám alatt. Mászor nem talált semmit. Nekem egyáltalán nincsenek ilyen emlékeim, és fogalmam se volt, miről beszélt.

A számítógépek és az okostelefonok korában, amikor a ceruza kivészőben van, legyen megértő és együttérző, ha egy közkönyvtár vagy bezárásra ítélt húsbolt padlóján ceruzacsonkra bukkan. Biztos lehet benne, hogy története van. (Mindnek van.) És ha, mint a bibliai szamaritánus, érez irgalmat, vigye haza, tegye el biztos helyre szobájában, hogy egy napon – amikor ráér, előveszi, majd gyengéden a kezében tartja – hozzákezdhesen elmesélni az ő élettörténetét.

(Fordította: Szilágyi Mihály)

*Charles Simic (sz. Dušan Simić) szerb származású amerikai költő és esszéista, az Egyesült Államok koszorús költője. Pulitzer-, Wallace Stevens-, Robert Frost-, Zbigniew Herbert-, és Nemzetközi PEN Club-díjas.

Az őrsön megkértek egy kis apróságra. Mary, mondták, feljegyzés a neve. Kivittek hátra, az udvarba, ahol ebédelni szoktak, és megmutattak egy fácskát, amely száználmasan haldoklott. Valami négy lábú csúnyán megrágcsálta. Ne ess túlzásba, mondták.

Megígértem, hogy nem fogok, de magamban azt gondoltam, hogy az a négy lábú valami igencsak túlzásba esett, és ettől túlzásba esett a fácska is; abba a szomorkás álla-

potba, hogy a halálán volt. A rend őrei körben ültek zsúrszendvicseket majszolva, és megkínáltak eggyel. Ez nagyon finom, mondta a hadnagy, a feleségem készítette. Látva, hogy mogyoróvajás-lekváros, azt gondoltam, a neje túlzásba esett, de nem mondtam semmit. Csak ültem a fácskát nézve, és ettem a kis szendvicsemet. Amikor befejeztem, kértem tőlük egy írószerszámot, és egy aprócska noteszceruzát adtak. Akkor sem mondtam semmit. Csak megírtam, és átnyújtottam a feljegyzésemet. A leírást a fácskáról, melyet karácsonyi ajándékul szántak a kapitányuknak, mármint a fogalmazványomat – mert a kapitány szerette azt a fácskát és az írásomat –, és mind azt remélték, hogy miatta a szívébe zárja őket, és – ki tudja? – talán megemeli a fizetésüket. Miután ott ültünk beszendvicskézve, elöntött a bajtársiasság jó érzése, és amikor megkérdezték, van-e még valami mondanivalóm, azt mondtam nekik, hogy az ember kezdetben érti a világot, de magát nem, és amikor végre érti önmagát, már nem érti a világot. Elégedettnek látszottak velem. Rendőr-őrszolgák és mind jócskán fiatalok.

Mary Ruefle* 23

A KIS NOTESZCERUZA

(Fordította: Szilágyi Mihály)

*Mary Ruefle amerikai költő, író és esszéista. Az Amerikai Művészeti Akadémia irodalmi díjasa, a William Carlos Williams- és a Whiting-díj kitüntetettje.

KUKA

Egy hajnalon rám bízta versét, mintha nem ismerne,
mintha nem tudná, milyen rövid az eszem,
én persze elfelejtettem, legfeljebb egy-egy szó
ötlött föl, amikor számonkérte, próbáltam
megerőltetni agyamat, nagy nehezen összeállt
az utolsó sor, vagy amit én annak gondoltam,
de ettől ő még zaklatottabb lett, hiába kínáltam
szekszárdi vörösborral, vajdasági pálinkával,
hiába érveltem, az élet mégiscsak fontosabb,
mint az irodalom, úgy nézett rám, akár elzüllött
apjára egy hollywoodi színész, keserűen szidtam
ostobaságomat, a végén még azt is elfelejtem,
hogy csütörtökönként ki kell húznom a ház elé a kukát.

CÉRNA

Időről időre elszakadt a cérnám, s üvöltöttem,
igaz, nem gyakorta, de szégyenemhez éppen elégszer,
csak a dühömré emlékeztem, nem találtam hozzá
szavakat, így aztán rá bíztam megírásukat, kéretlen
tanúra, mert hát ő hallhatta torz hangomat a szomszéd
utcából, a lépcsőházból, furcsamód végtelennek tűnő
türelmességem jelentette a csapdát, ostobán hitegettem
magamat, hogy fölül tudok emelkedni irritáló helyzeteken,
sértéseken és butaságokon, őrizgettem a szelíd ember
képét, még barátom sem tudott jobb belátásra bírni,
szinte elismerően nyugtázta, vannak indulataim,
hiába olvasom századszorra is a pontos tanúvallomást,
gondolatban, minden vélt okosságomat latba vetve, merev
ujjakkal csomózgatom a visszavonhatatlanul elszakadt cérnát.

ÉGI PARIPÁCSKA

Üvegburokban, mint egy kényes égi
paripácska, úgy tévedtem a földre.
De holnap elmozdít lenge légi
szellő: úgy boldogít, mintha megölné.

Nincs már év, csak nap van, és pillanatnak
kiskapuja: halál kér ki szobornak
mindenkit, már csak a kék csöndre hallgat
az ember, csak földközeli lovagolhat.

Megváltás, jaj, menekülni a maszkban.
Elmenni innen nem öröm, de béke:
ki-ki istenben talál emberére.

Mert csak a holtak nézhetnek szemébe
istennek s keverhetik önmagukkal,
mint csókot és fájdalmat ez a hajnal.

A KÉK NYUGALOMBÓL

Szabadna koldulnom? Szabadna kérnem
a száraz, veszélyes egyenlítőn túl
a legzamatosabb kék nyugalomból?
Vagy tengessem kő kegyelemkenyéren

hóka-móka, törpe hintalovak közt
buxsi életem? Még aki sokat tűrt,
arra is suttogás vár: semmi eszközt
nem lát megszólalni fogak mögé szűrt

zokogással, száz gombostű szívével.
Még a kimart hullám is visszatódul
a tengerbe és új csöppeket ér el.

De én a legmagasabb itatókból
ittam, s futásom túl sebesen eltelt,
hogy elmentsek magamban minden embert.

28 NEM VAGYUNK KÉSZEN

Súlyos sötét semmi vagy, nincs menekvés.
A ló is nevet, tudod? a lóhalálban.
Én meg még a fél világot se láttam.
Mért nem készülünk rá, hogy nem vagyunk kész?

Nagy kanyar volt, mezítláb a viharban
hazahussanni, pedig senki sem várt.
Régebben bírtuk, égből szólítatlan
is, mohón habzsolni a sűrű nektárt.

De most fognak már, nem megfoghatatlan
senki, talán csak a keserűségben –
de nem a fakó hamuban, a porban.

Szem elől elsodorva foghatunk fel
hát téged is, immár örökre vétlen
lény, kintől eltelt üres életünkkel.

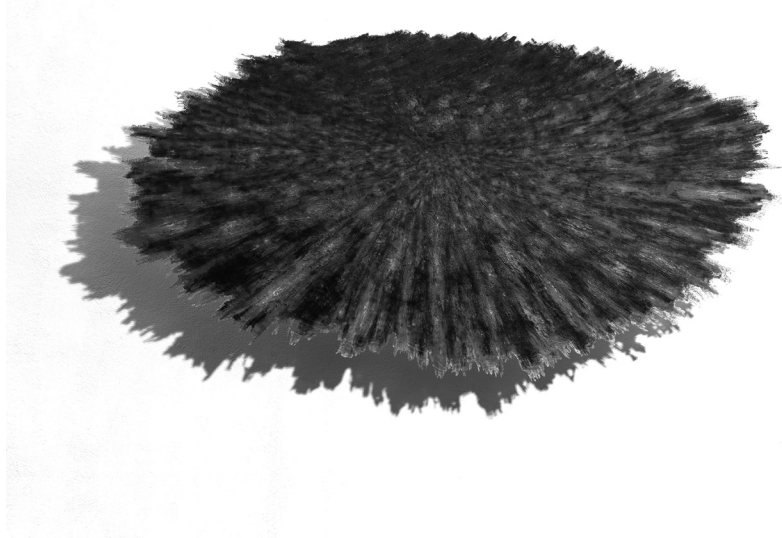
(szino)líra
torzósztár

árnyékszék

az enyém még az a nemzedék mely többségében félre motyog vagy szemeit szégyentől sokáig lesütve beszél ha gyerekkorából felmerülnek némely részletek csempézett fürdőszobák helyett zománcát pattogtató nagy lavór angol toaettek helyett fából eszkábált budik az udvar eldugott zugában valahol melyek társalgásban legfeljebb az árnyékszék fogalmáig finomulnak ám nem mindig értem ahogy az évtizedek múlnak egyre finnyásabban viseli el az ember e közönséges közeli múltat mikor a történelmi menetben csak gyomorforgatóbbak a változatok s latrinákon hosszasan eltűnődni a svejki irodalmi változaton túl sincs semmi ok hisz a tízemeletesben mai napig tévés horroroknak végén vertikálisan összeáll társas ürítésekre a világ amikor úgy érzed a közeli kisbolt minden folyadékja a nyakadba csorog ezért aztán gyorsan tovább is csorgatod a lakóbizottság által garantált harmóniát azután a témakört perverz pillanataid logikája szerint beszorzod nyolcmilliárddal nem törődve a büztelennek megítélt áfacsalással amely a biológiai abszurdra is rácsal nem is politikamentesen csak hát az anyagcserénél egyre megy úr s szolgál

régebben gyakran mondogatták bölcseink és szűkebb köreimben magam is hallottam százszor hogy úri huncutság csak a politika és túlságosan romantikus lélek aki e közhelyre rászól aztán lassan kopni kezdtek a fogalom újkori háttérében az érvek s a civilizációnak kialakult szintjén váratlanul özőnőlni kezdtek a köztörvényes bűnök s a bűnsegédek s egyre inkább beérett a kor előzményeiből egy-két különös géniusz víziója amúgy ortega vagy orwell módra ahol a tudás és demokrácia vélt súlya alól kirecseg a diktátori nóta s miközben a megemelt szellem árva jó a tömegek egyetemes lázadása és valami érthetetlen téboly erejével a kimerült sötét középkor gyilkos vallásháborúja melyben a mindenségnek valamilyen fantomlény az ura és nem marad utána csak a nyáj és a zűrzavarban lassan összemosódik ki béget és ki kiabál persze hogy újra reménytelenné válik a világ legfeljebb ez a létnek korszerűbb stációja s néhány ügyes tollnok utóbb megírja róla a kortárs miért túlozta el árnyoldalát menekülésre fogom én is az angyalát rám ne ragadjon az amatőr filozofálgatás vétke hisz ez csak érzelmes írói munkásságom része

a meg hasonlítás valahol legbelül kezdődik mert józan ésszel tényleg nehezen értelmezhető tett hogy az ember itt a huszonegyedik század káoszában még verset ír mentő körülménye persze számos az eszmélkedéskor még nem kavarta a világot a szellemi tradíciók széthullása éledező új diktatúrák és a merkantilista bombák robbanása hanem több-kevesebb sikerrel apró rímeket faragtunk és ha valahol ez hiányzott kezdett is mélyülni az árok mit akar ez az egy végül több évtizedes késéssel felfedeztük az avantgárdot körben kulturált emberek értetlenkedtek mások zsidóztak de a viták olykor legalább művekről is szóltak melyek végső tanulságaként irigyelni kezdtük az őrülteket valahogy mindig velük zárult az esztétikai egyveleg majd tovább rontott a helyzeten hogy a jóízlés határain túlra nyújtózkodtak az ideológiai klánok s már legkevésbé a műről szólt az aki ingerülten még vitázott ám azok száma is egyre fogyott inkább érdektelen tekintetek pásztáztak a kézirat romokon miközben gúnyolódás tárgyává vált az ihlet valljuk be ez a gesztus sincs minden felismerés nélkül legfeljebb az utóhad még belekékül hogy itt a vég

A KÖDÖK

Vigasztalan esik a háztető
felett lappangó ködből az eső.
Nem vet árnyékot a fény,
mintha nem is e földtekén,
de egy rossz zombifilmben
járna a lankadt útkereső.
Holnapra meghal az optimista,
s a depressziós se ússza meg,
a kihalt város nyúlós rosszsa
a tört vakolattal együtt pereg
az aszfaltra, nem nézi senki rég a
járdát, ahol a kutyák potyadéka
érintetlen, mint a köd permete.
Mind útra keltünk az infernó fele.
Itt hagyunk reményt, életet,
az árnyéktalan menhelyet,
ahol nem jutottunk semmire,
nélkülünk is kinyílt az estike,
és felnevelték fiókájukat
a verebek, cinegék, ludak,
napra, rendre megfordult a Föld,
és senki nem kérte, közöld
amit fontosnak tartasz,
de azért csak mondtad, te balfasz.

Bandukolunk felhajtott gallérral
a szürke ködben,
bár ki senki se sarkall,
megyünk, mert megállni
nem érdemes,
a múltunkba zárva végleges
tanulságokkal zsebünkben,
kezünk lazán ökölbe szorítva,
töprengünk magunkon, mintha
volna enyhítő
körülmény ügyünkben.
Igaz, súlyosbító sincsen,
de így, az ítélet után
már mindegy. A pokol kapuján
átléptünk a parttalan szürke
ködbe, és hátratett kézzel
baktatunk tán egyenest, tán körbe,
és erővel azon vagyunk,
fel ne ismerje agyunk, hogy
büntetésünk nem is olyan enyhe.
Arra ítéltettünk, minden úgy legyen,
mint eddig, mindörökre.

34 AZ ELVESZTEGETETT NEMZEDÉK

Napot termettünk énekelni,
és fényesen izzó csillagot,
csajkából ettük a kolompéért
s a nehezen fővődő babot.

Átugrottuk a mindenség fokát,
szabadon szálltunk az ég felett,
és papundekliből tákoltunk
a cipőnkbe még egy réteget.

Színüinktől sápadt a szivárvány,
s villámmal feleltünk az ég szavára,
száraz kenyérhajat ettünk,
s padot foglaltunk éjszakára.

Gondolatunk a mennyekig hatolt,
s feltérképezte a mélyeket,
irigyeltük az angol hobót,
mert ő Oxfordban kéreget.

Felszántottuk a szellem ugarát,
és szórtunk beléje dús magot,
vetettünk sorsot, melyikünk viselje
a kukában talált öreg kalapot.

Emeltük szédítőn az embert
isteni magasságokba fel,
eldicsekedtünk a többi nagynak
sosemvolt leányok képivel.

Még itt vagyunk. Üres kezünkben
őrizünk pislá égi lángot,
ingyér is adnánk, hogyha kellenénk
építeni újabb újvilágot.

Élt egyszer az Amerikai Egyesült Államokban, egy sor ideiglenes lakcímen egy indiai származású, élemedett korú és hanyatló szellemi erejű utazó ügynök, aki imádott bambán televíziót nézni, ezért életéből túl sok időt töltött el olcsó motelszobák sárga fényében, csak tévézett mértéktelenül, és ennek következtében az agykárosodás egy sajátos formájától szenvedett. Falta a reggeli műsorokat, a nappali műsorokat, a késő esti talkshow-kat, a szap-

Salman Rushdie 35

QUICHOTTE*

(részlet)

panoperákat, a szitcomokat, a játékfilmeket, a kórházi sorozatokat, a bűnügyi sorozatokat, a vámpír- és zombisorozatokat, az atlantai, New Jersey-i, Beverly Hills-i és New York-i háziasszonyokról szóló tévéjátékokat, a szállodatulajdonos hercegnők meg az álsahok románcait és civakodásait, a boldog meztelenkedéstől híressé vált egyének ugrabugrálását, a fiatalokat, akik tizenöt perc hírnévre tettek szert a közösségi médiában, mert harmadik mellet ültették be maguknak, vagy kivetették az alsó bordájukat, amitől a Mattel cég Barbie babáira hajazó lehetetlen alakjuk lett, vagy mert óriás pontyot tudtak fogni festői környezetben, miközben csak a legapróbb bikinit viselték; valamint a dalversenyeket, a szakácsversenyeket, az üzleti ajánlatokért folytatott versenyeket, az üzleti állásokért folytatott versenyeket, a távirányított járműszörnyek között folyó versenyeket, a divatversenyeket, az nőtlenek és hajadonok kegyeiért folytatott versenyeket, a baseballmeccseket, a kosárlabdameccseket, a futballmeccseket, a birkózást, a kickbox-viadalokat, az extrém sportos műsorokat és persze a szépségversenyeket. („Hokit” nem nézett. Az ő etnikumához tartozó és ifjúságukat a trópusokon töltött embereknek a hoki, amelyet az Egyesült Államokban átneveztek „gyephokira”, fűvön játszott játék volt. A jégen játszott hoki az ő véleménye szerint a gyepen való korcsolyázással volt képtelen módon egyenértékű.)

Annak következtében, hogy szinte teljesen elmélyedt a neki kínált anyagban – a régi időkben a katódsugaras képcső, ma pedig a lapos, folyadékkristályos, plazma- és organikus fénykibocsátó diódás képernyő révén –, áldozatául esett annak az egyre szélesebb körben uralkodó pszichikai rendellenességnek, amelyben az igazság és a hazugság közti határ elmosódik és bizonytalanná válik, ezért időnként azon kapta magát, hogy nem tudja megkülönböztetni egyiket a másiktól, a valóságot a „valóságtól”, és kezdett magára úgy gondolni, mint annak a képernyőn túli, képzeletbeli világnak a természetes polgárára (és lehetséges lakójára), amelyhez annyira ragaszkodott, és amely hite szerint ellátta őt, s ezért ellátott mindenkit azokkal az

erkölcsi, társadalmi és gyakorlati vezérfonalakkal, amelyek szerint mindenkinek élnie kell. Ahogy múlt az idő, és ő egyre mélyebbre süllyedt abba a futóhomokba, amelyet talán valótlan valóságnak lehetne nevezni, úgy érezte,

36 hogy elköteleződik annak a másik, ragyogóbb világnak sok lakója mellett, s úgy gondolta, hogy e tagságra neki is joga van, akár egy mai Dorothynak, aki azt fontolgatja, hogy végleg Ózhoz költözik; majd egy ismeretlen időpontban kialakult benne egy – teljes egyoldalúsága folytán – egészségtelen szenvedély egy bizonyos televíziós személyiség, a gyönyörű, szellemes és imádott Miss Salma R iránt, s e rajongását egészen pontatlanul szerelemnek vélte. Ennek az úgynevezett szerelemnek a nevében lelkesen eltökélte magát, hogy követi „szerelmesét” a televízió képernyőjén keresztül abba a fennkölt, nagy felbontású valóságba, amelyben ő és a hozzá hasonlók lakoznak, és tettek, valamint kegyelem révén elnyeri a szívét.

Lassan beszélt és lassan is mozgott, húzta egy kicsit a jobb lábát – maradandó következménye volt ez egy drámai, sok évvel azelőtti Agyi Történetnek, amely a memóriáját is károsította, úgyszólván míg a távoli múlt eseményei élénkek maradtak, a középkorú életéről szóló emlékeket csak találgatni tudta, nagy hiátusokat és réseket kellett betömnie, akár egy hamar munkát végző kőművesnek, hamis emlékekkel, amelyeket talán a tévében látott dolgokból rakott össze. Évei számához képest különben elég jó formában volt. Magas, mondhatni talán nyúlánk férfi volt, olyasféle, amilyeneket El Greco nyurga képein és Alberto Giacometti keskeny szobrain lehet látni, és bár az ilyen emberek (jobbára) hajlamosak a mélabúra, ő a régi iskola úriembereinek vidám mosolyával és elbűvölő modorával volt megáldva, mindkettő becses érték egy kereskedelmi utazónál, mert e foglalkozást űzte élete virágjában hosszú ideig. Ráadásul maga a neve is vidám volt: Smile. *Mr. Ismail Smile, üzletkötő, Smile Pharmaceuticals Inc., Atlanta, Georgia*, állt a névjegykártyáján. Ügynökként mindig büszke volt rá, hogy ugyanaz a neve, mint a vállalaté, amelyet képvisel. A családneve. Bizonyos tekintélyt kölcsönzött neki, legalábbis úgy hitte. Ám nem ezen a néven ismerték utolsó, legostobább kalandja során.

(A szokatlan családnév, a *Smile*, ha már itt tartunk, az *Ismáil* amerikanizált változata, úgyszólván az öreg utazó ügynök valójában Mr. Ismail Ismail, vagy másképpen Mr. Smile Smile volt. Barna bőrű férfi, aki egy barna bőrű nőre vágyik Amerikában, de ő nem faji alapon tekintett a történetére. Mondhatni kibújt a bőrből. A sok dolog közül ez volt az egyik, amit lovagi szolgálata majd megkérdőjelez és megváltoztat.)

Minél többet gondolt az imádott nőre, annál világosabbá vált előtte, hogy egy ilyen pompás személyiség nem ájul el az örömtől, ha egy vadidegen kijelenti, hogy fülig szerelmes belé. (*Ennyire* örült nem volt.) Ezért be kell bizonyítania, hogy méltó rá, és mostantól fogva csak ilyen bizonyítékokról fog gondoskodni. Igen! Bőségesen bebizonyítja kiválóságát! Amikor elkezd

lovagi szolgálatát, szerelmének tárgyát állandóan tájékoztatnia kell majd a tetteiről, úgyhogy levelezést szándékozott kezdeményezni, írni akart egy sor levelet, amelyekben feltárja őszinteségét, érzelmeinek mélységét, és hogy milyen messzire kész elmenni a hölgy kezének elnyeréséért. Gondolkodásának e pontján valamiféle féltékenység kerítette hatalmába. Ha feltárja előtte, milyen szerény a társadalmi helyzete valójában, akkor ő talán bájos kacajjal a szemébe hajítja a levelét, és örökre végez vele. Ha elárulja korát, vagy lefesti külsejét, ő talán derús borzadállyal hőköl hátra az információtól. Ha megírja neki a nevét, az elismerten tiszteletreméltó Smile nevet, amelyhez nagy pénz társul, a hölgy rosszkedvében talán értesíti a hatóságokat, amelyek rajongása tárgyának kérésére levadásszák őt, mint egy kutyát, amitől a szíve megszakad, és minden bizonnyal meghal. Ezért egyelőre titokban tartja majd valódi kilétét, és csak akkor fed fel, amikor levelei meg a bennük foglalt tettek meglágyítják a hölgyet irányában, és fogadókésszé teszik a közeledésére. De honnan fogja tudni, hogy eljött ez a pillanat? Erre a kérdésre majd később kap választ. Most az a fontos, hogy elkezdje. És egy nap felötlött benne a megfelelő név, amelyet használhat, a minden identitások legjobbika, amelyet felölthet, s történt ez az álom és az ébrenlét közti pillanatban, amikor a szemhéjunk mögött elképzelt világ belecsöppenti varázsát abba a világba, amelyet nyitott szemmel látunk.

Aznap reggel mintha álomban szólította volna meg ébren lévő önmagát.

– Nézd meg magad – mormolta félig alvó énje a félig ébren lévőnek. – Magas vagy, sovány, vén, mégis csak a legziláltabb szakállt tudod növeszteni, mintha egy pattanásos tinédzser volnál. És igen, valld be, talán hiányzik is egy kereked, amolyan felhőjáró fickó vagy, aki szilárd talajnak hiszi a gomolyfelhőt, a zivatarfelhőt, sőt a fátyolfelhőt is. Csak emlékezz vissza, mi volt a kedvenc zenéd gyerekkorodban! Tudom, manapság azt a gajdolászást szereted, amit az *American Idol*-ban meg a *The Voice*-ban hallasz. De akkoriban azt szeretted, amit művészetkedvelő apád, s te magadévá tetted a zenei ízlését. Emlékszel a kedvenc lemezére? – Ekkor a félálom-Smile széles mozdulattal előhúzott egy nagylemezt, amelyet a féléber-Smile azonnal felismert. Jules Massenet operája volt, a *Don Quichotte*. – Csak lazán támaszkodik Cervantes nagy remekművére, ugye – me-rengett a fantom. – És ami téged illet, te is csak lazán támaszkodsz magadra.

Ezzel eldőlt. Csíkos pizsamájában kimászott az ágyból – gyorsabban a szokásosnál –, és összecapta kezét. Igen! Ez lesz az álnév, amelyet szerelmes leveleiben használ. Ő lesz a hölgy leleményes gavallérja, Quichotte. Ő lesz Ginevra Lancelotja, aki elviszi kedvesét a Joyous Gardba. Ő lesz – Chaucer *Canterbury mesék* című művét idézve – a nemes, tökéletes lovag.¹

Ez a bármi-megtörténhet kora, emlékeztette magát. Sok embert hallott, aki ezt mondta a tévében meg a túlajtott videoklipekben, amelyek a kibertérben úsztak, s ez az új technika csak további lökést adott függőségének. Nem voltak többé szabályok. És a bármi-megtörténhet korában, nos, bármi megtörténhetett. Régi barátok új ellenségekké válhattak, és a hagyományos ellenségek az ember új legjobb barátai, sőt a szerelmesei is lehettek. Már nem lehetett megjósolni az időjárást, a háború valószínűségét vagy a választások kimenetelét. Egy nő beleszerethetett egy malackába, egy férfi összeköltözhetett egy bagollyal. Egy szépség elaludhatott, és amikor megcsókolták, s ettől felébredt, beszélhetett egy másik nyelven, és ez az új nyelv teljesen megváltozott személyiséget tárt fel. Árvíz önthette el az ember városát. Egy tornádó elvihette a házat egy távoli földre, ahol földet érésekor szétlapított egy boszorkányt. Bűnözőkből lehetett király, és királyok lepleződhetnek le mint bűnözők. Egy férfi rájöhethet, hogy a nő, akivel él, apja törvénytelen gyermeke. Egy egész nemzet vethette le magát a szikláról, akár a lemmingek raja. Emberekből, akik elnököt játszottak a tévében, elnök lehetett. Elfogyhatott a víz. Egy nő olyan gyermekkel lehetett terhes, akiről kiderült, hogy visszatérő isten. Szavak elveszthették jelentésüket, és újra tehettek szert. A világ véget érhetett, ahogy legalább egy kiemelkedő tudós-vállalkozó jósolta ismételten. És a véget majd gonosz illat lengi be. És egy tévésztár csodálatos módon viszonzhatta egy bolond, vén fráter szerelmét, aki ettől valószínűtlenül romantikus diadalt aratott, amely hosszú, de sekélyes életét végre a fenségesség sugárzásával ragyogta be.

Quichotte nagy döntése az új-mexikói Gallup (21 678 lakos) Red Roof Innjében született meg. Az utazó ügynök vágyakozva és irigyen nézte Gallup történelmi El Rancho szállodáját, amely a westernfilmek aranykorában a környéken forgató sok filmcsillagot látott vendégül John Wayne-tól és Humphrey Bogarttól Katharine Hepburnig és Mae Westig. Az El Ranchót azonban ő nem tudta megfizetni, ezért elhajtott mellette a szerényebb Red Roofba, amely éppen megfelelt neki. Olyan ember volt, aki megtanulta, hogy zokszó nélkül fogadja sorsát. Szólt a tévé aznap reggel, amikor fényes, új személyazonosságára ébredt – úgy aludt el, hogy elfelejtette kikapcsolni a készüléket –, és a KOB-4 meteorológusa, Steve Stucker beszélt, felvonultatva a kutyákat, köztük az olyan híres időjós-ebeket, mint Radar, Rez, Squeaky és Tuffy. Ez azt jelentette, hogy péntek van, és az új nevet kapott Mr. Quichotte (nem érezte úgy, hogy a megtisztelő *Don* nevet is kiérdemelte mellé), akit ez az új elszánás nagy energiával töltött el, mert megnyitotta előtte a szerelemhez vezető, virágokkal telehintett utat, tele volt izgalommal, bár egy fárasztó hét végén járt, miután végiglátogatta a környék gyógyászati helyeit Albuquerque-ben és másutt. Az előző napot a Rehoboth McKinley Christian Health Care Servicesnél, a Western New Mexico Medical Groupnál és a Gallup Indian Medical Centerben töltötte (ez utóbbi gondoskodott a város jelentős számú őshonos

népességéről, a hopi, navahó és zuni törzs tagjairól). Az eladás jól ment, úgy gondolta, bár kérdő homlokráncolások és zavart kis nevetések fogadták azokat a kedélyes utalásait, hogy nemsokára magába New York Citybe (8 623 000 lakos) utazik vakációra az új barátnőjével, egy Nagyon Híres Hölgygel, a Must See TV királynőjével. És kis szellemessége az Indian Medical Centerben – „Tulajdonképp én is indián vagyok! Csak barna, nem réz! Szóval örülök, hogy itt lehetek, indián vidéken.” –, egyáltalán nem jött be. 39

Már nem volt állandó lakhelye. Az út volt az otthona, a kocsi a nappalija, a bőrröndje a ruhásszekrénye, és egy sor Red Roof Inn, Motel 6, Days Inn és hasonló vendégfogadó látta el ágygal meg tévével. Jobban szerette azokat a helyeket, ahol legalább néhány fizetős csatorna volt, de ha egy sem állt a rendelkezésére, beírta a normál kínálattal is. Ám ezen a reggelen nem volt ideje a helyi meteorológusra és a megmentett kutyáira. Beszélni akart a barátaival a szerelemről meg a lovagi szolgálatról, amelyre készül.

Az igazság az, hogy szinte már nem voltak barátai. Ott volt a gazdag unokatestvére, munkaadója és patrónusa, dr. R. K. Smile, ott volt dr. Smile felesége, Happy, de egyikükkel sem töltött időt, aztán ott voltak a portások némely motelban, amelyet gyakran látogatott. Voltak néhányan szétszórva az országban meg a glóbuszon, akik talán még mindig tápláltak valami barátságához hasonló érzést irányában. Ott volt mindezekelőtt egy nő New York Cityben (Emberi Trambulinnak nevezte magát), aki talán megint rámosolyog, ha szerencséje van, és a nő elfogadja a bocsánatkérését. (Tudta vagy tudni vélte, hogy bocsánatot kell kérnie, de csak részben emlékezett rá, hogy miért, és néha úgy gondolta, hogy sériült memóriája talán a feje tetejére állította a dolgokat, és a nőnek kell bocsánatot kérnie tőle.) De nem tartozott társadalmi csoporthoz, társakhoz, csapathoz, nem voltak igazi cimborái, mert már rég otthagyta a társadalmi sürgés-forgást. Facebook-oldalán volt egy csoport, amelynek tagjait bejelölte, vagy akik őt jelölték be, hozzá hasonló utazó ügynökök, valamint egypár magányos farkas, hencegők, exhibicionisták és buja hölgyek, akik annyira viselkedtek erotikusan, amennyire a közösségi média némiképp puritán szabályai lehetővé tették. Ezek az idézőjeles barátok mind egy szálig látták a tervét, amikor ő lelkesen posztolta ezt a kelekótya, az esztelenséget súroló meszterkedést, és a saját érdekében megpróbálták lebeszélni arról, hogy üldözze és zaklassa Miss Salma R-t. Válaszul a posztjára homlokráncoló emoji és bitmoji jelentek meg, rosszallóan lengették ujjukat, és ott volt egy gif magáról Salma R-ről is, aki összehúzta szemét, kinyújtotta nyelvét, és ujjával körözött a jobb halántékánál, mindezen gesztusok pedig mind azt az egyetemes gondolatot közvetítették, hogy ő megzakkant. Őt azonban nem lehetett eltéríteni.

Az ilyen történetek általában nem szoktak jól elsülni.

A PIKK DÁMA

(részlet)

Puskin 1834-ben megjelent elbeszélésének két magyar fordítása is van, 2009-ben az Európa Könyvkiadó Puskin-sorozatában Trócsányi

Zoltán (1886–1971) régebbi fordítása jelent meg kisebb változtatásokkal, míg a Magyar Elektronikus Könyvtár P. (Pattantyús) Ábrahám Ernő (1882–1945) még régebbi fordítását adta közre 2016-ban, nyilván szerzői jogi okokból (A pikkdáma, <http://mek.oszk.hu/14800/14857/pdf/14857.pdf>). Mindkettő szövege igen régies Puskin hangjához képest, amely még ma is frissen hat. Ennek oka, hogy bizonyos műfordítók azt az alapelvet követik, hogy a korabeli magyar nyelvre fordítandó minden mű. Orosz-magyar viszonylatban ezt fenntartással kell kezelni, mert a puskin-i irodalmi nyelv és attól kezdve az irodalomé általában sokkal közelebb áll a mai oroszhoz, mint a 19. századi reformkori magyar nyelv a maihoz, még a nyelvújítás utáni állapotában is.

Ezért fogtam bele az új fordításba, amelynek során magam is újra élveztem a feszesen fogalmazott, gyors cselekményű és gunyoros hangú Puskin-krimet. Az ELTE MűMű Műfordító Műhelyben tanítványaimmal együtt, Válint Anna és Vincze Zsuzsa társaságában vetettük egybe az eredeti szöveg első fejezetét Trócsányi fordításával.

Az elbeszélés teljes terjedelme szétfeszítené a folyóirat kereteit. Az alábbi részlethez hasznos a cselekmény elejének vázlata, különös és váratlan vége azonban persze csak a teljes műből ismerhető meg.

Hermann, a főhős, nem kártyázik, mert nincs vagyona, és fél a veszéstől, de mindig figyeli a baráti partikat, ahol egyik barátja különös történetet mesél el. Grófnő nagymamája, aki valaha szenvedélyes kártyás volt, egyszer Párizsban túl sok pénzt veszített. Barátja, az okkultista Saint-Germain gróf kölcsön helyett azzal segítette ki, hogy elárulta neki a titkos módszert, hogyan húzhat egymás után három nyerő lapot. Hermann elhatározza, hogy kiszedi a titkot az öreg grófnőből, hogy gondtalan életet biztosítson magának. Levelet ír a grófnő nevelt lányának, és cseles úton átadja neki, hogy megismerkedjen vele...

[...]

A levél egy szerelmi vallomás volt, gyöngéd, tiszteletteljes, és szóról szóra egy német regényből származott. De Lizaveta Ivanovna nem tudott németül, ezért nagyon meg volt vele elégedve.

Csakhogy rendkívül nyugtalanította is a levél. Először lépett titkos és bizalmas viszonyba egy fiatalemberrel, akinek a merészsége megrémítette. Szemrehányást tett magának, hogy nem viselkedik elég óvatosan, és nem tudta, mitévő legyen: ne üljön többé az ablakhoz mellé, és azzal vegye el a fiatal tiszt kedvét a további tolokodástól, hogy nem figyel rá? Küldje vissza a levelet? Válaszoljon ridegen és határozottan? Nem volt kivel megtanácskozna, nem volt se barátnője, se nevelőnője. Lizaveta Ivanovna elszánta magát, hogy válaszol.

Leült az íróasztalához, papírt és tollat vett elő, majd elgondolkodott. Többször is elkezdte, de eltépte, mert vagy túl leereszkedőnek, vagy túl kegyetlennek találta a szavait. Végül sikerült úgy megírnia pár olyan sort, hogy elégedett volt. „Meg vagyok győződve róla – írta –, hogy a szándékai tisztességesek, és hogy vakmerő tettével nem akart megsérteni. Ismeretségünknek nem lett volna szabad ilyen módon kezdődnie. Visszaküldöm levelét, és remélem, a jövőben nem lesz okom, hogy tiszteletlenségére panaszkodjak, mert azt nem érdemlem meg.”

Másnap, amikor Lizaveta Ivanovna meglátta, hogy Hermann közeledik, felállt a hímezéstől, átment a szalonba, kinyitotta a kisablakot, és ledobta a levelet az utcára, remélve, hogy a fiatal tiszt fürgén felkapja. Hermann odaszaladt, felkapta a levelet, és bement egy cukrászdába. Felszakította a pecsétet, megtalálta a saját levelét és Lizaveta Ivanovna válaszát. Éppen erre számított. Cselszövését tovább tervezgetve hazament.

Három nappal később egy élénk szemű lányka egy divatüzletből levelet hozott Lizaveta Ivanovnának, aki izgatottan bontotta fel a levelet, mert attól tartott, hogy kifizetetlen számla. Nyomban felismerte Hermann kézírását.

– Tévedés történt, lelkem, ez a levél nem nekem szól.

– Dehogynem, biztos, hogy önnek szól! – felelte a lány, leplezetlen huncut mosollyal. – Méltóztassék elolvasni!

Lizaveta Ivanovna átfutotta a levelet. Hermann találgatást kért.

– Lehetetlen! – szólt Lizaveta Ivanovna, megrémülve a követelés gyorsaságától és a találgatás módjától. – Ez biztosan nem nekem szól!

Azzal apró darabokra tépte a levelet.

– Ha nem önnek szól a levél, miért tépte darabokra? – kérdezte a kisasszony –, visszavitem volna annak, aki küldte.

Lizaveta Ivanovna haragra lobbant a lány megjegyzésétől.

– Lelkem, arra kérem, ne hozzon nekem ide többet semmiféle levelet! Annak pedig, aki küldte magát, mondja meg, hogy szégyellheti magát....

De Hermann nem tágított. Lizaveta Ivanovna valamilyen úton-módon minden nap kapott levelet Hermanntól, aki ezeket már nem németből fordította, hanem
42 szenvedélytől ihletetten maga írta, a saját nyelvén: érződött bennük csillapíthatatlan vágya és zabolátlan képzeletének zűrzavara. Lizaveta Ivanovna már nem gondolt arra, hogy a leveleket visszaküldje, mert megrészegült tőlük, és elkezdett válaszolgatni, egyre hosszabban és gyöngédebben írt, míg végül a következő levelet dobta ki Hermannak az ablakon:

„Ma bál lesz a ***országi követnél. A grófnő is megy. Úgy éjjel kettőig maradunk. Jó alkalom, hogy kettesben találkozzon velem. Ahogy a grófnő távozik, a cselédség biztos szétszéled, csak a portás marad az előtérben, de ő is általában behúzódik a fülkéjébe. Jöjjön fél tizenkettőre. Jöjjön fel egyenesen a lépcsőn. Ha valakivel találkozik az előszobában, kérdezze meg, itthon van-e a grófnő. Azt fogják mondani, hogy nincs, és akkor nincs mit tenni, vissza kell fordulnia. De nem valószínű, hogy bárkivel találkozna. A lányok mind együtt lesznek a szobájukban. Az előszobában forduljon balra, és menjen egyenesen a grófnő hálószobájába. Ott a spanyolfal mögött lát majd két kis ajtót: jobbra a dolgozószoba nyílik, ahová a grófnő soha nem lép be, balra pedig egy átjáró van, ahonnan szűk csigalépcső vezet az én szobámba.”

Hermann úgy reszketett, akár egy tigris, ahogy a kitűzött időt várta. Már este tízkor ott állt a grófnő háza előtt. Szörnyű idő volt: süvöltött a szél, nedves, nagypelyhű hó esett, a lámpák fénye eltompult, üresek voltak az utcák. Néha egy-egy kocsis hajtott arra sovány gebéivel, kései utast keresve. Hermann egy szál tisztí felöltőben állt az utcán, de nem érzett sem szelet, sem havat. Végre előállt a grófnő kocsija. Hermann látta, ahogy az inasok karonfogva kihozták a cobolybundába bugyolált hajlott hátú öregasszonyt, és mögötte könnyű köpenyben, hajában friss virággal egy pillanatra feltűnt nevelt lánya. Az ajtók becsapódtak, és a hintó nehézkesen megindult a lattyakos hóban. A portás bezárta a kaput. Az ablakban kihunytt a fény. Hermann fel-alá járkált az elnéptelenedett ház körül; odalépett egy utcai lámpához, megnézte az óráját, húsz perccel múlt tizenegy óra. Ott maradt a lámpa alatt, merőn bámulta az óramutatót, és várta, hogy leteljenek a hátralévő percek. Pontosan fél tizenkettőkor elindult a feljárón és belépett a fényesen kivilágított előtérbe. A kapus nem volt ott. Hermann felszaladt a lépcsőn, benyitott az előszobába, és észrevett egy szolgát, aki egy régi, piszkos fotelban aludt egy lámpa alatt. Könnyű, határozott léptekkel elment mellette. Az ebédlöben és a szalonban sötét volt, de az előszobából beszűrődött a lámpafény. Hermann bement a hálószobába. A régi ikonokkal teleaggatott házi oltár előtt arany mécses égett. Megkopott aranyozású, kifakult fotelok és díványok álltak szomorú szimmetriában a kínai tapétás fal mellett, rajtuk pehelypárnák.

A falon két arckép lógott, Madame Lebrun festményei Párizsból. Az egyik egy negyven év körüli pirosposzsgás, telt férfit ábrázolt világoszöld egyenruháján csillaggal, a másik egy sasorrú, szép fiatal nőt, akinek rizsposros, hátra fésült hajában egy rózsza volt. Minden sarokban porcelán pásztorlányok, a híres Leroy-nál készült asztali órák, dobozkák, játékrulették, legyezők és különféle női csecsebecsék, amelyeket az előző század végén a Montgolfier-fivérek léghajójával és a Mesmer-féle magnetizmussal egyszerre találtak fel. Hermann bement a spanyolfal mögé. Egy kis vaságy állt mögötte; jobbra volt a dolgozószobába vezető ajtó, balra egy másik a folyosó felé. Hermann benyitott, meglátta a szegény nevelt lány szobájába vezető szűk csigalépcsőt... De visszafordult, és bement a sötét dolgozószobába. 43

Lassan múlt az idő. Teljes csend volt. A szalonban tizenkettőt ütött az óra; az órák egymás után minden szobában elütötték a tizenkettőt, aztán megint csend lett. Hermann a hideg kályhának dőlve állt. Nyugodt volt, szíve egyenletesen vert, mint az olyan emberé, aki valami veszélyes, de szükséges dologra szánta el magát. Az óra elütötte az egy órát, aztán a két órát, és akkor távolról kocsizörgést hallott. Önkéntelenül izgalom fogta el. A hintó a kapuhoz gördült, és megállt. Hallotta a leeresztett lábtartó kopogását. A házban sürgés kezdődött. Cselédek szaladtak ide-oda, hangok hallatszottak, fények gyúltak a házban. Három öreg szobalány futott a hálószobába, belépett a grófnő, és szinte félholtan bedőlt egy öblös, magas Voltaire-fotelba. Hermann a kulcslyukon át látta, ahogy Lizaveta Ivanovna elmegy mellette, aztán hallotta sietős lépteit a csigalépcsőjén. Szívébe belenyilalt valami lelkiismeret-furdalásféle, de elhalt. Kővé dermedt.

A grófnő vetközni kezdett a tükör előtt. Kiszedték a tűket és levették róla a rózsákkal díszített főkötőt; majd levették a rizsposros parókát ősz, tövig borotvált fejéről. Záporozva estek köré a földre a biztosítótűk. Ezüsttel hímezett sárga ruhája feldagadt lábához hullott. Hermann tanúja lett öltözködése visszataszító titkainak. Végül a grófnő ott ült hálókabátban és hálósipkában. Ebben a korához jobban illő öltözékben nem tűnt olyan szörnyűnek és rútnak.

Akárcsak az idős emberek általában, a grófnő is álmatlanságban szenvedett. Az átöltözés után leült az ablaknál a Voltaire-fotelba, és elküldte a szobalányokat. A gyertyákat kivitték, a szobában megint csak a mécses világított. A grófnő teljesen sárgán ült ott, lefittyedt ajka meg-megmozdult, jobbra-balra ingott. Zavaros tekintetében nyoma sem volt bármiféle gondolatnak; úgy tűnt, hogy a félelmetes öregasszony nem is saját akaratából mozog, hanem egy rejtett galvanizmus hatására.

Ez a halott arc hirtelen teljesen megváltozott. Az ajka nem mozgott, a szeme megélnékölt: a grófnő előtt egy idegen férfi állt.

– Ne ijedjen meg, az istenért, ne ijedjen meg! – mondta érthetően, de halkán. – Nincs szándékomban önnek ártani; azért jöttem, hogy szépen megkérjem egy szívességre.

Az öregasszony némán nézett rá, és úgy tűnt, nem hallotta.
44 Hermann rájött, hogy rosszul hall, és a füléhez közel hajolva megismételte, amit mondott. Az öregasszony egyre csak hallgatott.

– Ön egész életemre boldoggá tehet, és ez önnek semmibe sem kerül. Tudom, hogy el tudja találni a sorban nyerő három lapot...

Hermann elhallgatott. Úgy tűnt, a grófnő megértette, mit kérnek tőle; mintha a válaszhoz kereste volna a szavakat.

– Az csak tréfa volt! – szólalt meg végre a grófnő –, esküszöm, hogy tréfa volt.

– Ilyesmivel nem jó tréfálni – felelte Hermann mérgesen. – Emlékezzék Csaplickijra, akit hozzásegített, hogy visszanyerje a pénzét.

A grófnő láthatóan zavarba jött. Vonásai erős felindulást fejeztek ki, de csakhamar visszaesett korábbi érzéketlenségébe.

– Meg tudja nekem mondani azt a három nyerő lapot? – kérdezte Hermann.

A grófnő hallgatott. Hermann folytatta:

– Kinek tartogatja a titkát? Az unokáinak? Ők amúgy is gazdagok, nem is tudják, mit ér a pénz. Azon, aki szórja a pénzt, nem segít a maga három kártyája. Aki nem tudja megőrizni az atyai örökségét, az így is, úgy is nyomorban pusztul el, hiába minden démoni erőfeszítés. Én nem szórom a pénzt, én tudom, mit ér a pénz. A maga három lapja nálam nem fog kárba veszni. Na...?

Abbahagyta és reszketve várta a választ. A grófnő hallgatott, Hermann térdre rogyott.

– Ha szíve valaha is ismerte a szeretet érzését – könnyögött –, ha emlékszik a szerelem ujjongására, ha akár csak egyszer is rámosolygott újszülött fiára, ha mellében valaha is dobogott valami emberi, akkor házastársi, szeretői, anyai érzéseire, és mindenre, ami az életben szent, könnyörogve kérem, ne utasítsa vissza a kérésemet! Tárja fel titkát, mi haszna van belőle?... Meglehet, hogy szörnyű bűn, az örök gyönyör elvesztése, az ördöggel kötött szövetség fűződik hozzá... Gondolja csak meg, már öreg, már nem sokáig fog élni, és én kész vagyok a bűnét a lelkemre venni. Csak tárja fel a titkát. Gondoljon bele, hogy egy ember boldogsága van a kezében; hogy nem csak én, de gyermekeim, unokáim és dédunokáim is áldják majd az emlékét és szentként fogják tisztelni...

Az öregasszony egy szót sem szólt.

Hermann felállt.

– Vén boszorkány – mondta összeszorított szájjal –, akkor majd kényszerítlek, hogy válaszolj...

Azzal egy pisztolyt vett elő a zsebéből. A pisztoly láttán a grófnőt másodszor fogta el heves felindulás. Bólogatni kezdett, és a kezét maga elé emelte, mintegy védekezésül a lövés ellen... Aztán hátrahanyatlott... és többé nem mozdult.

– Ne gyerekeskedjék – szólt Hermann és megfogta a kezét. – 45
Utoljára kérdezem: megmondja nekem azt a három lapot? Igen vagy nem?

A grófnő nem válaszolt. Hermann rájött, hogy meghalt.

IV.

18** május 7

*Homme sans moeurs et sans religion!*¹

Egy levélből

Lizaveta Ivanovna még báli ruhájában ült a szobájában, mélyen gondolataiba merülve. Amikor hazaért, gyorsan elküldte az álmos lányt, aki kedvetlenül ajánlotta a szolgálatát; azt mondta, hogy levetkőzik egyedül, és ahogy reszketve sietett a szobájába, remélte, hogy ott találja Hermannnt, és azt is, hogy nem lesz ott. Egy szempillantás alatt meggyőződött róla, hogy nincs ott, és hálát adott a sorsnak, hogy megakadályozta a találkozásukat. Ahogy volt, ruhástul leült, és egymás után felidézte emlékezetében mindazokat a körülményeket, amelyek ily rövid idő alatt ilyen messzire ragadták. Három hét sem telt el azóta, hogy először meglátta a fiatalembert az ablaka alatt... és már levelezik is vele, és Hermannnak máris kikövetelt egy éjszakai találkát! A nevét is csak onnan tudta, hogy némelyik levelét aláírta, de soha nem beszélt vele, nem hallotta hangját, nem hallott róla soha semmit... egészen ma estig. Milyen furcsa! Éppen azon az estén, amikor Tomszkij a bálban megsértődött a fiatal Polina *** hercegnőre, aki ezúttal nem vele kacérkodott, ahogy szokta. Tomszkij bosszúból közömbösséget tettett; felkérte Lizaveta Ivanovnat, és egy hosszadalmas mazurkát végigtáncolt vele. Egész idő alatt a lány hadmérnökök iránti vonzódásán tréfálkozott, váltig állította, hogy sokkal többet tud, mintsem a lány gondolná, és néhány tréfás megjegyzése olyan találó volt, hogy Lizaveta Ivanovna többször is azt hitte, hogy ismeri a titkát.

– Kitől tudja mindezt? – kérdezte mosolyogva.

– Egy ön által ismert ember barátjától – felelte Tomszkij –, egy igen kiváló embertől.

– Ki az a kiváló ember?

– Hermann a neve.

Lizaveta Ivanovna nem válaszolt, de keze és lába jéggé dermedt...

– Ez a Hermann – folytatta Tomszkij –, regénybe illő figura: az arcéle napóleoni, a lelke mefisztói. Azt hiszem, legalább három gaztett nyomja a lelkét. De hogy elsápadt!...

– Fáj a fejem... De mit mondott magának ez a Hermann vagy
46 hogy is hívják...

– Hermann egyáltalán nincs megelégedve a barátjával. Azt mondja, a helyében egészen másképp cselekedett volna... Ha jól sejtem, maga tetszik Hermannnak is, legalábbis nagy érdeklődéssel hallgatja a barátja szerelmi vallomásait.

– De hol látott engem?

– Talán a templomban. vagy lehet, hogy a korzón. A jó ég tudja! Talán a szobájában, amíg kegyed aludt, tőle kitelik...

Három hölgy lépett oda hozzájuk azzal a kérdéssel, hogy *oubli ou regret?*²², és ezzel félbeszakadt a beszélgetés, amely Lizaveta Ivanovnáat kezdte kízóan kíváncsivá tenni.

A hölgy, akit Tomszkij választott, maga ***hercegnő volt. Lizának sikerült gyorsan kimagyarázkodnia, mialatt megtett még egy kört és még egyszer megpördült a székénél. Amikor Tomszkij a helyére ment, már se Hermann, se Lizaveta Ivanovna nem jutott eszébe. Lizaveta Ivanovna feltétlenül szerette volna folytatni a félbeszakadt beszélgetést; de a mazurka véget ért, és az öreg grófnő hamarosan hazaindult.

Amit Tomszkij mondott, mindössze könnyed mazurka-fecsegés volt, de mélyen bevésődött az álmodozó fiatal leány lelkébe. Tomszkij Hermannról festett képe megfelelt annak, amelyet ő maga állított össze róla, és a legújabb regényeknek köszönhetően ez a közönséges alak rémisztette is, és rabul is ejtette képzeletét. Ott ült, keresztbe tett csupasz karral, még mindig virágdíszes fejét félig fedetlen mellére hajtva... Hirtelen nyílt az ajtó és belépett Hermann. A lány összerendezte...

– Maga hol volt? – kérdezte riadt suttogással.

– Az öreg grófnő hálószobájában – felelte Hermann –, tőle jövök.
A grófnő meghalt.

– Uram Isten! Mit beszél?

– És azt hiszem – folytatta Hermann –, én okoztam a halálát.

Lizaveta Ivanovna felnézett rá, és lelkében felhangzottak Tomszkij szavai: ennek az embernek legalább három gaztett nyomja a lelkét! Hermann leült mellé az ablakpárkányra és mindent elmondott.

Lizaveta Ivanovna iszonyattal hallgatta. Így hát azok a szenvedélyes levelek, az a lángoló követelkezés, a vakmerő és makacs tolakodás – mindez nem szerelem volt! Pénz! A pénz után sóvárgott a lelke. Nem tőle várta, hogy a vágyait oltsa, hogy boldoggá tegye. A szegény nevelt lány nem volt egyéb, mint vak segítőtársa jótevője kirablójának, gyilkosának!... Keservesen sírva

fakadt a kínzó, elkésett bűnbánattól. Hermann némán figyelte: az ő szíve is gyötrődött, de sem a szegény lány könnyei, sem keserűségének csodálatos bája nem izgatta zord lelkét. Nem érzett lelkifurdalást, ha az öreg grófné halálára gondolt. Egyetlen dolog borzasztotta el: a titok visszavonhatatlan elvesztése, a titoké, amelytől a meggazdagodását várta. 47

– Szörnyeteg! – mondta végre Lizaveta Ivanovna.

– Nem akartam a halálát – felelte Hermann. – A pisztolyom nincs megtöltve.

Elhallgattak.

Hajnalodott. Lizaveta Ivanovna eloltotta a rövidre égett gyertyát: halvány fény világította meg szobáját. Megtörölte kisírt szemét és felnézett Hermannra, aki az ablakpárkányon ült keresztbe tett karral, komoran összeráncolta a homlokát. Ebben a pózban bámulatosan emlékeztetett Napóleonra. A hasonlóság még Lizaveta Ivanovnáét is meglepte.

– De hogy jut ki a házból? – szólalt meg végre Lizaveta Ivanovna. – Úgy terveztem, hogy a rejteklépcsőn át kísérem ki, de ahhoz el kell menni a hálószoba elé, és én félek.

– Mondja el, hogy találom meg a rejteklépcsőt; kimegyek magam.

Lizaveta Ivanovna felállt, kivett a komódból egy kulcsot, átadta Hermannnak és részletes útmutatással látta el. Hermann megszorította hideg kezét, amely nem szorította vissza, megcsókolta a lány lehajtott fejét, és kiment.

Lement a csigalépcsőn és újra belépett a grófnő hálószobájába. Ott ült a halott öregasszony kővé merevedve, arcán mélységes nyugalommal. Hermann megállt előtte és sokáig nézte, mintha meg akart volna bizonyosodni a szörnyű igazságról. Végül belépett a dolgozószobába, kitapogatta a tapétával álcázott ajtót, és furcsa érzelmek háborogtak benne, ahogy lefelé indult a sötét lépcsőn. Arra gondolt, hogy talán ugyanebbe a hálószobába, ugyanezen az órán, ugyanezen a lépcsőn lopózott fel hatvan évvel ezelőtt hímzett kabátjában, à l'oiseau royal³ frizurával, háromszögletű kalapját szívére szorítva az a fiatal szerencselovag, aki már régen szétporladt a sírban, vén szeretőjének a szíve pedig ma állt le...

A lépcső alján Hermann megtalálta az ajtót, ugyanazzal a kulccsal kinyitotta, és egy huzatos folyosóra jutott, amely kivezette az utcára. [...]

(Fordította: Hetényi Zsuzsa)

¹ Erkölcstelen és vallás nélküli ember. (*francia*)

² Feledés vagy sajnálat (*francia*). Tánokban a két női partner közti választáskor mondják. (Hasonló kérdés a magyarban a „széna vagy szalma?”, persze nem bálteremben vagy tánc közben.)

³ „királyi madár” (*francia*) – korabeli hajviselet.

Bánki Éva regénytrilógiájának második és harmadik részében figyelemmel kísérhetjük az első részben, a *Fordított időben* megismert főhősnő, Riolda élettörténetét és kalandjait a folytonos változásban lévő, alakuló Európában.

48 Fittler Áron

NŐK ÉS MŰVELTSÉG, NŐK ÉS UTAZÁS A KÖZÉPKORBAN

Gondolatok Bánki Éva

Elsodort idő és *Összetört idő*

című regényeiről

A regényfolyam egyik – és számomra legérdekesebb – különlegessége a női perspektíva és az, hogy a szerző a kora középkori társadalmi normák szempontjából rendkívüli nőalakokat vonultat fel a műlapjain.

A második rész, az *Elsodort idő* több kritikus is megemlíti, hogy a regényben a nők kiváltsága az emlékezés és a múlt birtoklása, amellyel a megjelenített világban

a férfiak felett állnak.¹ A regénytrilógiában szereplő kultúrákban, azaz az Európa északi részén élő különféle közösségekben, a mór és a zsidó közösségekben egyaránt alávett szerep jutott a nőknek: még a főhősnővel, Rioldával is lépten-nyomon éreztetik, hogy nem tekintik egyenrangúnak a férfiakkal, és uralkodóként sem veszik komolyan, kiváltképp, amikor férjével, Sjönnel együtt mutatkozik. Ennek ellenére a különböző vidékek jeles férfiúi szinte kivétel nélkül szívesen találkoznak vele, és történetek mesélésére kérik. Rajta kívül pedig ott van Hildi, a normann hercegnő, aki szintén viszonylagos befolyásra tett szert, ennek azonban az volt az ára, hogy életben maradt három gyermekének hollétéről semmit sem tudott, és csak közvetlenül halála előtt sikerült őket megtalálnia – ugyancsak Riolda segítségével. Figyelemre méltó nőalak továbbá Hanna, a zsidó kereskedő, Moises szolgálója, aki pedig a távolba látás képességével tűnt ki társnői közül. De ugyancsak rendkívüli nőalaknak tekinthető az *Összetört idő* dán származású viking harcosa, Jette, aki azonban inkább a nőiesség hiánya folytán tűnik ki a közösség nőtagjai közül, és bár katonaként férfiakat megszegyenyítő módon állt helyt, a viking hadvezér, „Sigurd csapatában is az volt a dolga, hogy kövesse a parancsokat. Hogy hajbókoljon a férfiaknak.” (*Összetört idő*, 113.) Ugyanakkor rá volt utalva Riolda ismereteire és tájékozottságára, és vele összefogásban akart birodalmat építeni. Végül ugyancsak a harmadik részben szerepel Rigoberta, a sánta normandiai hercegnő, aki kastélya tornyában él, és imákkal védelmezi népét. Őt alattvalói már-már védőszentnek tekintik,

azaz szintén némiképp természetfeletti erővel bír, vagy legalábbis ezt hiszik róla. Riolda benne látta meg a megfelelő szövetségest, így tehát a zűrzavarban, amely szigetére visszatérve fogadta, egyik első dolga volt, hogy lányát, Fionát hozzá küldje, biztosítva jövőjét.

A Bánki Éva regénytrilógiájában szereplő különleges, önállóan 49 cselekvő nők közös vonása tehát, hogy – a maskulin Jette kivételével – valamilyen különleges képességgel rendelkeznek. Ezt a legvilágosabban a második rész, az *Elsodort idő* következő részlete fogalmazza meg, amelyben a mór tudós, Hákim nőkről alkotott véleményét tolmácsolja az elbeszélő: „Hákim úgy vélekedett, hogy a világ meghódításához nemcsak a nők kezére és méhére van szükség, hanem a tapasztalataikra is. Hiszen az asszonyok igazán jó megfigyelők, ráadásul – a férfiakkal ellentétben – alázatosak és gyakorlatiasak is. Hákim már találkozott együgyű pásztorlányokkal, akik lerajzolták az esthajnalcsillag tavaszi és téli pályáját, beszélt öregasszonyokkal, akik tudták, hogy a járványokat nem átkok vagy istenek, hanem a testhajlatokban megbúvó bolhák terjesztik. Ráadásul a nők a férfiaknál gyorsabban tanulnak nyelveket, és mivel alázatosabbak, minden apróságra jobban odafigyelnek. Mit mesélt hajdan Illighaen, a normann krónikás? Egy dadus jobban kiigazodik az udvari intrikák világában, és akár béke és háború kérdései közt is, mint akárhány tudós szerzetes.” (*Elsodort idő*, 82.)

A nők jó megfigyelőképessége és gyakorlatiassága tehát a fontos döntések meghozatalánál is nélkülözhetetlen volt a férfiak számára, ráadásul ott volt a nyelvtudás, amelyre a számtalan nyelvet és nyelvjárást beszélő korabeli Európában és Közel-Keleten igen nagy szükség volt. Riolda is azért örvendett kivételes megbecsülésnek, mert igen sok nyelven megértette magát. Ahogyan pedig a narrátor a trilógia első részében szereplő Illighaenre hivatkozva megjegyzi, az udvari intrikákat, történeteket az uralkodói család tagjai közvetlen közelében élő nők, dajkák és udvarhölgyek ismerik a legjobban. És ez nemcsak a Bánki-regények színteréül szolgáló vidékekre és kultúrákra volt igaz, hanem a világ másik felére is. A 11–13. századi Japánban ugyanis szintén a császári család nőtagjai és a császárok mellett szolgáló udvarhölgyek, illetve dajkák birtokolták a legtöbb információt az udvari életéről. Nem csoda tehát, hogy – noha létezett hivatalos, kínai nyelvű történetírás a férfiak részéről – az ország nyelvén, japánul ők írtak az udvar jelentős eseményeiről, személyiségeiről udvarhölgy-naplók formájában, a politikai viharokkal teli 12. században pedig ugyancsak egy udvarhölgy volt az, aki legelőször szerzett tudomást Gotoba császár (uralk. 1183–1198) trónra kerüléséről. Ez alapján feltételezhetjük, hogy a hatalom központjában álló személyekkel kapcsolatos közvetlen információk birtoklása világszerte a nők kiváltsága lehetett ezekben a korszakokban.

De boldogul-e egy nő egyedül egy közösség vezetésével? Bánki Éva regénytrilógiája erre a kérdésre is keresi a választ. A második rész elején megtudjuk, hogy Riolda országában, a Nyugati szél szigetén béke honol, a kilencvenöt alattvaló látszólag boldogan éli mindennapjait. A sziget királynője bevezeti a naptárat: átveszi a Római Birodalom örökségének számító hónapfelosztást, amelyet a kelta mitológiával ötvöz, hogy ezzel mintegy uralja a három regény központi problémájának is számító időt. Riolda tehát a régebbi hagyományokkal rendelkező kultúrák mintájára próbálja megszervezni az életet a szigeten, hogy ezzel biztosítsa a közösség fennmaradását. Ezen kívül mindvégig szívügyének tartotta, hogy a sziget lakói megtanuljanak írni-olvasni, ő maga pedig gyakran időzött a királyi palota könyvtárában, kutakodva a kódexek között. A sziget lakói azonban sem az idővel nem akartak törődni, sem az írás-olvasással, ez pedig hosszú távon életképtelenné tette közösségüket. Amíg ugyanis az *Elsodort időben* a főhős nő alattvalói nyugalomban éltek, addig a befejező részben, az *Összetört időben* kezdettől fogva ott húzódik a hanyatlás árnyéka. Ezt sugallja a könyv borítóképe, egy kopár táj, az előtérben egy állati koponyán ülő sólyommal. Riolda férje, Sjön depressziója, a Nyugati szél szigetére vetődött haldokló norvég kalózok, a bamburgi mészárlás utáni felégetett, holttestekkel borított vidék képe, Sjön kivégzése a viking fogásban, egy üstökös becsapódása... Mind olyan sorsok és történések, amelyek azt vetítik előre, hogy Riolda szigetének napjai is meg vannak számlálva. Egy sziget többnyire éppen azért számít biztonságosnak, mert földrajzilag izolált, így a környező nagyobb birodalmakról nehezebben terjednek át a járványok és viszályok, valamint a hódítók számára is nagyobb kihívást jelent a megközelítése. Riolda jól tudta, hogy szigetének ez a legkedvezőbb adottsága, ráadásul – mivel a földdarab száznál több embert képtelen eltartani – talán attól sem kell félni, hogy a hódítók szemet vetnek rá. Egyedüli veszély az éhínség és a belviszály lehet, utóbbi pedig be is következett Riolda nevelt fia, Shiobian miatt, a feszültséget pedig tovább fokozta az éhínségtől való félelem. Shiobian elárulta Rioldát, egyik fia, Vörös Sjön pedig haldoklott. A sziget hanyatlásnak indult, a királynőnek pedig éppen annyi ideje maradt, hogy két egészséges gyermekét, Kydet és Fionát, valamint egy maroknyi gyereket elküldjön jobb vidékekre. Noha Riolda talán néha túlságosan is a kódexek, a krónikák és a versek közé menekült a problémák elől, a sziget hanyatlását nem az ő hanyagsága okozta, sokkal inkább a civilizáció hiánya. Még fia, Kyd sem hitt a kódexek értékében és jelentőségében, ahogyan a harmadik rész vége felé megfogalmazza: „Kódexekkel! Ugyan már, anya! Melyik pásztort érdekelnek Szent Lumpáciusz elmélkedései? A nyavalygásai, az elfelejtett elégiái, az unalmas prédikációi! Szerinted hányan vannak még, akik olvasnak? Akik nagyképű, halott férfiak gondolataival vigasztalódnak? Még néhány év, és leszoknak arról az emberek, hogy könyvekre fecséreljék az idejüköt!” (*Összetört idő*, 248.)

És itt el is érkeztünk a regény másik nagy kérdéséhez: van-e szerepe, értelme az írásnak, a könyveknek? Egy közösség fennmaradásának kétség-telenül az egyik legfontosabb feltétele a civilizáció megléte és az, hogy tagjai, vagy legalább előljárói műveltek legyenek, tudjanak írni és olvasni. Riolda ezért is tarthatta fontosnak, hogy a Nyugati szél szigetén minél magasabb legyen az írni-olvasni tudók aránya, célját azonban nem érte el. Saját sikereit, az általa meglátogatott előljárók és tudósok elismerését azonban részben olvasottságának és a könyvtárában lévő kódexek alapos ismeretének köszönheti, noha a Rigoberta kastélyában lakó idős szerzetes éppen ezért méltatlankodik, fölösleges dolognak tartva, hogy egy nő olvasson. „Nők nem tudnak írni, ha tisztességesek. Csakis a legfeszettebbek akarják majmok vagy kiskutyák módjára utánozni a férfiakat” (*Összetört idő*, 191.) – háborodik fel, és leginkább az érdekli, hogy „Riolda rendes, becsületes asszony-e, nem valami sikítózó, átkozódó, kidobott pergamenlapokra verseket körmölgető boszorkány.” (*Uo.*, 192.) A Nyugati szél szigetének királynője azonban a történelem birtoklásával és elmesélésével a férfiak felett áll, valamint a katonai erővel és gyakorlatiassággal szemben szívügyének tartja a műveltséget, az írás tudományát és a történelem továbbörökítését. Riolda tehát hisz a műveltség és az írni-olvasni tudás hatalmában, a III. rész végén pedig megtudjuk, hogy Riolda neve (és alakja) végül bekerült a történelembe, hiszen egy kódex őt is megemlíti. Ugyanitt szerez tudomást Riolda és az olvasó arról, hogy fia, Kyd a Feröer-szigetek első királya, lánya, Fiona pedig a rangos Germantes Chaussy-család ősanja lett.

Bánki Éva regényeiben érdekes vonulatot jelentenek a titokzatos N. herceg versei, azé az N. hercegéi, akiről a három regény egyikében sem tudunk meg semmi közelebbit. Riolda számára mindenesetre ez a félig-meddig fiktív, legendai herceg és költészete jelentette a lelki támaszt, illetve az ideális szerelmet. Férje, Sjön kifejezetten gyakorlatias férfi volt, és hiányzott belőle a fennköltség, amelyet azonban a gyakran álmodozó Riolda igényelt. Ezt az úrt pedig N. herceg töltötte be, akinek versbetétei a regények lírai oldalát adják, Rioldának pedig az ideális, elérhetetlen szerelmet jelentik. „Nem jár-e egy titkos költő minden asszonynak?” – elmélkedik a főhősnő az *Összetört idő* végén (267.). Már az is érdekes, hogy egy prózai szövegben versbetétek szerepelnek, hiszen az európai középkor irodalmában ez szinte példa nélküli. Bánki Éva regényeiben N. herceg versei különböző funkciókat töltenek be. A *Fordított idő*ben többnyire az ír krónikás, Illighaen történelmi kutatásait támasztották alá. A második két regényben részben a költő kilétéről szóló fejtegetések kapcsán szerepelnek, több helyen azonban lírai kifejezői a főhősnő éppen aktuális

lelkiállapotának, illetve az eseményeknek, amelyekbe beékelődnek. Jól mutatja ezt a következő részlet, amelyben az éppen velencei kereskedőként tevékenykedő Benjaminnál szolgáló Riolda nyugtalanságáról esik szó:

52 „Hajnalonként Riolda a takarója alatt is érezte a tenger színén lebegő város félelmét és reszketését, és minthogy semmi látnivaló nem akadt, nyugodtan sírdogálhatott egymaga a konyhában. Van-e félelmetesebb annál, mint egyedül lenni a titkainkkal?

*Robban a fehérség a levegőben.
Még nem látod a havat, de itt az ígérete:
selyemkendőt húznak át a csonthidegen.
A halott nő is sírni szeretne: szerteszórni
limlomot, bánatot, fáradtságot,
gyűlölettel összemocskolt leveleket.
Aztán csak nézni, ahogy szerte, szerte...
csipkévé válik, ami más nem lehet.”
(Elsodort idő, 130., kiemelés az eredetiben.)*

A harmadik kötetben pedig találunk egy példát arra is, hogy N. herceg versét a főhősnő kommunikációs eszközként, episztolaként alkalmazza: Rigobertának küldi búcsúajándékként, egyúttal kérve pártfogását. Végül szintén a harmadik kötet végén, amikor már világos volt, hogy a Nyugati szél szigete menthetetlen, Riolda pedig elvesztette legkedvesebb gyermekét, Vörös Sjönt, vigasztalásként és mintegy a remény hangjaként szólalnak meg a herceg könyvtárban maradt egyetlen versének sorai:

*[...] Növendék fák gyógyítják az erdőket,
rókák fészkelnek az elhagyott várakban,
kinn koronás fejét emeli a szarvas. A holdfényben
állatcsorda hömpölyög, talán az örökös sötétből
menekülő bárányfelhők. Kis pásztor, ne félj!
(Összetört idő, 268., kiemelés az eredetiben.)*

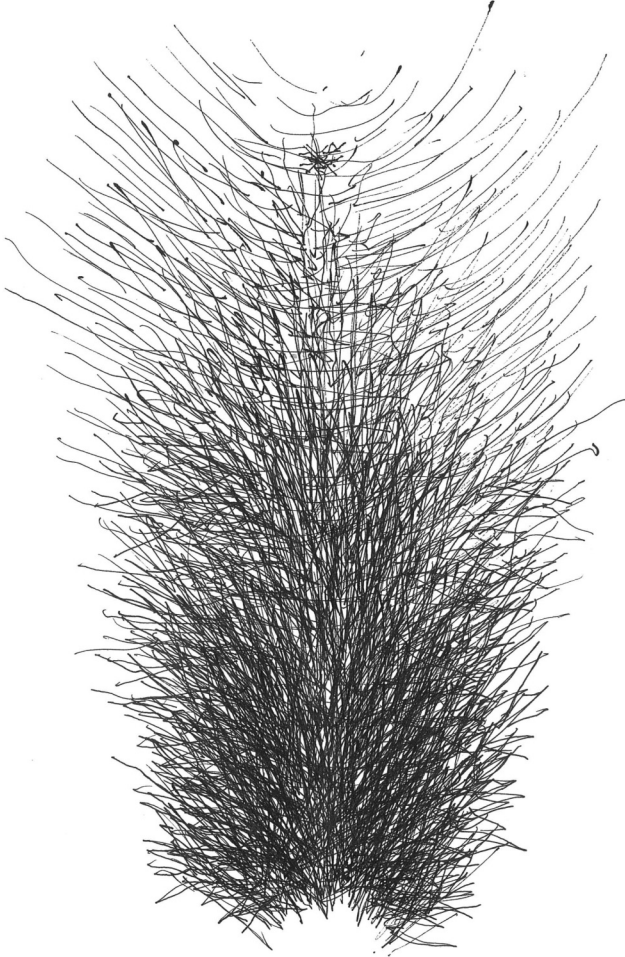
Végül még egy kérdésre térnek ki, ez pedig Riolda utazásai és annak különleges volta a középkori nők életében. Egy nő ugyanis a korabeli és a későbbi évszázadok Európájában szinte sosem tett nagyobb utazásokat, néhány olyan nőalakot kivéve, mint például Hildegard von Bingen (1098–1179) vagy Margery Kempe (1373 körül–1440 körül). Mindketten zarándoklat, lelki gyakorlat céljából indultak útnak. Hildegard von Bingen csak hazáján, Németországon belül utazott, Margery Kempe azonban eljutott Compostelába és Aachenbe is, igaz, ezekre a zarándoklatokra férjével együtt utazott.²

A 10–13. századi Japánban ezzel szemben többféle oka volt annak, hogy egy nő útra keljen. A szigetországban is bevett szokás volt, hogy egy arisztokrata nő elzarándokol egy buddhista templomba vagy az ország ősi vallása, a sintoizmus valamely szentélyébe, több esetben férje vagy más férfi rokona nélkül is. Olyan is előfordult, hogy egy hölgy férfi partnere hűtlensége és az ez által okozott fájdalom elől menekül például egy-egy hegyi templomba, ahogyan erre a 10. századi Fudzsiwara no Micsicuna anyjának naplójában, a *Déli báb naplóban* (*Kageró nikki*) találunk példát. Ezen kívül a tartományi kormányzói családok nőtagjai gyakran utaztak valamely férfi rokonukkal együtt annak megbízatási helyére, illetve olyan is előfordult, hogy udvarhölgyként elkísérték úrnőjüket egy kirándulásra vagy zarándoklatra, azaz udvarhölgyi kötelességüket teljesítették. Némiképp kilóg a sorból a 13. századi Abucu-ni, aki férje végakarátának betartatása érdekében utazott közel ötszáz kilométert az akkori Kiotóból Kamakurába, a sóguni bíróságra. Noha a fenti utazások alkalmat adtak az utazó látóköreinek kiszélesedésére és a versekben csupán motívumként, toposzként jelen lévő híres helyek tényleges megismerésére, pusztán kíváncsiságtól indítva, világlátás céljából Japánban sem igen utaztak a nők. Talán egyedül az ugyancsak 13. századi Nidzsó számít kivételnek, aki – noha ugyancsak elsősorban buddhista és sintoista kegyhelyekre történő zarándoklat céljából – országa nagy részét bejárta. Bánki Éva regénytrilógiájának főhősnője némiképp hasonlít japán társnőjéhez: a második részben, amely a pontos időmegjelölések révén talán útinaplóként is felfogható, Riolda korábbi úrnője, Hildi kérésének tesz eleget, amikor elindul az idős hercegnő gyermekeinek felkutatására, azaz elmondhatjuk, hogy udvarhölgyi kötelességét teljesíti. A harmadik rész utazásának célja eredetileg az Idő szigetének felkeresése volt, elősegítendő kedélybeteg férjének gyógyulását, azaz a családjáért való szolgálat vezette, ráadásul ebben az esetben Sjön is vele tart. A leginkább a második rész azon utazásai tekinthetőek rendkívülinek, amelyeket Riolda Hildi gyerekeinek megtalálása után tesz a Tökéletes Városba, majd Velencébe, ezeket az utakat azonban nem önszántából tette: a Tökéletes Városba emberrablók vitték, Velencébe pedig úgy került, hogy csak egy oda tartó hajón tudott megszökni.

Noha a sokat látott és tapasztalt Riolda végül nem tudta biztosítani szigete jövőjét, gyermekeiét annál inkább. Ennek révén pedig – bár mesebeli, legendás királynőként – bekerült a történetírásba, azaz tetteit megismerte az utókor. (*Jelenkor, Bp. 2017; Jelenkor, Bp. 2019*)

¹ Pl. Benes Krisztina: *Az idő: hatalom.* – Bánki Éva: *Elsodort idő* (Budapest, Jelenkor, 2017) című kötetéről. In.: *SzegediLap* (<https://www.szegedilap.hu/cikkek/irodalom-tortenes/benes-krisztina--az-ido--hatalom.html>, megtekintve: 2019. 11. 21.), Király László: *Az idő hálójában* (Bánki Éva: *Elsodort idő*). In.: *A szem*, 2018. 01. 23. (<http://aszem.info/2018/01/az-ido-halojaban-banki-eva-elsodort-ido/>, megtekintve: 2019. 11. 21.)

54 ² *The Writings of Medieval Women. An Anthology.* Translations with Introductions by Marcelle Thiébaux. Second Edition, Garland Publishing, New York & London, 1994, 474.

A mamáék, ugye.

Szeretnek engem, ezt ugyan ki tagadná. Ez persze nem jelenti, hogy ne mondanák meg az igazat, hogy ne akarnák, hogy *hogy*. De a mondat másik felét szinte nem is hallom.

Hisz mamáék szándékai a bizonytalan jövőbe vesznek. Ők csak azt akarják, hogy jobb legyek. Hogy vigyem valamire. Hogy ne makacskodjam. Hogy ne idegesítsem őket.

Bánki Éva 55

FOGFÉREG

Én pedig csak azt szeretném, hogy ne fájjon a fogam. De fáj, ezért szinte révületben hallgatom mamát és papát. A mamát és az újpapát, de ezt inkább nem mondom, mert a mama felpaprikázódna, és újabb szidalomáradatot zúdítana rám. Mert hogy jövök én ehhez? Eddig három papát ismertem, Karcsi bácsit, Laci bácsit, Dani bácsit, de a mama gyorsan meguntta őket, és a bácsik visszakapták a nevüket. Te meddig maradsz?, kérdeztem Feri bácsit, mikor a bútoraival odahurcolkodott hozzánk. De ezen az újpapa csak nevetett.

Mi majd megleszünk, kislány. Összetartunk, mint egy jó család.

No de én? Engem kik tartanak össze? Kihez tartozom a fogaimon kívül?

Anya Angliában pénzt keres, apa pedig... Jobb, ha nem tudsz róla semmit, amiről nem tudsz, az nem is fáj. Mért nem mész ki az udvarra játszani inkább? Miért nem csinálod meg a leckédet? Azt hiszed, viszed valamire, ha számolni sem tudsz? Ha csak sóhajtozol, és bambulsz magad elé?

Huszonkét fogam van, éjszaka arra ébredek, hogy mind a huszonkettő fáj. Az elülsők, a hátulsók, az alsók, a felsők. Talán azért fájnak, mert tudok róluk. Huszonkét fog és én: mi vagyunk. Összesen huszonhárman. És nem tudunk egymástól szabadulni.

Mama gyakran mondja, ha hazudozom, ha egész nap idegesítem, vagy csak bambulok, akkor kirak innen. Mehetek, ahova, amikor *hogy*... Ennél a *hogynál* a mama mindig félbehagyja a mondatot. Mert ő sem tudja folytatni vagy elképzelni.

A legjobban a fogaimra haragszik. Mert hogy ő tudja, hogy semmi baj velük. Hogy megmosom őket reggel, megmosom őket este, és nincs is rajtuk lyuk. Szegény mama a háború után nem mosta rendesen a fogait, akkora lyuk nőtt a felső fogában, mint egy odú, a fogorvos – egy igazi sintér! – minden érzéstelenítés nélkül húzta ki.

Mi az a sintér?, kérdezem.

Jobb, ha nem tudsz róla semmit. Amiről nem tudsz, nem is fáj.

Az én fogaimban nincsenek odúk, de a felső fogaim közül mindig valami sárgás, keserű lé szivárog, az osztályban sokan mondják, hogy bűdös a szám. Hogy jobb, ha ki se nyitom. Hogy azért bűdös biztos, mert dögöket eszem otthon. Hogy talán azért olyan bűdös, mert a mamám új pasija
56 a dögkútról hozza a húst. Leereszkedik a mélybe, és mindenféle régi lófejeket, dísznőfüleket, szarvasagancsokat kapar elő, és ettől van dögszagom.

Miért nem figyelsz, Zsanett? Miért nem felelsz, ha kérdeznek? Faggatnak az iskolában.

Ha nem félnék a sintértől, azt felelném, fájnak a fogaim. Zsibonganak, szaggatnak, lüktetnek a számban, hol lent, hol fent bujkál bennem a fájdalom.

Azt hiszem, egy féreg van a számban, mondom a mamának. Fogféreg. A fogaim alatt. Nem hagy nyugodtan aludni.

Ó, te hazudós! Hogy mit nem tudsz már kitalálni! Miért nem csinálsz meg inkább a leckédet? Miért nem mész ki játszani a többiekkel? Miért idegesítesz mindig engem?

Ha nem lenne a fogféreg, semmi különös dolgom nem lenne a világban. De így mindig van dolgom: éjszaka felriadok, és próbálok kitalálni, mit csinál éppen a fájdalom, alszik vagy ébren van, éppen melyik fogamnál jár. De nemcsak a fogaim fájnak, gyakran elbágyadok, futás vagy éneklés közben is, mintha a fogféreg, ami először csak a számban fészkelte el magát, szép lassan elszívná az erőmet.

Na, mi van? Már nem is hallod, hogy a nevedet kiabálom? Talán a füleden ülsz?

Mama csak azt akarja, hogy jobb legyek. Hogy vigyem valamire. Hogy ne makacskodjam. Hogy ne idegesítsem.

Zsanett soha nem figyel az órán, bambul vagy ábrándozik, a feladataival nem készül el időben, túlságosan visszahúzódó, még az osztálytársaival sem beszélget. Ha kérdezik, nem felel. A magatartását változónak értékelem.

Ha még több szégyent hozol rám, kiraklak, Zsanett. Ha nem fogadsz szót, mehetsz Angliába. Ha nem viselkedsz rendesen, úgy megbánod, hogy. A végén magam is megbánom...

Elmennék anyukámhoz szívesen, de nem tudom, hogy találom meg. Megint a *hogy*, ugye. Hogy megyek oda, hogy keresem meg.

Éjszakánként a fájdalom elborít, mint valami takaró.

Talán anya küldte Angliából.

Hogy, hogy, hogy...

Másnap az iskolában alig tudom nyitva tartan a szemem.

Tályog, mondja a fehérköpenyes nő a kórházban. Pokoli fájdalmakat állhatott ki ez a szegény gyerek! Mama a fejét ingatja: egyszer-kétszer tényleg

panaszkodott a kislány, hogy fáj a foga, de hát ő nem figyelhet egyszerre mindenre, napi tíz órát dolgozik, neki arra sincs ideje, hogy... Neki arra sincs ideje, hogy levegőt vegyen. Csak azzal törődik, hogy nekem mindenem meglegyen. Hogy jó legyek, hogy a végén vigyem valamire. Farmer, tornacipő, tolltartó, banán, keksz, csoki, ahogy a többi gyerekek. 57

Hát az anyukád hol van?, kérdezi tőlem a fehérköpenyes.

Van huszonkét fogam, mondom. Azok mind az anyémek. Huszonhárom vagyunk és a féreg, amit kiműtöttek belőlem

Hát az iskola?, kérdezik tőlem.

Nem tudok mit felelni. Mióta elaltattak és megműtöttek, az iskola nem is jutott az eszembe.

Aludni nagyon jó, mondom a fehérköpenyesnek.

Mióta kapom ezeket a gyógyszereket, nem fáj semmim. Amiről nem tudunk, az nem is fáj. Ami nem fáj, az nincs is.

Mintha meghaltak volna a fogaim. Vagy egy sintér kimetszette volna a fogférget, a fájdalmat belőlem.

Keresem a fájdalmat és semmi. Próbálok hozzá visszatalálni, nyomogatom a fogaimat, szívogatom őket, de semmit sem érzek. Csak egy varrás van az ínyemen. De milyen lehetett a fogfőreg? Fehér vagy fekete? Elásták, elégették? Kidobták a szemébe, vagy bedobták egy döngkútba? Az ápolónők szerint túl csendes vagyok, és túl sokat emésztetem magam

A fehérköpenyes azt mondja, már nem a fogaimmal kell törődnöm, a szívemmel van a baj. Hogy a gyulladás ráhúzódtott a szívem burkára, és most ezt kell gyógyítani.

Keresem a testemben a szívem burkát, ezt az új férget, de akár-hogy figyelek, nem érzek semmit. Még egy kis tompa sajgást sem.

Mama már nem jön hozzám látogatóba. Nem jön szombaton, nem jön vasárnap. Mert annyi a dolga, *hogy*. A fehérköpenyes azt mondja, kitorpte valamijét, nem tud utazni, de izgul értem. Vajon a mama már vett egy új gyereket? Anyukám sem tud utazni, csak telefonált, és megkérte az ápolónőt, hogy mondja meg nekem, izgul értem. Ha másokhoz látogatók jönnek, lehunyom a szemem, a fogaimat szívogatom, és az ismerős valamit, a fájdalmat keresem a testemben.

Mert a semmi rosszabb, mint a fogfőreg.

Majd hazamész szépen, és minden rendben lesz, mondja a fehérköpenyes. Találkozol a pajtásaiddal, a nagymama meg örül neked. Te is örülsz neki, *hogy*. Hogy *hogy*. De szegény nem tudja folytatni.

Igen, én is örülök, mondom beleegyezően.

Azt játszották, a nő megérinti a férfi halántékát, majd megsimítja a homlokát, egyszer, kétszer, háromszor. A mozdulatok visszafogottak és gyöngédek.

A férfi nem látta, amint a nő belopózott a szobába. Csupán a kilincs apró rezdületére lett figyelmes, meg a közeledő léptek párnás neszére, és nyomban lehunyta a szemét. Alvást színlelt. A nő óvatosan közelített a megvetett ágyhoz, a redők elsötétítve várták ér-

58 Beke Ottó

VARIÁCIÓK EGY EMLÉKTÉMÁRA

kezését. A férfi is, moccanatlanul, némán, mélyeket lélegezve. A szoba még nem vetette le álomittas szemfedőjét. Csupa homály és fénytelenység gubbasztott a bútorok helyén. A nő kezében a kávé feketén gőzölgött, az ébredés homloksúlya még a tömör falakon kívül rekedt. A csönd puha volt és bársonyos, elnyelte a léptek halkan lopakodó nesztét és a lélegzetvételek mélyebb, egyenletes hangjait. Párnameleg volt, pont, mint a nő érintései a férfi halántékán, majd homlokán. A férfi ebből persze mit sem látott, lehunyta szemhéjai belső éjszakai csöndjét és az álomképek puha-párnás maradványát őrizték.

A kávé gőze kényelmesen imbolygott. Néhány pillanatra megtorpant az ajtóban, míg a nő a kilinccsel bíbelődött, sikeresen csöndben, gyakorlott mozdulatokkal, olajozottan, majd folytatta útját a szobán át, a megvetett ágyig. Ott megállt, megpihent. A férfinak az illatával üzent. Forró ösvényét elmosta a redők éjszakai szobasötétje.

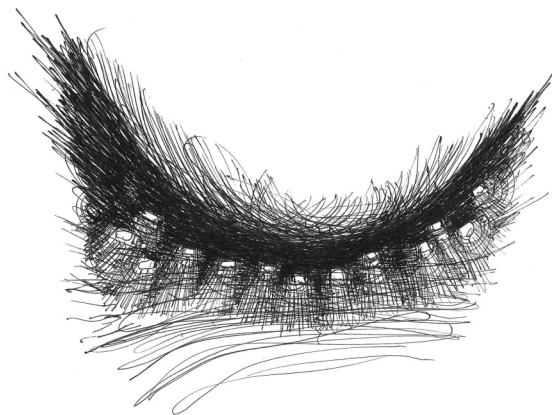
A bútorok is olyan lomhán és lustán roskadtak magukba, súlyos terheket rejtve, mint az ágyon fekve, mélyeket lélegző férfi. Ő a kilincs elhaló neszére lett figyelmes – az csupán néhány pillanatig tartott –, és azóta alvást színlelt. A közeledő léptek puha párnazajára fülelt, mozdulatlanul, míg lezárt szemhéjai mögött álomképeivel bélelt, megnyugtatóan percegő csöndjét kintartóan táplálva, őrizte. Nem nézett föl a fölébe hajoló nőre, akinek a kezében kényelmesen és feketén gőzölgött a kávé, és aki gyöngéden megérintette halántékát, majd ugyanolyan visszafogottan megsimította homlokát, egyszer, kétszer, háromszor. A nő még nem tette le az ágy melletti aprócska éjjeliszekrényre a gőzölgő kávé, hogy ott pihenjen hosszan, és onnan üzenjen illatával a férfinak: türelmesen várja. A férfi a homályban gubbasztó, testes éjjeliszekrényt sem látta. Alvást színlelt, moccanatlanul, mélyeket lélegezve. De hiába is nyitotta volna ki szemét, a bútorok észrevétlenül bújta meg a fal tövében. Már csak a kávé illatára figyelt, meg az érintésekre a halántékán, majd a homlokán. A szemét már akkor lehunyta, amikor a kilincs szinte bocsánatkérően tapintatos, halk neszezésére lett figyelmes. Azóta ki sem nyitotta.

A férfi lehuny szemmel, mélyeket lélegezve, a megvetett ágyban mozdulatlanul fekvést színlelt. S a nő tudta, hogy a férfi, aki a megvetett ágyban, mélyeket lélegezve, moccsanatlanul, lehuny szemmel feküdt, csupán színleli az alvást. S a férfi tudta, a nő tudja, hogy ő, miközben lehuny szemmel, mozdulatlanul fekszik a megvetett ágyban, mélyeket lélegezve, csupán színleli az alvást. Ennek ellenére továbbra is csak moccsanatlanul, mélyeket lélegezve, lehuny szemmel feküdt a megvetett ágyban, és alvást színlelt. 59

A feketén gőzölgő kávé felszíne kényelmesen imbolygott le-föl s föl-le a nő kezében, míg az óvatos csöndben a kilinccsel babrált. S a feketén gőzölgő kávé felszíne akkor is kényelmesen imbolygott, csak kissé visszafogottabban, le-föl s föl-le, amikor folytatta útját a redők őrizte szobasötétben. A leengedett, szorosan egymást ölelő zsaluk nem csupán az ébrenlétbe átmentett éjszakai fényteleniséget és a szintén megnyugtató szemcsés homályt őrizték a szobában, hanem a férfi belső csöndjét és az álmoképek puha-párnás maradványát.

A bútorok észrevétlenül gubbasztottak a szorosan egymáshoz simuló redők őrizte szobasötétben, míg a nő feketén gőzölgő kávéval kezében a kilinccsel babrált. S a szekrények akkor is megőrizték gubbasztó észrevétlenségüket a fal és az ágy homálytövében, míg a nő – továbbra is kezében tartva a feketén gőzölgő, le-föl s föl-le imbolygó felszínű kávé – csöndesen a szoba éjszakát idéző, belső nyugalmat, halkan percegő csöndet és puha álmommaradványokat őrző fénytelen-ségében lépdelt, s megállt a megvetett ágynál. S akkor is, amikor a nő a férfi fölé hajolt, megérintette halántékát, majd megsimította homlokát, egyszer, kétszer, háromszor.

A férfi a megvetett ágyban mozdulatlanul feküdt, s mélyeket lélegzett. Alvást színlelt; éjszakai belső nyugalmát, halkán percegő csöndjét és álmoképeinek párnás maradványát őrizte, lehunyva tartva szemét.

LEJÁRT TERMÉK

még egy kevés, és gátlástalanul fogok viselkedni, természetesen hozta a következő kört, bár inkább kíváncsiságból, minthogy tisztában lett volna azzal, mi lesz. Feltérdeltem a kanapén, az arcához hajoltam, sokáig tartott, mire rájött, hogy meg kell csókolnia. Nem egy nagy volumenű nyelves, beindult csók lett, csak valami tapogatózó, puha egyszerűség. Tetszett, nem vadultam én sem. A nadrágját én gomboltam ki, a harisnyámat én vettem le. Hagyta. Beinvitáltam magunkat a hálószobájába. Kézzel próbáltam életben tartani, ő csak feküdt. A passzivitását látva végül elment a kedvem az egésztől.

– Ne haragudj, fáradt vagyok – mondta, miközben elnyúltam mellette.

– Nézz nekem buszt – kértem, aztán behunytam a szemem a karján fekvé. Már félig aludtam, mikor felkelt a laptopjához. Hajnali három körül érkeztem haza.

Az álomban sorozatot néztünk épp a húgommal, néhány képkockán én látszotam, amint egy lelátóról a focizó fiúknak szurkolok, aztán belemosolygok a kamerába. Mellettem egy ötven körüli, vézna férfi könyökölt hátra a széken, a haja hosszú, szürkés.

– Nem is emlékeztem, hogy te voltál forgatáson – mondta a húgom.

– Én sem, de arra igen, hogy az egyik döbrönte nyáron, végig erről beszéltünk.

Ez egy másik férfi, Lili egy le nem zárt szakítás, akiről sokat beszélgetek vele. Ez kizárja a viszony kapcsolattá alakulását, és azonnal tudom, mikor kell lépni. A legutóbbi találkozáskor a kirohanások Lili felé indulatosabbá váltak, mint korábban. Úgyhogy ez várható volt.

A filmforgatás jelent meg újra, azután, hogy lekapcsolták a kamerát. Mellettem a fickó könyökölt. De már nem a széken, hanem az ágy fehér lepedőjén, reggel, és azt mondta, legyen ez a mi titkunk. Legyen a mi titkunk, visszhangzott a fejemben, miközben kikászálódtam az ágyból. Csak akkor kapott és kiáltott utánam, amikor az ajtóhoz érve rohanni kezdtem. Legyen ez a mi titkunk.

– Újra összejöttem Lilivel.

– Ez várható volt – felelem.

Az előző két napja történt, kedden. Végre felhívott magához Sebestyén. Fél éve dolgozok ezen, sok energiát felemésztett. Most itatott. Az utolsó pohár előtt szólaltam, hogy

Nem sírom el magam, gyorsan beszélni kezdek, mennyire örülök, hogy szépen sikerült az utolsó alkalom, egyetért persze, egy szappanbuborékhoz hasonlítja, ami gyönyörű, de nem lehet rá birodalmat építeni. Furcsa képzavar, nem vagyok benne biztos, hogy jól értettem, de inkább elindulok. Már tudom, hová megyek ezután.

61

Falépcsőn rohantam lefelé, a kanyarnál átbújtam a lécek között, és leugrottam, út közben elkapva a lejjebbi korlát léceit, majd nem túl nagy távolság után földet érve szaladtam tovább, kint vagyok. De most már egy nő is üldözni kezdett. Talán a menedzser.

Szia. Ennyit írok, fél óra múlva jön a válasz, hogy hali, mi újság van. Ő már komolyabb szeretőm, nem olyan elfuserált, meghatározhatatlan ügy, mint a másik kettő. Kertelés nélkül írom, hogy fél óra múlva a lakása környékén leszek, ő meg kéri, vigyek valami ennivalót. Veszek mellé bort is. Örülök, hogy feltűnő, csinos ruha van rajtam, smink, jól nézek ki. Igaz, ő pizsamában fogad. Nem támad le, ahogy szokott, fröccsöt készít, füvezünk, beszélgetünk. Aztán végigfekszik az ágyon és arról beszél, mennyire szexi lenne, ha most fölé hajolnék, és igazi dominaként irányítanék mindent. Sajnálom, de a büszkeségemet eljártam már azzal, hogy én írtam rá. Ennél többet nem kezdeményezek. Játékot játszunk, ugye az sem kezdeményezés, ha leveszem ezt, és te leveszed azt, természetesen nem. És az sem, hogy most így rakom a lábam, és az sem, hogy most ezt csináljuk. Aztán hirtelen megáll, kér, hogy pihenjünk, majd kimegy a mosdóba, hányni. Utalt rá korábban, hogy nem ez az első cigi neki, de ő a szénsavas üdítőt okolja, nekem mindegy. Visszajön, bebújik az ágyba, magára húzza a takarót. Mögé fekszem, a hátát simogatom, mert mesélte, hogy ez megnyugtatja. Félig anyának érzem magam, jól esik vigyázni rá.

Egyszer csak megmozdul, meg is fordul, aztán újra csókolózunk, szeretkezünk kifáradásig. Egyikünk sem élvez el, de közeli, meghitt élmény. Aztán csak fekszünk egymás mellett.

– Ugye most már ezek után itt alszol? – kérdezi. Nem válaszolok. Tanulnom kell még másnapra.

A szokásos tusa kezdődik, ő szorosan ölel, miközben én úgy teszek, mintha indulnék, visszahúz. Felvidít, hogy ilyenkor így ragaszkodik hozzám, visszafekszem mellé, én sem akarok indulni, de tudom, meg is mondom neki, hogy ha itt aludnék, akkor nem tudna többé levakarni magáról. Kapcsolatot akarnék. Nevet, azt mondja nem baj, csak maradjak.

– Amúgy örültem, amikor írtál, mert le akartam zárni ezt az egészet – mondja hirtelen –, de most ez teljesen átfordult bennem.

- A fű meg az alkohol. Reggel kijózanodsz, és már nem lesz így. Öltözködni kezdek.
- Még így sem maradsz? – kérdezi.
- Felhúzom a harisnyámat is.

62 – Búcsúként nem. Csak ha van jövője a dolognak.

Álmomban tudtam, hogy ez most emlék. Meglepődtem, milyen tiszta, nem koptott el az évek során. Ahogy megkerültem a házat, minden részletet felismerem. Az út menti fák körüli alacsony, barna léckerítést. Balra a kicsi játszóteret piros csúszdával. És az utcatáblákat is láttam, mindegyiket pontosan a helyén minden bizonytalanság nélkül. Kirohantam a betonra. Ahogy a fehér, szaggatott elválasztóvonal helyére értem, balról belém kapott a szél. Az erős lökéstől a magasba repültem, szélirányba fordulva száguldottam el a túloldali házak között, egyre magasabbra emelkedve. Megmenekültem, azt hiszem.

Csukott szemmel fekszik az ágyban, az íróasztalon ott a kulcs, amivel kiengethetem magam, felmarkolom, aztán megállok. Nézem az asztalt, a falat. Aztán a tükrös szekrényt a ráakasztott ingekkel, a hármasharangvirág alakú lámpát a plafonon, a karácsonyfaéggők füzérét az ajtónál, aztán újra őt, és az ágyat. Közelebb megyek hozzá, a takarón keresztül ügyetlenül megsimogatom a lábát. Kinyitja a szemét.

– Azért rossz lesz nélküled – mondom még, miközben kilépek a szobából. A bejárati ajtóban ügyetlenkedem a kulccsal, meg a cipőfelvétellel, nem jön utánam. Az ajtót csak behajtani tudtom. A tekintete, amit a kilépéskor vetett rám, a kapuig kísér. Soha nem nézett még ennyi haraggal.

Repülés közben figyeltem, ez már nem emlék. Alattam, a házak után egy füves térség tűnt fel, először egyszerű rétnek néztem, aztán tetető lett belőle, mi más, azon túl már az erdő. A végében romos, félig leomlott kőfal, felé igyekeztem a levegőben, fölé érve megnyugodtam, és magasabbra emelkedtem.

Másnap egy előre megbeszélte találkozóra kell mennem a másik szeretőmhöz. Már múlt héten kifejtette, hogy szeretne velem továbblépni, legyünk kapcsolatban, kell egy stabil pont az életében. Ismerem az érveit, szerinte nem-hogy nem baj az elképesztő különbözőségünk, de még jó is, hiszen így tanítani tudjuk egymást. Én lazítani, ő pedig rendszerezni a dolgait. Nekem erre nincs energiám.

Mikor megérkezek hozzá, feszültnek tűnik, kérdezem miért, de aztán mikor belépek a lakásba megértem, válasz nélkül is. A szokásosnál is durvább rendetlenség fogad. Egy hónappal korábban készített a látogatásomra egy kis sólámpából, gyertyából, kövekből, tobozokból összeállított kis csendéletet,

eredetibb, mint a rózsaszirmok. Ez még mindig ott áll a szoba egyik szélén, a sólámpa is ég, holott a kövek és termések közé már beette magát az egyhónapos kosz. Nincs hova tennem a táskám. A zsebkendőkkkel, kacatokkal telezsórt ágyra kerül végül, az összegyűrt ágynemű mellé.

– Segítek rendet rakni. Mondjuk azt a részt – mutatok a legna- 63
gyobb szemét és ruhakazalra a szoba közepén.

Nem lelkes. Csak fél óra maximum, teszem hozzá, mire döbenten rám mered. Teát főz, zenét rak be, aztán nekilátunk. Negyedóra sem telik el és a kupac helyén porszívózik csodálkozva. A halom alatt egy fotel bújt meg, arra pakolom át a táskám, hogy az ágyat is rendbe rakjuk. Egy párnára ülök a földre utána, a tea még gőzölög, kortyolgatva nézek körül, a szoba közepén lévő fegyelmezett tisztaságra. Ő a rend és a rendetlenség háttérán ül, a sólámpánál. Egyesével szedegeti ki a köveket a koszból, és teszi a tiszta részre, új alakzatba. Elnézem, ahogy elmélyülten dolgozik, mint a kisgyerekek játék közben.

Azon gondolkodom, lehet, hogy most kezdtem el felnőni. És ezért nem fáj már annyira lezárni a sehová sem vivő kapcsolatokat.

De azért bárcsak ne kéne megmondanom neki. Jó ülni ebben a szobában és csendben teázva figyelni a körülöttem zajló dolgokat.

Minden más alakot vett fel ezután. Alattam vörös-rózsaszín színű pengeéles sziklák. A meredélyek kör alakú, kráterszerű képződményt alkottak, mellettük balra éles hegycsúcs. A sziklák kopárak voltak, alig-alig akadt rajtuk növény. Szemben velem, ahonnan repültem az alsó almafánk álltak. Nem esett nehezemre megérteni, már az álomban felfogtam, hogy udvarunk az életem. A kopár hegyvidék a kiscsapályánk helyét foglalta el, és elnyúlt egészen a veteményesig, egy kicsit azt is bekebelezve. Feljebb emelkedtem, fent az almafák fölött megjelent a hegy, a hegyen a kivilágított Apátság, bár még nappal volt.

Abbahagyja a pakolászást, odatérdel elé, megölelem, ahogy szoktuk, percekig, hosszan. Aztán csak ül velem szemben, fogjuk egymás kezét. Tudom, hogy eljött a pillanat, de képtelen vagyok rászánni magam.

– Mire gondolsz? – kérdezi, akaratlanul is elindítva a lavinát. Hosszú, nagyon hosszú és önismétlős beszélgetés kezdődik, végül elfáradok, megunom az egészset, és szedelődzködni kezdek, bár látom rajta, hogy még mindig nem érti, nem hiszi el, hogy komolyan gondolom.

Megfordultam, hogy lássam a mögöttem lévő részeket is. Az erdő vékony sávja mögött ismerős és ismeretlen dombok, hegyek emelkedtek összekeveredve. Lenéztem a kopár, vörös sziklákra is. A kráter vízzel telt meg, tóvá alakult.

Süllyedni kezdtem ezalatt, az almafák szintjére megint. A lehajló lombok és törzsek közti nyíláson át láttam a házat. Az oszlopos tornác sötétlő boltívét pillantottam meg, mielőtt felébredtem.

64 Az ajtóban állva még egyszer megölel. Szorosan hozzá bújok, átadva magam, hiányozni fog.

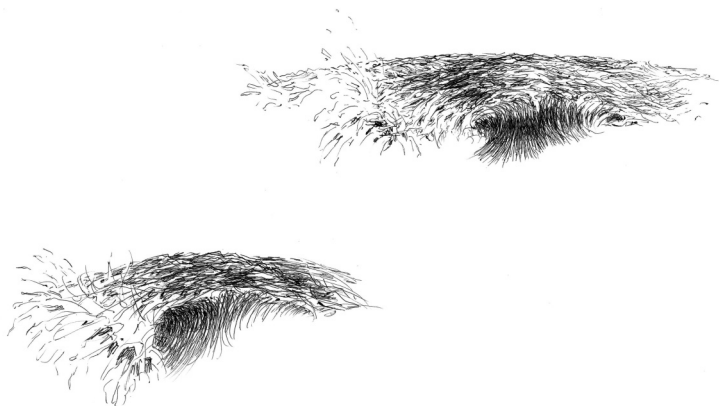
– Látod. Erre gondolok. Ez az. Amikor mind a ketten megengedjük egymásnak. És ilyenkor azt érzem. Ez annyira szép, ezt nem lehet csak úgy elvenni.

Szakadozottan beszél. Hátrébb húzódom, hogy az arcába nézhessek. Látom, ahogy könnyek gyűlnek a szemébe.

– Vigyázz magadra – mondom, mert ezt illik, és már sietek is le a lépcsőn, nem nézek vissza, mintha ez a filmbe illő giccs tompítana a kegyetlenségemen. Lefelé menet még azt hiszem, sírni fogok, de képmutatás lenne. A kaput kinyitva a másnapi beadandón jár az eszem, meg azon, hogy vajon nem kések-e el a színházból. Egyedül megyek oda, természetesen, megsza- badultam mindegyiküktől, a többi ügyeim már nem komolyak.

Csak éjszaka lesz rossz kicsit, amikor felébredek.

Amikor felébredek a pánikroham a szokásos módon jön rám, de most egészen enyhén. Sötét, levegőkapkodás, halálfélelem. Aztán odafigyelve mélyeket lélegzek, vizet iszom, mélyre bújok takaró alá a melegbe, és elmúlik.

EMLÉK

Ritkul a jövőm,
a múltam dagad,
az időm pedig nagyon kevés.
Folyik a falamról ez a moslékos kása.

Elragad engem e szennyezett vízesés,
a falamra ragasztott fényképek sodrása.

Azt hittem, hogy
gyorsan lelépek.
Nem árthat nekem
ez a pár régi apróság.
Nem is tűntek soha soknak.

Rájöttem, hogy
a szemem elé lebegő
színes, egyre halványuló képek,
életembe csorgó, gyilkos olajtócsák,
hirtelen igencsak megsokasodtak.

A fejem a kajüt ablakában
felejtett, rég elrothadt rózsa.
Egy öregé, aki nem mozdul ki a kabinjából régen.

Figyelem, ahogy a nap
elúszik, ahogy lángol az olajtócsa.
Egy néhai szívárvány szennyezett tövében.

PSZICHÓZIS

66 Honnan jön ez rengeteg hangya?
Na meg a pók, a poloska
és ez a kövér darázs?
Mintha kicsit nagyobb lenne
ez az apró nyaki góc is.
Égnek álló hajszálaid számát
az ép fogaidé már simán le hagyja.
Emlékeztet erre minden hajcsavarás.

Milyen jó kis játék is ez a pszichózis!

Megpofozlak.
Bár te vagy a legjobb barátom,
kicsit igazítanom kellett
ezen a félrebillent képen.
A tudatalattim üzenetét
már-már világosan látom
az idegrángások ősi morzójében.

Kirándulás közben
aludni nem tudok.
Kitakarnám magam,
hiszen forró az éjszaka.
De tudom, ha megteszem,
a lény megeszi a lábam.
Végül elvesztem az eszem,
kiránt az agyból az égett kenyér szaga.

A kenyérpíró lángol az éjszakában.

A nyitva hagyott sütő üvöltését hallom,
de nem merek lemenni,
hiszen a konyhában a szörny áll.
A kezében pedig ott egy feltekert fonat.
Mindenütt csak szálak, ez selymes ökörnyal.

A kezében fut össze az összes gondolat.

Nem lehetett furcsa ezzel a névvel felnőni. A család, az óvó nénik, a játszótérek is édesnek találták. Mint általában mindenkit, akit így hívnak. Nincs benne semmi szokatlan, sem pedig nehezen kimondható magánhangzók. Csak lágyaság és természetesség.

Zakariás Cecília 67

Két fehérscipkés hajcsatot tűz a hajába. A nagy recepciós pult mögött ül egy kopasz biztonsági őrrrel, és mosolyogva

ANNÁK

köszön az összes karikás szemű irodai dolgozónak, akik a forgóajtón besietve hozzák magukkal a kinti hideget. Néhányan félálomszerű reflexszel köszönnek vissza, mások ezt is kihagyják. Múlt héten egyszer talán már mondták, hogy helló, akkor miért kéne minden nap? Nekik Anna senki. Nekik nem tűnt fel a kötelező elegancia alatt megbúvó játékosága, vagy az ezüstös árnyalatúra festett szeméhez illő hajdísz.

Az Annák nekem szőkék, világos szeműek, vidámak. Megkedveled őket, nem olyanok, mint én, bennük csendesebb a lélek és több a hit, arcuk szimmetrikus, ahogy a nevük is anagrammává formálja őket. Kicsit talán ilyenek a Hannák, Mariannák, sőt, kicsit még a Liliánák is. Csendjük derűs hallgatás, mondanivalójuk megnevetet. Az én hallgatásomban viszont benne van az a pár óra hajnal előtti elsötétülés, amikor szemhéjam mögött csak ismeretlen okokból távolodó kvazárok derengenek.

Anna festetlen ajkainak mosolyában benne van a korai huszonévesek bája, amikor azt hiszik, az a bizonyos minden még előttük van. Amikor még hisznek a világ feltétlen meghódításában. Arra gondoltam, egyik reggel oda-sétálhatnék a pulthoz, rátámaszkodnék egyik kezemmel – pedig ki van írva, hogy a pultra támaszkodni tilos – a másikkal megragadnám Anna blúzának gallérját, kurtán bólintana egyet, én pedig magamhoz húznám, és valamiféle belülről jövő erő pusztá mimelésével megcsókolnám. Csodálkozna ő is, a mellette ülő biztonsági őrről, sőt, még én is, hogy megtettem, illetve még azok is, akik köszönés nélkül szoktak továbbrohanni. Ebben a pár másodpercben érezném, milyen még nyitottsággal nézni a jövőbe, ezzel a naivitással, hogy még minden jobb lehet. És érezném őt is, milyen, ha a füstös szemek lecsúskodnak, milyen a csattok által közrefogott haj tapintása, a felfelé görbülő ajkak érintése. Pár másodperc után elengedném Anna blúzáját, aki visszahuppanna székére, én pedig sebtében megigazítanám a térdem fölé csúszott kosztümszoknyámat, és tekintetemet a földre szegezve sietnék el a lift felé.

Reggel óta azon gondolkodom, ha kimondom azt a szót, hogy csók, az milyen ellentmondásosan hangzik. Túl kemények ezek a mássalhangzók, érdesek, csattanósak, olyan harsányak, hogy a kopogása még a holtakat is

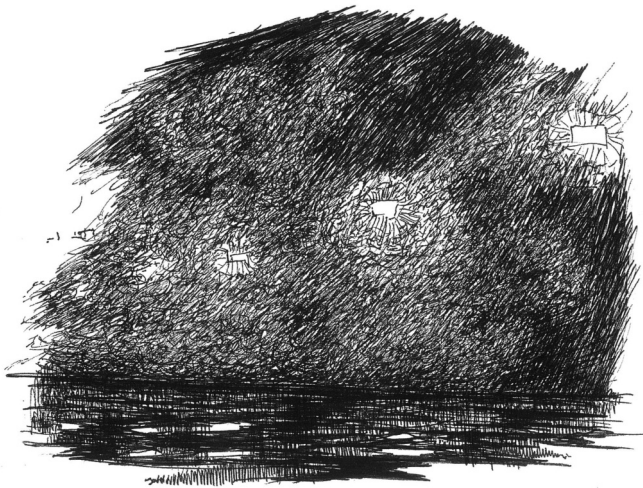
felveri álmukból, engem meg halálra rémít. Szerintem Anna nevéhez kéne jobban hasonlítania, akkor barátságosabbnak hangzana.

68 A számban maradt ízből megérezném, még hisz abban, hogy ha a szívére hallgat, az a megfelelő helyre vezet. Benne van a bölcsessége annak, hogy ne féljen a hétköznapi dolgoktól, ne gondolja túl, vagy csak néha, akkor is mondjuk csak csütörtök délutánonként.

Éjfél utánig fennmaradok, hogy ha már vele nem is, de az iránta táplált érzéseimmel legyek, és kiszámolom, még hány év, mire elhagyom ezt az állapotot. Nem jutok a végére, másnap az irodában is folytatom, kilenctől ötig. Sokáig fogok élni ebben az üvegalitkában, a fogságban tartott állatkerti állatok is később halnak meg a vadon élőknél.

Engem nem érdekel, hogy a világ nagy, és látni kell. Ha belenéznék Anna szemébe, írszében táguló csillagrendszerek milliárdjait találok. A leghidegebb bolygót is pályán tartó nap ereje olyan feladvány, melyet egy életen át tartana megfejtenem. A Föld másik végén lévő kalandok helyett csak naponta többször el szeretnék sétálni a recepció előtt, hogy a tökéletesen harmonizáló magán- és mássalhangzókat halljam.

Kivéve, ha egyszer kinövök ebből a kinyúlt pulóverként hordott kamaskorból.

Ha ügyfelet várt, akkor Kázsé felvette az öltönyét. Akkor még úgy gondolta, hogy egy ügyvéd öltöny nélkül nem ügyvéd. Sőt, abban az időben még nyakkendőt is kötött.

Kellemes izgalommal várakozott. Az iroda egy kétszobás kis lakásban volt. Az egyik szobában laktak Mirával, a másik szoba volt az iroda. Komoly bankkölcsönből és családi segítséggel jött össze. Kázsé büszke volt az iroda-lakásra.

Kredecki Zsombor 69

MÁRIA

Megigazította a nyakkendőjét és lesimította a nadrágját. A jegyzet-tömböt és a tollat elrendezte a tárgyalóasztalon. Baszket hívta fel az elmúlt héten, hogy küldene egy ügyfelet. Nem sokkal később a Festő jelentkezett, hogy aznap estére legénybúcsút szerveznének neki. Kázsé házasodni készült. Közölte a Festővel, hogy sajnos nem jó az időpont, mert ügyfelet fogad. Abban maradtak, hogy még egyeztetnek. Baszket azt mondta, hogy egy ismerőse válni akar a férjétől. Kázsé sosem csinált még válópert, de örült az új munkának. Nyáron sok volt az üresjárat és Kázsét kétségek gyötörték, hogy életképes-e az ügyvédi irodája.

Megszólalt a csengő, kinézett az ablakon. A kapuban fiatal nő állt halványzöld kiskosztümben és körömcipőben. Kicsit esetlenül kopogott végig a ház melletti járdán. Elfogódottan, kezét maga előtt összekulcsolva lépett az irodába. Kázsé hellyel kínálta és megkérdezte miben segíthet. Az ügyfél kényelmetlenül fészkelődött. Rövid szoknya és ugyanolyan színű kabátka. Ver a férjem, el akarok válni. Gyerek van? – kérdezte Kázsé. Nincs. Ez egyszerűsíti a helyzetet, okoskodott Kázsé, miközben az állat vakargatta. Nagyon rosszul bánik velem, tette hozzá a nő. Baszket azt mondta a telefonban, hogy valahol Budán laknak, egy nagy kégliben. Kázsé elképzelte az ügyfelet a hatalmas házban. Ízléstelenül összeválogatott antik és műantik bútorok, bejárónő és kertész. A garázsban BMW és Porsche. A lány a kanapén ülve a tévét bámulja, eszegeti a Rózsakertben vásárolt bonbont, és igyekszik nem gondolni arra, hogy a férje nemsokára hazajön, és majd ordítozik valami miatt. Esetleg meg is üti. Aztán a bárpulthoz megy, és tölt magának egy viszkít. Kázsénak nem nagyon sikerült beleélnie magát ebbe a képbe, annyiban hagyta. Délután már utánanézett a válópereknek, elolvasta a vonatkozó jogszabályokat meg felhívott két kollégát, akik már csináltak ilyet. Most előadta, amit nemrég tanult. A nő az asztal lapját kapargatta, és az egyik alsó sarokba nézett. Kázsé

éppen a vagyonmegosztás szabályait ismertette, amikor az ügyfél felpillantott, és megkérdezte, hogy kimehet-e a mosdóba. Kázsé kizökkent. Természetesen, bökte és lovagiasan a mellékhelyiség ajtajáig kísért a hölgyet, majd felkapcsolta neki a világítást.

70

Húsz év távlatából is zavarba jövök ettől a történettől. Talán azért nem tudok vele mit kezdeni, mert most is ugyanazt tenném, mint akkor. Semmit.

Az ügyfél visszatért a mosdóból, és még kevésbé figyelt az előadásomra. Fészkelődött és igazgatta a ruháját. Azt gondolhattam volna, hogy pisilnie kell vagy ilyesmi, de hát éppen most jött a WC-ről. Aztán azt mondta, hogy nagyon melege van és levette a halványzöld kiskabátját. Alatta egy ujjatlan fehér trikó volt. Keresztbe tett lábakkal ült, és idegesen cserélgette egymáson a combjait. Kivillant a fanszörzet a lába között.

Szétesett a kép. Eddig egy ügyfél ült előttem. Az ügyről beszéltem. Most pedig egy nő van velem szemben, aki megmutatja magát. Megpróbál velem kikezdeni? Volt már ilyen, de az nem így kezdődött. Mosolygások és fogcsillantó felnevetések, kidüllesztett cicik meg ilyesmi. Esetleg kacsintás. De rögtön a pina? Megdöböntem. Ráadásul eddig nem is érezkeltem, hogy ez a nő akar tőlem valamit. Egy ijedt, szorongó veréb, minden kacér gesztus nélkül.

Eroősen gondolkodom rajta, hogy mit kell ilyenkor csinálni. Az jut eszembe, hogy egy rendes macsó ezt nem hagyhatja ki. Felfektetem a csajt az asztalra és megdöngtetem. Biztos ezért mutogatja magát. Még talán Mira is megbocsátaná. Hiszen nem én kerestem az alkalmat, egyszerűen házhoz jött. Egy igazi férfit nem lehet elítélni azért, mert nem tud ellenállni a provokációnak. Így van vagy nem így van? Zavarban vagyok. Megkérdezem, hogy mit gondol az eddigiekről, meg hogy van-e kérdése. Miközben beszélek, megnézem a nőt. Kellemes az arca és jó az alakja. Félhosszú fekete haja kissé hullámos. Barna szeme ijedten repdes. Már tudom, hogy mi zavar. Egyáltalán nem mosolyog. Nem tud, vagy másra tartogatja. Megsajnálom. Megvillantotta a punciját, és most szorongva várja, hogy álló farokkal rávessem magam. Ebből se lesz úgy, vазze. Ennek nem jogi tanácsra szüksége. Csengetnek. Ki a franc ez?

Bemásztunk a földszinti erkélyre és az ablakon át megnéztük őket. Illedelmesen üldögélnek egymással szemben. Ez a Kázsé teljesen impotens. Az a ribanc meg mért nem vetkőzik már le? Beszélgetnek. Ezt nem lehet kívárni. Pedig mondtam a Pierrnek, hogy jól válasszon kurvát. Mindenki szerette volna látni az entellektüell Kázsét, amint az esküvője előtt pár nappal ordítva kefél egy vadidegen picját az íróasztalán. Vagy húsz perc után összenéztünk, hogy ebből se lesz semmi. Előrementünk a bejárati kapuhoz, és becsöngettem. Hosszas szarakodás után végre kijött ez a hülye Kázsé. Az üvegajtón

keresztül bámult minket. Na, az végre volt valami! Ezért már megérte. Vagy három másodpercig nézett, mint egy idióta és csak utána kezdett nagyon lassan leolvadni a bamba pofájáról az értetlenség. Hogy AHA, ezt az egészet a haverjaim szervezték, és ezért nem értettem eddig semmit. Hihetetlen volt. A marhája.

71

Nagy röhögések meg hátra csapkodások. Hogy ez az idióta Kázsé. Doktor Kázsé, bazzeg! A lány félrehúzza: légy szí mondjuk azt nekik, hogy legalább a melltartómat levettem. Oké, dörmögte Kázsé. De aztán nem mond semmit a többieknek. Körbeállják a lányt és kérdezetik. Egy barátnőm szólt, hogy lenne egy ilyen lehetőség. Mármint, hogy így fiúkkal, értitek. Meg hogy sok pénzt lehet vele keresni meg ilyenek. Házhoz szoktunk menni. Csinálunk leszbisót is. Azt nagyon szeretik. A fiúk elhallgatnak. Leszbisó, bazmeg. A lány tétován körülnéz: Ha valaki szeretne valamit, akkor szívesen átmegyek vele a másik szobába. Még nagyobb a csend, a lány félreérti. Hát... jöhettek többen is, próbálja menteni a helyzetet. Röhögés, a srácok tovább faggatják. Tudjátok, ez volt az utolsó, most már befejezem. Vettem egy varrógépet, és ruhákat fogok készíteni. Egyedi megrendelésre. A Festő erről később majd azt mondja, hogy csak kamuzik, biztos mindenkinek ezt adja elő. Kázsének ez rosszszul fog esni. Szívesebben elhiszi, hogy a lány nem csinálja tovább.

Új Forrás 2020/3 – Kedecké Zsombor: Mária

Aztán Pierr egy csomó ezrest vett elő a zsebéből, és a lánynak adta. A Festő még kétezret adott és azt mondta, hogy ez veszélyességi pótlék. Megint röhögtek. A lány megkönnyebbülten mosolygott. Először az este folyamán. Aztán Pierr megkérdezte, hogy hívják.

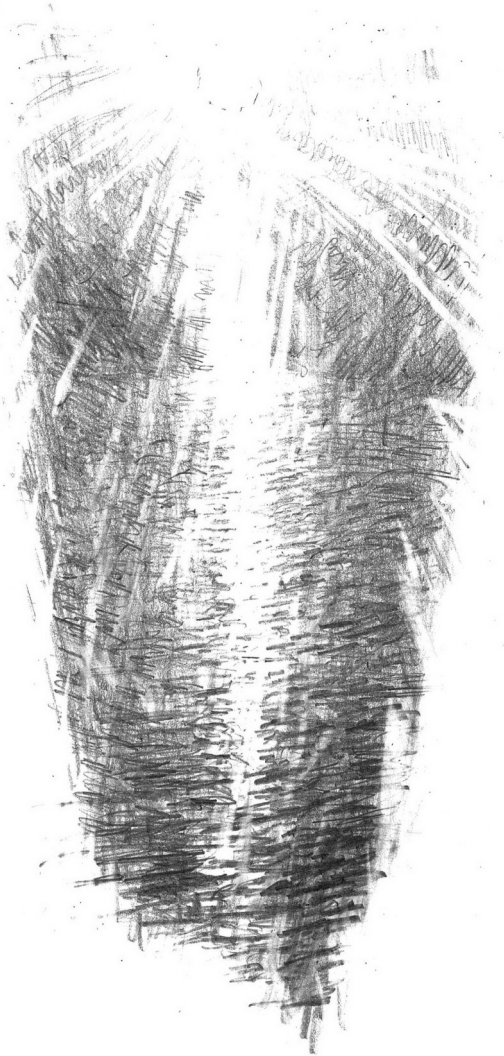
Mária. Furcsa név egy kurvának. Rosszul esik ez a szó. Prostituált. Na, ez még rosszabb. Kázsé nehezen tudta elképzelni, hogy Mária pénzért hajlandó vadidegen férfakkal szeretkezni. Kövér, izzadó, büdös szájú bunkók farkát veszi a szájába. Alig fér hozzájuk a pocaktól. A leszbisóról nem is beszélve. Ártatlannak és szűziesnek látta ezt a lányt. Lehet, hogy a mosolytalanlás meg a kiskosztüm, ki tudja. Eszébe sem jutott megkívánni. Inkább arra gondolt, hogy hiányoznak neki a szülei, és talán székrekedéssel küzd.

Kázsének húsz év után jut eszébe Mária. Kínosan érinti. Kinéz az ablakon. Az eső nem kopog az ablakpárkányon. Olyan kis cseppekben zuhog, hogy nincs ereje hangot adni. Kázsé már a múlt héten felhívta Pierrt, és megkérdezte, hogy elő tudja-e ázni valahonnan a telefonszámot. Pierr kiröhögte. A Festő nem is emlékezett az egészre. Kázsé feltétlenül tudni akarta, hogy Mária megvette-e a varrógépet. Meg hogy tényleg abbahagyta-e. Kázsé

küzdött a kép ellen, hogy Mária egy külvárosi kocsmában pultos. Püffedt, ki-
dohányzott arccal szolgálja ki a helyi alkeszokat. Már senki sem próbál flör-
tölni vele. A lakótelepi albérletben egy korcs kutya várja.

De nem, ez egyszerűen nem lehet így. Ha nem is vette meg a
72 varrógépet, biztos nem csinálta tovább. Mária nem volt kurva. Érze-
legs, barátom, mormogta maga elé Kázsé. Láttál már valakit, aki ki-
mászott ebből? Kázsé középkorú ügyvéd, sok mindent látott. Megvakarta a
homlokát, és megpróbált a munkára koncentrálni.

Mária alakja tovább süllyedt a bizonytalanságba.

MOZDULAT

a körbenéző, ehhez nem szokott szem
elvéti az apró nyomokat,
karcolásokat az intarzián,
kiszakadt, így letakart huzatokat.
történetek, akár egy találó, tehát értelmetlen
hasonlat, bárki más számára elmondhatatlanságát.
ez sem tűnik fel többnyire, ahogy a
pillanatok épp beálló, aztán valamiért
elmaradó halálok körülményeit
véglegesítik felfoghatatlan csekélységű
időtöredékre. mint egy üres ruhaszárítóra
két napja épp csak letett esernyő ottfelejtettsége,
ami felé egy bűnügyi helyszínelő otthonosságával
indul meg az ember, s gondolja meg magát,
elvégre minek, félúton, mozdulat közben.

amit a legtöbben emléknek hívnak,
ezalatt kimeríten, mind nehezebb
testként süllyed valami kontúrokat,
színeket, pontos részleteket ráérősen
mállasztó, absztrakt tartományban.

kipakoltunk? jó. berendezkedtünk?
akkor most újra, egyiket
folyamatosan a másik után. maradva,
mindig, mozdulat közben.

míg arcunk elmosódik lassan,
mint fényképen, múltó emléekben,
az őszi, szűrt fényben, és sejtelmesnek
tűnik majd szomorkás mosolyunk.

HOGY IS LEHETNE

74 talán eltelhetnek, bár ez nem bizonyítható, végtére úgy is egész napok, hogy egy egész városnyi körzetben egyszer sem hangzik el a kérdés, hogy hogy vagy, hogy telt a napod. inkább

zúgás, fúrás, szirénák és kopácsolás, frissen megkötött díszburkolatok, padok, járdaszegélyek kopása, törései, elszíneződése jelzi az emberi jelenlét illúzióját, mely kis fantáziával úgynevezett életszakaszokra osztható. akár.

holott valójában semmi sem válik el igazán, rezzenetlen nyugalommal találkoznak, lám, a rosszul öntött beton mélyedésében is korábbi órák esőinek maradványai. tükörfelületük sötét, alaktalan. életlenül pontos.

benne különálló, szervesen egymás mellé helyezett, független objektumok. mondhatni, „rossz idő”, tehát nyilván hűvös van, értelmes életnek nincs, hogy is lehetne nyoma. minden ezirányú feltételezés öncélú, akár egy feledhető, végtelen délután

vagy egy ernyedte faágként, leszakadt villanyvezetéként lecsüngő, dologtalan kar, melyben tétova izmokat feszít a meghatározatlan idejű, céltalan kivárás.

A nevetés problémáját, amely mindenütt azonos eredetű és ugyanakkor tulajdonképpen jelentőségű, már *Cicero* felismerte, ám azon nyomban el is vetette, mint megoldhatatlan problémát (*De Oratore*. II. 58.). A nevetés pszichológiai magyarázatának általam ismert legrégebbi kísérletét *Hutcheson* könyvében találjuk (*Introduction into Moral Philosophy*. I. könyv, I. fejezet, 14. §.). – Egy valamivel későbbi, névtelen írás (*Traité des causes physiques et morales du rire*. 1768) mint e tárgykörre való figyelem ráirányítás, nem minden érdem nélküli. *Platner* a maga

Arthur Schopenhauer 75

A NEVETSÉGES ELMÉLETÉRŐL

A világ mint akarat
és képzet, II. kötet

(Részletek a 8. Fejezetből¹)

Antropológiájában (894. §) gyűjtötte össze – *Home*-tól *Kantig* – azon filozófusok véleményét, akik megpróbálták magyarázatot adni erre az emberi természetre sajátképpen jellemző jelenségre. Az elméletek, amelyeket *Kant* és *Jean Paul* alkotott a nevetségről, ismertek. Azt, hogy mennyire helytelenek, fölösleges bizonygatni, mivel bárki, aki ezekre próbálja visszavezetni a nevetséges konkrét eseteit, az esetek túlnyomó részében rögtön meggyőződik arról, hogy tarthatatlanok.

Az első kötetben kifejtett magyarázatom szerint a nevetséges eredete mindig valamilyen tárgy paradox és éppen ezért váratlan alárendelése egy – az ő vonatkozásában egyébként heterogén – fogalom alá; s a nevetést ezért mindig ama inkongruencia hirtelen észrevévése váltja ki, amely egy ilyen fogalom, valamint az általa elgondolt reális tárgy, tehát az absztrakt és a szemléletes között áll fenn. S minél nagyobbak és váratlanabbnak bizonyul az inkongruencia a nevető személy felfogásában, annál hevesebben tör ki belőle a nevetés. Ennélfogva minden olyan esetben, amely nevetést vált ki, mindig kimutathatónak kell lennie egy fogalomnak és valamilyen egységnek, vagyis olyan dolognak vagy folyamatnak, mely alárendelhető ugyan ama fogalomnak, és ennélfogva elgondolható általa, ámde egy másik, meghatározó vonatkozásban egyáltalán nem tartozik alá, hanem épp szembeütően különbözik mindattól, amit egyébként e fogalom által gondolunk el. S amikor valamely szemléletesen reális dolog helyett egy, a magasabb rendű vagy nem fogalomnak alárendelt fajfogalom tűnik fel, ahogy ez főleg a tréfás szólások esetében történik meg gyakorta, a nevetést az váltja ki, hogy a fantázia mindezt beteljesíti; lehetővé teszi ugyanis, hogy a reális dolog helyébe egy szemléleti reprezentáns kerüljön, és aztán így válik

valóságossá a konfliktus az elgondolt és a szemlélt között. Sőt, ha valóban meg akarjuk ismerni a helyzetet *explicité*, akkor minden nevetséges dolgot visszavezethetünk egy – az első alakzat formájában megjelenő – szillogizmusra, mégpedig egy vitathatatlan *maior*, valamint egy váratlan, bizonyos mértékig csak furfanggal érvényesíthető *minor* tétellel; ezen összekapcsolás következtében a levonható konklúzióban áll elő a nevetségesség.

76 Az első kötet írása során fölöslegesnek tartottam, hogy az említett elméletet példákkal is megvilágítsam, mivel ilyen példát maga is könnyen talál mindenki, amennyiben egy kicsit is elgondolkodik az emlékezetébe idézett nevetséges eseteken. Mindazonáltal, hogy támasztékot adjak azon szellemileg rest olvasóknak, akik viszont végig passzív állapotban kívánnak maradni, hajlandó vagyok ezúttal belemenni ilyesmibe. E harmadik kiadásban hajlandó vagyok még arra is, hogy szaporítsam és halmozzam a példákat, hogy ily módon vitathatatlaná váljék: oly sok terméketlen korábbi próbálkozás után a nevetséges igazi elmélete végre nyugvópontra jutott, s így végérvényesen megoldódott a már Cicero által felvetett, ám a megoldást illetően egyúttal fel is adott probléma. –

Ha meggondoljuk, hogy egy szöghöz két, egymással találkozó egyenes vonalra van szükség, amelyek, ha meghosszabbítjuk őket, metszik egymást, a tangens viszont csak egyetlen ponton érinti a kört, e ponton azonban tulajdonképpen párhuzamosan fut vele, és ha ennek megfelelően pontosan emlékszünk valamely körvonal, valamint egy tangens között bezárt szög lehetetlenségét állító absztrakt meggyőződésre, miközben a papíron szemmel láthatólag mégis ott van előttünk egy ilyen szög – nos, akkor mindez könnyen mosolyt csal az ajkunkra. A nevetségesség hatásfoka ebben az esetben persze rendkívül alacsony szintű; ugyanakkor épp ennek révén tűnik fel különös világossággal a nevetségesség eredete, amennyiben az elgondolt és a szemlélt inkongruenciájából indulunk ki. – S attól függően, hogy ilyesfajta inkongruencia felfedezése esetén a reálisból, vagyis a szemléletesből megyünk-e át a fogalomba, avagy épp fordítva, a fogalomból a reálisba, lesz az ily módon létrejövő nevetséges tréfás szólás vagy értelmetlenség talán a legmagasabb szinten, s még inkább a gyakorlatban bolondság; oly módon, ahogyan ez a szövegben kifejtésre került. S hogy most lássunk néhány példát az első esetre, vagyis a viccre, először egy jól ismert anekdotát kívánok felhozni arról a gascogne-i emberről, akit a király kinevetett, amikor a kemény téli hidegben könnyű nyári ruházatban látta. Ő erre reagálva a királynak a következőket mondta: „Ha fenséged is azt öltötte volna fel, amit én vettem magamra, akkor bizony nagyon melegnek találná”, arra a kérdésre pedig, hogy mit is vett fel, így felelt: „Az egész ruhatáram”. – Ezen utolsó fogalom kapcsán persze éppúgy lehet gondolni a király beláthatatlanul gazdag ruhatárára, mint amiképp

a szegény ördög egyetlen nyári kabátkájára, ez utóbbinak a látványa a didergő testen viszont igencsak inkongruensnek tűnik a jelzett fogalommal. – Egy párizsi színház közönsége meg egyszer azzal a követeléssel állt elő, hogy a *Marseillaise*-t játsszák nekik, és amikor ez nem történt meg, az emberek óriási kiabálásban törtek ki, zajongtak; ezért aztán végül is a 77 színpadra kijött egy rendőrbiztos, egyenruhában volt, és így szólt: tilos a színházban mást előadni, mint ami a színlapon szerepel. Hát erre aztán bekiáltott egy hang: *Et vous, Monsieur, êtes-vous aussi sur l’affiche?*² – a bekiabálás nyomán egyöntetű nevetés tört ki. Merthogy itt közvetlenül világos és magától értetődő, hogy heterogén elemek rendelődtek egymás alá. – Az alábbi epigramma:

*Bav ist der treue Hirt, von dem die Bibel sprach:
Wenn seine Heerde schläft, bleibt er allein noch wach.*³

az alvó nyáját éberem őrző pásztor fogalma alá rendeli ama unalmas prédikátort is, aki elaltatja az egész gyülekezetet, és aztán úgy papol tovább, hogy már senki sem hallja. – Hasonló ehhez egy orvos számára készült sírfelirat is, amelyen ez olvasható: „Itt nyugszik ő, ki hasonlatos a hőshöz, és az általa megöltek körötte fekszenek mind”; nos, a hős esetében mindenképp tiszteletre méltó, hogy: az „általá megöltek körében nyugszik” – ám itt épp az az orvos rendelődik az említett fogalom alá, akinek kifejezetten az a feladata, hogy az életet fenntartsa. – A vicc nagyon gyakran egyetlen kifejezésből áll, és általa mindössze az a fogalom van megadva, amely alá a szóban forgó eset rendelhető, holott az az eset teljesen különbözik mindattól, ami egyébként a fogalom alá rendelve elgondolható. Így például a *Rómeó és Júliában* az eleven *Mercutio*, akít épp abban a pillanatban sebeztek halálra, így szól barátaihoz, akik azt ígérik neki, hogy másnap majd meglátogatják: „Ask for me tomorrow, and you shall find me a *grave man*”;⁴ itt a halott ember esete rendelődik alá a komoly ember fogalmának. Az angolban ehhez még kötődik az a szójáték is, hogy az említett kifejezés: „a *grave man*” egyszerre jelenti a komoly embert, valamint a sírba szállót. – Ehhez hasonlít az Unzelmann színésről keringő, ismert anekdota is, mely így szól: miután a Berlińi Színházban szigorúan megtiltottak minden improvizációt, a színésznek lóháton kellett megjelenie a színpadon; ám épp abban a pillanatban, amikor a proscéniumhoz ért, a ló odapotyogtatott a színpadra; már ezt látva nevetésben tört ki a közönség, ám a nevetés még erősebbé vált, amikor Unzelmann e szavakat intézte a lóhoz: „Hát te meg mit csinálsz? Nem tudod, hogy nálunk tilos az improvizálás?” Itt nagyon világosan kitűnik, hogy az, ami történik, heterogén módon rendelődik alá az általánosabb fogalomnak, és innen van, hogy

a vicc nagyon találó, a nevetségesség által elért hatás pedig kifejezetten erős. [...]

– Teljes mértékben a most szóban forgó típushoz tartozik az az eset, amikor *Saphir* – abban a tollharcban, amelyet Angeli színész ellen folytatott – úgy jellemzi a színészt, mint a „szellemben és testben egyaránt nagy Angelit”; a színész városszerte ismert apró termete okán így aztán szemléletesen jelenik meg éppen a „nagy” fogalma alá rendelve a szokatlanul kicsiny. – S az is ide sorolható, amikor az említett *Saphir* az új opera áriáit „régijó ismerős”-nek nevezi, vagyis egy olyan fogalom alá, mely más esetekben ajánlásként szolgál, itt épp a kifogásolható minőséget rendeli. – S ugyanez lenne a helyzet akkor is, ha egy dámáról, aki ajándékokhoz méri a maga kegyeit, azt állítanánk, hogy ő aztán képes egyesíteni a *utile*t a *dulcival*;⁵ hiszen ily módon ama szabály fogalma alá, amelyet Horatius ajánlásra érdemesnek esztétikai szempontból minősített, a morálisan közönségest rendeljük.

– Épp így áll a dolog abban az esetben is, ha egy bordélyházat alkalmasint úgy határozunk meg, mint a „csendes örömök szerény hajlékát”. – A jó társaság pedig – amely abból a célból, hogy kellőképpen fád legyen, s ennek érdekében száműzött minden határozott megnyilvánulást és ennélfogva minden erős kifejezést is –, abban az esetben, ha valamilyen megbotránczó vagy illetlen dolgot kell jellemeznie, úgy segít magán többnyire, hogy a megjelenítéshez általános fogalmakat használ tompítás céljából: ily módon azonban e fogalmak alá többé-kevésbé heterogén elemeket rendel, s ennek megfelelően jön létre a nevetségés hatás. Idetartozik a fenti *utile dulci* szó párosítás is; további ehhez hasonló fordulatok még a következők: „kellemetlenségei voltak a bálon” – mondják, amikor valakit megvertek vagy kipenderítettek onnan; „túl sokat áldozott a jó oltárán” – mondják, ha valaki berúgott; „a hölgynek bizonyára gyenge pillanatai voltak” – állítják akkor, amikor felszarvazta férjét stb.

Hasonlóképp idetartoznak a kétértelműségek, vagyis azon fogalmak, amelyek önmagukban és önmagukért valóan nem tartalmaznak ugyan semmiféle illetlenséget, ámde, ha a konkrét esetet rendeljük alájuk, már illetlen elképzeléshez vezetnek. Társaságban ezek igen gyakoriak. A következőkesen végigvitt és nagyszerű kétértelműség egyik tökéletes példája a shenstone-i *békebíró* feledhetetlen sírfelirata, mely a maga fellengzős, lapidáris stílusában látszólag nemes és emelkedett dolgokról beszél, eközben azonban valami egészen más rendelhető minden egyes fogalma alá. Mindez azonban csak a legutolsó szónál derül ki, mely váratlanul és mintegy az egész szöveg jelentésének kulcsaként lép elénk; ekkor az olvasó harsány nevetésben tör ki, hiszen rájön arra, hogy mindvégig csupán egy vaskosan trágár kétértelműséget olvasott. Jól fészült korunkban már e sírfelirat közzététele vagy akárcsak fordítása is teljesen megengedhetetlen volna; a szöveg megtalálható egyébként

Shenstone *Költői műveiben* a *Felirat* címszó alatt. A kétértelműségek olykor puszta szójátékba mennek át, ez utóbbiról azonban már minden szükségeset elmondtunk a szövegben.

Persze akár szándékunk ellenére is létrejöhet a minden nevetségesnek alapjául szolgáló alárendelő összekapcsolás abban az esetben, ha egy, valamely szempontból heterogén elemet egy máskülönben helyénvaló fogalom alá sorolunk; erre volt példa az az eset, amikor az észak-amerikai szabad négerek egyike, egy azok közül, akik azon fáradoznak, hogy a fehéreket utánozzák minden apróságban, nemrégén sírfeliratot készített elhunyt gyermekének. A felirat kezdő szavai ezek: „Te kedves, korán derékba tört liliomszál...” – Viszont amikor valamely reális és szemléletes dolgot otromba szándékkal épp ellentétének fogalma alá sorolunk be, nos, akkor keletkezik a lapos, közönséges irónia. Így például amikor szakadó esőben ilyesmit mondunk: „no, mily kellemes idő van ma”; vagy ha egy csúf menyasszonyról így vélekedünk: „a vőlegény ritka szép kincset talált magának”; – egy csirkefogóról pedig azt állítjuk, „ez a talpig becsületes ember” stb.

Azonban ilyesmi csupán a gyermekekből és műveletlen emberekből vált ki nevetést, mégpedig azért, mert itt az inkongruencia az elgondolt és a szemlélt között teljes mértékű. Ugyanakkor a nevetséges alapsajátossága, az inkongruencia éppen e vonatkozásban, a nevetséges létrehozásának eme otromba túlhajtása során tárul különös világossággal eléink. – A nevetséges eme válfaja az egyértelmű szándékoltóság túlhajtása miatt másrészt meg némileg rokonságban áll a *paródiával*. Ez ugyanis úgy jár el, hogy valamely komoly költemény vagy dráma eseményeit, szavait becsempészi alantas személyek, avagy kicsinyes indítékok és cselekedetek közé. S ily módon aztán az általa ábrázolt lapos realitásokat a témához tartozó magasrendű fogalmaknak rendeli alá, vagyis olyan fogalmak alá, amelyekhez csak bizonyos vonatkozásban lenne szabad illeszkedniük, miközben egyébként e realitások velük nagyon is összeegyeztethetetlenek; így aztán meglehetősen szembeszökően tárul eléink a szemlélt és az elgondolt között megmutatkozó ellentét. Ismert példáknak itt sem vagyunk szűkében: ezért most csak egyetlen példát hozok fel közülük, mégpedig *Carlo Gozzin*ak *Zobeide* című darabjából (IV. felv. 3. szín), ahol ő Ariosto híres stanzáját (*Orl. fur. I, 22 ongranbontà de cavalieriantichi* stb.⁶ szó szerint két olyan bohóc szájába adja, akik épp előtte páholták el egymást, és kimerülve ettől immár békésen megpihennek egymás mellett. – Ilyesfajta és Németországban egyébként rendkívül kedvelt eljárás az, amikor komoly hangvétellű, legfőképp schilleri verssorokat triviális esetekre vonatkoztatnak; a heterogén elem általános fogalom alá rendeléséről van szó itt nyilvánvalóan, a vers tárgya meg az általános fogalom. Például

ha valaki igazán jellegzetes csínytevést követ el, ritkán fordul elő, hogy ne lenne ott valaki, aki így szól: „Megismerni erről a fajtáját!” Azonban igencsak eredeti volt az is, ráadásul még nagyon vicces is, amikor egy férfi egy frissen egybekelt fiatal házaspárhoz, melynek női fele tetszést keltett benne,

80 Schiller egyik balladájának, a *Die Bürgschaft* címűnek a zárószavait intézte (nem tudni, milyen hangosan):

*Ich sei, erlaubt mir die Bitte,
In eurem Bunde der Dritte.*⁷

A nevetséges mint hatás itt azért erős és elkerülhetetlenül bekövetkező, mert a férfi azon fogalmak alá, melyek révén számunkra Schiller még egy morálisan nemes viszonyulást vél felkínálni, már egy tiltott és erkölcstelen viszonyulást rendel, mégpedig adekvát módon és változtatás nélkül, akként elgondolva. – A vicc valamennyi, itt felhozott példája esetében azt látjuk, hogy egy fogalomnak vagy egyáltalában véve valamely elvont gondolatnak olyan reális dolgot rendelünk alá, mégpedig vagy közvetlenül, vagy a szűkebb fogalom révén, amely szigorúan véve alá tartozik ugyan, ámde mégis mérhetetlenül különbözik a gondolat tulajdonképpeni és eredeti szándékától és irányától. Ennek megfelelően a vicc mint szellemi képesség egészen egyszerűen annak könnyed kivitelezhetőségén alapszik, hogy bármely tárgyhoz lehet találni olyan fogalmat, amelynek alárendelve kétségtelen, hogy elgondolható, ámde abban az esetben igencsak heterogénnek bizonyul az összes többi odatartozó tárgyhoz viszonyítva.

Mint már említettük, a nevetséges másik válfaja fordított irányban mozdul el, mégpedig az elvont fogalomtól az általa elgondolt reális, tehát a szemléleti dolog felé; eközben azonban kiviláglik valamilyen, a fogalommal kapcsolatos inkongruencia, amelyet azt megelőzően figyelmen kívül hagytak; így aztán ebből végső soron valamilyen értelmetlenség, *in praxi* habókos cselekedet sül ki. S mivel a színdarab megköveteli a cselekvést, a nevetséges e válfaja lényegi eleme a komédiának. Erre alapoz *Voltaire* megjegyzése: „*J'ai cru remarquer aux spectacles qu'il ne s'élève presque jamais de ces éclats de rire universels, qu'à l'occasion d'une méprise.*”⁸ (*Préface de l'enfant prodigue.*) A nevetséges e válfajának példáiként szolgálhatnak a soron következő esetek. Egyszer, amikor valaki úgy nyilatkozott, hogy ő egyedül szeret sétálni, egy osztrák ember e szavakat intézte hozzá: „Ah, ön szívesen sétál egyedül: nos, én is így vagyok ezzel; mehetünk tehát együtt.” Az osztrák abból a fogalomból kiindulva vont le a következtetést, hogy „valamely örömet, amelyet mindketten kedvelnek, élvezhetnek együtt is”, e fogalomnak itt viszont éppen azt az esetet rendelte alá, amely az együttlétet kizárja. [...]

További példaként felhozható még Don Quijote cselekedeteinek többsége; a számára vizionálódó és az ezekhez képest nagyon heterogén valóságok, mint amilyen pl. a gályarabok megszabadítása abból a célból, hogy ily módon védelemre leljenek az elnyomottak; e tettek ugyanis alárendelődnek a lovagregényekből merített fogalmaknak. S tulajdonképpen 81 idetartozik az összes Münchhausen-történet is; ezek viszont nem végrehajtott hóbortos cselekedetek, hanem olyan lehetetlenségek, amelyek kapcsán becsapják a hallgatót; azt a látszatot keltik benne ugyanis, mintha valóban megtörténtek volna. A tényt mindig úgy tálalják, hogy az, amennyiben csupán *in abstracto* – és ezért komparatív *a priori* – gondolják el, lehetségesnek és hihetőnek tűnik; amint azonban leszállunk az egyedi eset – tehát az *a posteriori* – szemléletének szintjére, kitetszik a dolog lehetetlensége, sőt a feltevés abszurditása is; a szemlélt és az elgondolt közt meglévő, szembeszökő inkongruencia pedig nevetésre készítet. Így például az, amikor a postakürtbe belefagyott dallamok felengednek a meleg szobában; vagy amikor Münchhausen leesett kését dermesztő fagyban, egy fán ülve, vizeletének megfagyott vízszugara révén emeli a magasba stb. Ugyanebbe a típusba tartozik a két oroszlánról szóló történet is: az oroszlánok a köztük lévő a válaszfalat éjszaka áttörték, majd dühükben felfalták egymást, úgyhogy másnap reggel már csak a farkukat találták ott.

Vannak még olyan esetei is a nevetségesnek, amikor a fogalmat, amely alá a szemléletit rendelték, nem kell még csak kimondani vagy sejtetni sem, mivel a gondolatok asszociációja révén az magától tudatosul. Egy *Garrick* nevű színész azért kezdett hahotázni egy tragédia előadásának közepén, mert egy mészáros, aki a nézőter elején állt, hogy letörölje az izzadságát, parókáját ideiglenesen rátette nagytestű kutyájára, aki mellette mellső mancsaival épp a nézőter korlátjára támaszkodott; a nevetést *Garrick*ból az váltotta ki, hogy ő egy néző fogalmát kapcsolta hozzá a látottakhoz, ez volt a kiindulópontja. Pontosan ezen alapul az is, hogy egyes állati külsők, mint amilyen a majmok, kenguruk, nyülegerek és más hasonló állatok megjelenése, számunkra olykor nevetségesnek tűnnek, hiszen egyes bennük meglévő, az emberre emlékeztető vonások arra készítetnek minket, hogy besoroljuk őket az emberi alkat fogalma alá; és később aztán ebből kiindulva figyelünk fel az ember és a köztük levő inkongruenciára.

Mármost azok a fogalmak, amelyek szembeszökően inkongruensek a szemlélettel, nevetésre készítetnek minket vagy másvalakit érintően, vagy saját magunk kapcsán. Az első esetben máson nevetünk; a másodikban meg többnyire valamilyen örvendetes vagy legalábbis mulattató meglepődést érzünk. A gyermekek és a faragatlan emberek ezért aztán az apróságokon, sőt

szerencsétlen véletlenül is nevetnek, amennyiben számukra az váratlan volt, s igazolja, hogy előzetes fogalmuk helytelen. – A nevetés rendszerint kellemes állapot; az az inkongruencia, amelyet az elgondoltnak a szemléleteshez, vagyis a valósághoz fűződő viszonyában észlelünk, örömet 82 ébreszt bennünk, szívesen adjuk át magunkat ama göcögős hullámzásnak, amelyet ez az észlelés vált ki belőlünk. Alapja pedig a következőkben rejlik. Ama hirtelen kirajzolódó ellentét során, amely a szemlélt és az elgondolt között jön létre, mindig a szemléletes az, ami kétséget kizáróan igaz; merthogy egyáltalán nincs tévedésnek kitéve, nincs szüksége semmiféle külsődleges igazolásra, önmagát jeleníti meg. Az elgondolttal való konfliktusa végső soron abból származik, hogy ez utóbbi a maga elvont fogalmaival nem tud leereszkedni a szemléletes végtelen sokféleségének, finom árnyalatainak szintjeire. S a szemléltő megismerés e győzelme a gondolkodás felett örömmel tölt el minket. Merthogy a szemlélés az eredendő, az állati természettől elválaszthatatlan megismerésmód, melyben jelenvalóvá válik mindaz, ami az akaratot közvetlen megelégedettséggel tölti el; ez a jelen, az élvezet és a vidámság közege: és ehhez semmiféle erőfeszítés nem szükséges. A gondolkodásra viszont épp ennek ellenkezője érvényes: a gondolkodás ugyanis a megismerés második hatványa, gyakorlása pedig folyvást megkövetel némi – a többnyire azonban jelentős – erőfeszítést; fogalmai meg igen gyakran szemben állnak közvetlen vágyaink kielégítésével, e fogalmak ugyanis a múlt, a jövő és a komolyság közegei, és e vonatkozásban félelmeink, bánataink és minden gondunk hordozóeszközei. Ezért kell hogy szórakoztatónak érezzük azt, amikor az ész, e szigorú, fáradhatatlan, túlterhelt udvarmestert egyszer végre azon kapják rajta, hogy elégtelen. S ebből következik az is, hogy a nevetés gesztusai nagyon közeli rokonságban állnak az öröm gesztusaival.

Ész, vagyis általános fogalmak híján az állat éppúgy képtelen a nevetésre, amiképp a beszédre. A nevetés ezért aztán az ember kiváltsága és jellemző sajátossága. Mindamellett, mellékesen legyen mondva, az ember egyetlen barátjának, a kutyának is van ezzel analóg és csak rá jellemző és jellegzetes aktusa, ez meg őt emeli az összes többi állat fölé: nevezetesen az olyannyira kifejező, jóindulatot megjelenítő, végtelenül őszinte farkcsóválás. Mennyire elüt ez a természettől fogva adott üdvözlési forma – mégpedig az ő javára – az emberek hajbókolásától és széles mosolyú udvariassági formulától! Merthogy megbízhatóságát tekintve, legalábbis a jelenre vonatkozóan, ezerszeresen túltesz azon az üdvözlési aktuson, melynek során bensőséges barátságukról és odaadásukról az emberek biztosítanak minket.

A nevetés és tréfa ellentettje a *komolyság*. Ezt ennél fogva az a tudat határozza meg, hogy a fogalom vagy gondolkodás és a szemléletes vagy realitás között tökéletes az egybehangzás és a kongruencia. A komoly ember meg van győződve arról, hogy a dolgokat úgy gondolja el, ahogyan azok

vannak, illetve hogy azok olyanok, ahogyan ő elgondolja. S épp ebből adódik az, hogy a mélységes komolyságból a nevetésbe való átmenetet különösen könnyen és apróságok révén elő lehet idézni; merthogy minél tökéletesebbnek tűnt korábban az – a komolyság által feltételezett – egybehangzóság, annál könnyebben semmisíti meg utána valamilyen csekély, 83 váratlanul napvilágra kerülő inkongruencia. S ezért van az is, hogy minél inkább képes valaki a teljes komolyságra, annál inkább képes szívből nevetni. Azok az emberek, akiknek nevetése állandóan affektált és erőszakolt, intellektuálisan és morálisan csekély értékűek; mint ahogy egyáltalában véve a nevetés módja és másfelől meg annak indítéka is fölöttébb jellemző az illető személyre. Tény az is, hogy a tréfálkozás számára a legkönnyebben hozzáférhető, mindenkor kéznél levő és még a legszimplább elme számára is hozzáférhető anyagot a nemi kapcsolatok szolgáltatják, erre bizonyíték az ilyen jellegű trágárságok gyakorisága; mindez azonban nem volna lehetséges abban az esetben, ha épp nem a legmélyebb komolyság képezné alapjukat.

Az pedig, hogy oly érzékenyen érint minket, ha mások nevetnek azon, amit teszünk vagy komolyan mondunk, azon alapszik, hogy nyilvánvalóvá válik: hatalmas inkongruencia van fogalmaink és az objektív realitás között. S ugyanezen okból kifolyólag sértő a „nevetséges” mint állítmány. – A tulajdonképpeni gúnykacaj ugyanis diadalmasan szembesíti a földbetiport ellenfelet azzal, hogy a fogalmak, amelyekhez oly hön ragaszkodik, mennyire inkongruensek ahhoz a valósághoz képest, amely épp az imént tárult fel számára. Önmagunkon való keserű nevetésünk akkor, amikor rémületesen tárulkozik fel számunkra az igazság, és ennek nyomán erősen rögzült elvárásaink csalártnak bizonyulnak, viszont annak eleven kifejeződése, hogy felfedeztük ama inkongruenciát, mely az adott pillanatban feltáruló valóság és gondolataink között áll fenn – gondolatainkhoz ugyanakkor többnyire az emberekre vagy a sorsba vetett ostoba bizalom miatt ragaszkodunk.

A tréfa viszont *szándékoltan* nevetséges: törekvés arra, hogy utat nyisson ama diszkrepanciának, amely valakinek a fogalmai, illetve a realitás között húzódik, mégpedig egyik vagy mindkét elem elmozdítása által; miközben ellentéte, a *komolyság* az említett két összetevő egymásnak való pontos megfelelését jelenti, legalábbis a törekvés szintjén. Ha azonban értjük is a komolyság mögött rejlő tréfát, nos, akkor jön létre az *irónia*: pl. amikor látszólagos komolysággal elfogadjuk másvalaki vélekedéseit, noha azok ellentétben állnak a miénkkel, és úgy teszünk, mintha egyetértenénk vele; ámde az, ami ebből kikerekedik majd, végül is elbizonytalanítja az illetőt, mind velünk kapcsolatban, mind nézetei kapcsán. Így viselkedett Szókratész Hippiásszal, Prótagorasszal, Gorgiásszal és más szofistákkal – s általában

véve nemegyszer a beszélgetőtársaival. – Mindezek alapján az iróniának a fordítottja a tréfa háttérében rejlő komolyság, ez pedig a *humor*. Ezt az irónia kettős kontrapunktjának nevezhetnénk. – Az olyasféle magyarázatok meg, melyek azt állítják, hogy „a humor a véges és a végtelen kölcsönös át-

84 hatása”, semmi mást nem fejeznek ki, mint azoknak a gondolkodásra való teljes képtelenségét, akik kedvüket lelik az efféle üres szóvirágokban. – Az *irónia* objektív, merthogy számol másokkal; a *humor* viszont szubjektív, merthogy legfőképp csupán magunk számára van. Ezért az irónia mesterművei az ókoriaknál lelhetőek fel, a humoréi viszont az újabbaknál. Közelebről nézve ugyanis a humor valamilyen szubjektív, ámde komoly és emelkedett hangulaton alapszik, s akarattalanul kerül konfliktusba egy hozzá képest rendkívül heterogén, alantas külvilággal, amelyet nem képes kikerülni sem, ámde nem képes az önfeladásra sem; éppen ezért, hogy közvetítsen, megkísérli saját nézetét és ama külvilágot ugyanazon fogalmakkal elgondolni; ezek ily módon aztán kettős, hol az egyik, hol meg a másik oldalon megmutatkozó inkongruenciát mutatnak az általuk elgondolt realitással; s ezáltal jön létre az a benyomás, amelyet a szándékosan előidézett nevetséges hoz létre, vagyis a tréfa, mely mögött mindamelllett a legmélyebb komolyság rejlik és sejlik fel. Az irónia komoly gesztussal kezdődik, és nevetéssel végződik, a humor esetében ennek épp ellenkezője történik. Példaként felhozható Mercutio fentebb már idézett megnyilvánulása. S ugyanez történik a *Hamletben*: *Polonius*: „Fönséges úr, én legalázatosabb búcsút veszek fönségedtől. *Hamlet*: Semmit se vehet tőlem, uram, amitől oly örömet megválnék; kivéve az életem, az életem, az életem.”⁹ Aztán, a némajáték udvari előadása előtt *Hamlet* ezt mondja *Opheliának*: „Ki tehet arról, ha jó kedve van; hisz látja, mily vidor az anyám is, pedig az apám most halt meg, csak két órája. *Ophelia*: Dehogy: kétszer két hónapja is van már, fönség. *Hamlet*: Oly régen? Gyászolja hát az ördög! Én coboly köntöst csináltatok.”¹⁰ – Továbbá *Jean Paul Titán* című darabjában is, amidőn a búskomorra vált és magán töprengő *Schoppe*, miközben a kezét vizsgálgatja gyakorta, ezt mondja magának: „Itt ül egy úr testi mivoltában, én pedig őbenne: de ki ő?” – Heinrich Heine valódi humoristának bizonyul *Romancero* című művében: minden tréfa és bolondozás mögött kitészik ama mély komolyság, mely szégyell leplezetlenül előlépni. – Eszerint a humor különös fajta *hangulaton* (*Laune*, valószínűleg a *Lunából* ered) alapszik; e fogalom kapcsán meg, annak valamennyi módosulásában, a szubjektívnek az objektív fölötti döntő túlsúlyára gondolunk, amikor a külvilágot ragadjuk meg. Valamely komikus, sőt éppenséggel bohókás jelenet költői vagy művészi ábrázolása, melynek rejtett háttéréből mégis valamilyen komoly gondolat sejlik fel, szintén a humor terméke, tehát humoros. Idetartozik pl. *Tischbein* színes rajza: teljesen üres szobát ábrázol, ez csupán a kandallóban lobogó tűztől kapja a megvilágítást. A kandalló előtt egy

mellényt viselő ember áll oly módon, hogy teljes alakos, a lábától kiinduló árnyéka átfogja az egész szobát. „Ez itt olyasvalaki”, kommentálta *Tischbein*, „akinek a világban semmi sem akart sikerülni, és aki semmire sem vitte; ámde most úszik az örömben, hogy mégis ekkora árnyékot vethet”. Ha most azt a komolyságot akarnám kifejezni, amely e tréfa mögött rejlik, akkor azt leginkább az alábbi, *Anwari Soheili* című perzsa költeményből átvett sorokkal tehetném:

*Ha szétfoszlott az, mit a világból birtokoltál,
a fájdalom ne emésszen, mindez semmi csak,
ha a világban magadnak új birtokot nyertél,
örömben meg ne fűrödjél, mindez semmi csak.
Fájdalom és nyereség – a világban elpereg
mind, beissza idő tava, mindez semmi csak.¹¹*

Az pedig, hogy a „humoros” szót általában a „komikus” jelentésében használják manapság a német irodalomban, abból a százalmas igyekezetből ered, hogy a dolgoknak előkelőbb megnevezést adjanak annál, mint ami egyébként megilleti őket, vagyis egy osztállyal felettük álló névvel lássák el őket: így aztán minden vendégfogadó hotelnek akarja neveztetni magát, s éppígy minden pénzváltó meg bankárnak, minden lovas istálló cirkusznak, minden hangverseny zeneakadémiának; a kereskedelmi könyvelőség irodának, a fazekas pedig agyagművésznek¹² – és ennek megfelelően minden paprikajancsi humoristának.

A *humor* szót az angoltól vettük át, hogy vele a nevetségesnek egészen sajátos, sőt, mint ahogy fentebb kimutattuk, a fenségessel rokon fajtáját különíthessük el és jellemezhesük; igen, ezt az angolok vették észre először; ámde nem azért, hogy minden tréfát és minden bohózatot e címkével lássanak el, ahogyan ez most Németországban általánosan, minden ellenállás nélkül megtörténik az irodalmárok és a tudósok körében; a nevetséges és fenséges ama válfájának, szellemi irányzatának és gyermekének igazi fogalma ugyanis túl kifinomult és túl fennkölt lenne a közönség számára, ezért aztán, hogy neki tessenek, azon fáradoznak, hogy mindent ellaposítsanak és közönségessé tegyenek. A nemes „jelenkor” egyáltalában vett jelszava manapság így hangzik: „fennkölt szavak és alantas jelentés”; és ennek megfelelően napjainkban humoristának nevezik azt, akit hajdanában még paprikajancsinak hívtak.

(Fordította: Csejtei Dezső – Juhász Anikó)

¹ Ez a fejezet az első kötet 13. §-ára vonatkozik.

² És ön, uram, szintén szerepel a színlapon?

³ „Bav a hív pásztor, róla szól a Biblia, // míg nyája alszik, csak ő virraszt egymaga.” (Juhász Anikó fordítása.)

⁴ Szenczi Miklós fordításában: „Holnaptól minden titkotat rám bízhatod: hallgatok, mint a sír”. Shakespeare: *Összes drámái*. III. Kötet, Tragédiák. Budapest, 1955, Új Magyar Könyvkiadó, 162-163.p. (III. felv. 1. szín) Nyers, szó szerinti fordításban: Holnap kérdezd, s bennem komoly/sírba szálló emberre találsz.

86

⁵ Az idézet: „Tán az a leghelyesebb, mi gyönyörködtet, de tanít is.” Horatius: *Ars poetica*. In *Horatius összes művei*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1989. (Bede Anna fordítása.)

⁶ „Régi jó lovagkor! Hősid mi csodásak!
Im keresztyén s pogány, vetekedő társak,
Kik még vívtak imént, vad bosszúra gyúltan,
S még sajjgását érzik sok kemény csapásnak:
Homályos erdőben, avaron, mely útlan,
Együtt mennek tova, békén és gyanútlan.”

Ariosto: *Őrjöngő Lóránt*. Budapest, 1893, Franklin társulat, 190.p. (Radó Antal fordítása.)

⁷ „Ha lehet, kérlek, vegyetek be, // mint harmadikat, frigyetekbe.” (Kálnoky László fordítása.)

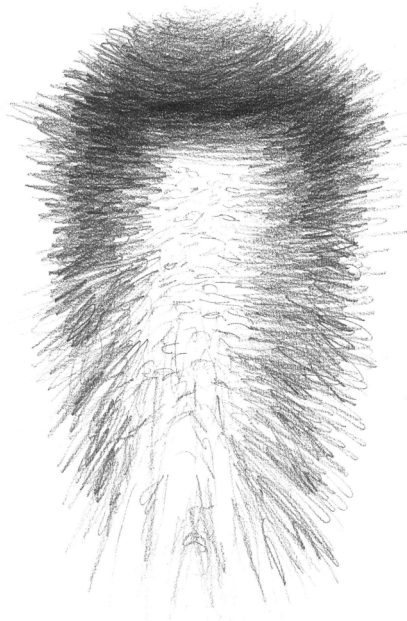
⁸ „Amire felfigyeltem, úgy vélem az, hogy színházi előadásokon az általános nevetés szinte csak abban az esetben robban ki, ha azt félreértés gerjeszti.” Voltaire: *A tékozló fiú* című drámájának előszava. (Józsa György fordítása.)

⁹ William Shakespeare: Hamlet, dán királyfi. In *Shakespeare összes drámái*. III. kötet, Budapest, 1955, Új Magyar Könyvkiadó, 376.p. (II. felv. 2. szín). (Arany János fordítása.)

¹⁰ William Shakespeare: Hamlet, dán királyfi. Id. kiad., 401-402.p (III. felv. 2. szín). (Arany János fordítása.)

¹¹ (Juhász Anikó fordítása.)

¹² A német szó, *Tonkünstler*, zenészt, zeneművészt is jelent, merthogy a „Ton” a németben egyszerre jelent „agyagot” és „hangot”; meglehet, ez egy tudattalan szójáték Schopenhauer részéről. (A fordítók megjegyzése)

*„Amit most véghezviszek a festményeimmel,
az egyfajta művészeti halálugrás.”²*

Máthé Andrea 87

Ez a „művészeti halálugrás” 2013-ban kezdődött, amikor Miksa Bálint elkészítette az első hagyományos képkeretet szétfeosztó festményét, és nemcsak Európában, de a művészeti világban szinte

SZABAD SZILUETT

Miksa Bálint festményeiről¹

mindenhol kanonizálódott és elfogadottá vált, keretes festmény hagyományát³ saját festészetére nézve megszakította és alapvetően átalakította.⁴ Fordulatként és konkrétan megfordításként is értelmezhető ez a váltás olyan módon, hogy nem a festmény keretét jelöli ki először, hanem a születendő kép központját, 'robbanási helyét', és ez a hely (pont, szín, vonalegyüttes) fogja meghatározni a festmény szélét. Festményei szélein annyi marad meg, amennyit az egy középpontba sűrűsödött képi erő kirobbanásának energiájából szétáradhat: ahogy, amennyire és amilyen formára a festék erőteljes festői gesztusokat követően bizonyos pontokig, a középponthez képest különböző távolságokig – véletlenszerűnek tűnő, de valójában organikusán a kép energiáját követő – szaggatottságot kirajzoló szélekig jut el, és így szabálytalan szélfelületet hoz létre, megteremtve a végtelen felé tartás illúzióját.

A képfornának ez a megújítása technikailag is kidolgozást igényelt, hiszen a lengő képszél stabilizálása komoly és hosszantartó munkát követelt meg, az első 6x10 cm-es szabad sziluettes festménytől a nagyobb, ma már méretet szinte nem előíró technika kialakításáig. Hasonlóan nem kevésbé volt lényeges annak a helynek a megtalálása, ahonnan ezek a szabad sziluettes képek a lehető legjobban tudják megmutatni magukat: a falfelületről pontosan meghatározott távolsággal elemelve, mintha lebegnének, vetett árnyékuk pedig tovább hangsúlyozza a képszél szabálytalan, plasztikusság hatását keltezőtétét. Mindezzel együtt fontos megjegyezni, és ezt Miksa Bálint is hangsúlyozza, hogy festészetről van szó, a festmény és a festészet határainak megújításáról, és nem más műfaj(ok) felé indulásról. Megerősíti ezt az, hogy festményeinek felületi kidolgozottsága továbbra is követi a művességet, az impresszionista stílusra emlékeztető, apró felbontású, igényesen gazdagszínkezelést, az érzékeny színnyomok hangsúlyait a festményfelületen.

Az absztrakt megjelenítés és a konkrét téma közötti ellenpontok, el-lentételek – amelyet a festménycímek is kiemelnek –, szintén figyelmet érdemelnek. A valóságra, sokszor bensőségességre utaló a képcímadás:

pl. *Séta októberben, Meghitt tér konkrétumok nélkül, Álmos hajnal, Hajnali műterem*,⁵ a képtér azonban absztrakttá válik, egy-egy kis nyom, színpont, színözön-zuhanás vagy – a grafikákon – erősre feketített vonalegyüttes utal az eredeti ihletet adó kiindulásra.

88

A radikális művészeti-festészeti változtatáshoz szükségesek voltak az emberi belső út változásai, az alkotói-művészi intenzitás végső határokig vitele, amelyek a szabad sziluettes festmények megvalósulását lehetővé tették. A külső elvárásoktól való megszabadulás, a belső kiüresedés, letisztulás, a belső érzékekre, vezetetésre hagyatkozás mind-mind, a korábbi művészi határokat messze meghaladó lépések megtétele feltétele volt annak, hogy a képteremtés abszolút radikális útját és eredményét vállalnia lehessen. Hogy Miksa Bálint alkotói magatartásában a tudatosság, az intencionalitás és az ösztönösség hogyan fonódik össze, erről saját szavait így vallanak: „Képteremtésem érzelmi szakaszai: 1. Érzelmi, szellemi káosz-ból kiemelkedő katartikus, lelkesítő állapot, ami képesség dolga. 2. Ez közvetlen látványba vagy korábbi látványélménybe plántálódik át. Ez ad hitelességet. 3. E látvány erős érzelmiséggel kerül rajzi és színvázlatokba, amihez bátorság kell. 4. A materiális megvalósítás elmélyülő szakasza. Realisztikus, látványelemző időszak. A nagy alapemóciók háttérbe szorulnak, és észrevétlenül általánosabb szférákba kerülnek. Gyötrelmes küzdelem az anyaggal, amihez szorgalomra van szükség. 5. Szellemi erőm végső határainak elérése. a) A motivációk elfáradása, és a további küzdelmek feladása. b) Egy dühödt, felfokozott állapot kialakulása, a gondolatok, tudás éllé sűrűsödése, minden addigi belső határom áthágása és meghaladása.”⁶ Ellentétnek tűnhet, de inkább egyensúly-teremtés, hogy az alkotói folyamat érzelmi fokozottsága az alkotásokban a színek és a formák fegyelmezetséggé jelenik meg, és – alkotói szándék szerint – a jövőbeli képeken egyre inkább „minden szentimentalizmus nélkülivé”⁷ szeretne válni.

Az intenzitásnak és felfokozottságnak az alkotás során folyamatosan jelenlévő állapotai, gesztusai, a letisztult, határozott formák, vonalak – amelyek grafikáit is jellemzik –, az erőteljes képdinamika megjelenítéséhez való bátorság csak a valódi igaz és az egyediséget meglepőségében is felvállaló művészi alkotói hozzáállással lehetséges. Miksa Bálint festményei nemcsak a szabad sziluet megvalósítói, hanem szabadságon alapuló szemlélet, a világhoz belső szabadság és függetlenség alapján viszonyuló emberi-alkotói szemlélet hordozói is. Hitelességgel összefonódó pulzáló aurájukat ez a minőség teremti meg.

¹ *Növekvő fázis* címűkiállítása (K.A.S. Galéria, Budapest, 2019. december 18 -2020. január 19.) ürrügyn.

² Miksa Bálint: *Miért? Miért ne? Kísérleti festményrobbantás*, 2014.

³ Az Európai festészeti hagyományban a kép keretének problematikáját és szabályait először a reneszánsz időszaka foglalta elméletbe: Leon Battista Alberti: *De picturail. Della pittura*, 1435-1436. (A festészetéről, Balassi, Budapest, 1997., Hajnóczy Gábor fordítása) <http://www.c3.hu/perspektiva/alberti/alberti.html> (2020.01.21); Leonardo da Vinci: *Della pittura*, 1451, A festészetéről, Corvina, Budapest, 1965., Gulyás Dénes fordítása; [Korábban Cennino Cennini: *Della Pittura*, 1390,

89

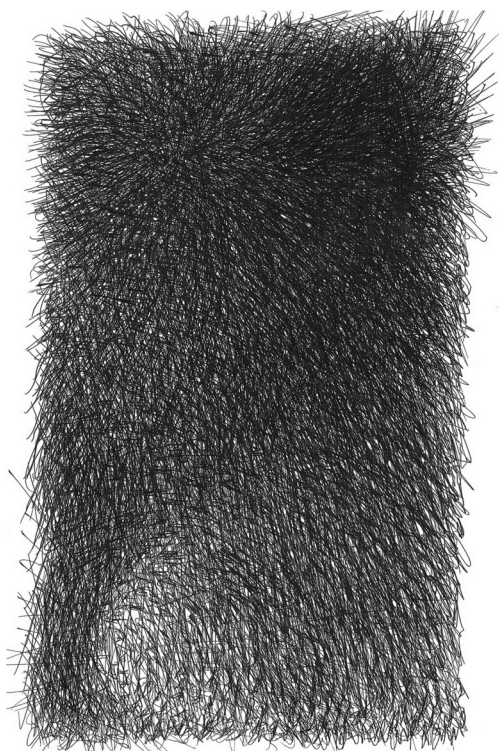
⁴ Bár voltak a keretet kitágító illetve a keret szerepére reflektáló festmények – pl. Francesco della Cossa: *Angyali üdvözlés*, 1470-72 (csiga a képkereten), Carlo Crivelli: *Angyali üdvözlés*, 1486 (egy alma és egy uborka lép túl a kép keretén), Giovanni Bellini: *Pieta*, 1645 (a Krisztus-alak keze lépi át a képhatárt) – ezek az utaláson túlra nem mentek.

⁵ *Séta októberben*, 60x30 cm, olaj-vegyes technika, 2013, *Meghitt tér konkrétumok nélkül*, 65x110 cm, olaj-vegyes technika., 2014, *Álmos hajnal*, olaj-vegyes technika, 56x57cm, 2016, *Hajnali műterem*, olaj-vegyes technika, 74x44cm, 2016.

⁶ Miksa Bálint: *Képek alatt*, Budapest, 2008., Szerzői kiadás, 64. o.

⁷ Miksa Bálint saját megfogalmazása.

Új Forrás 2020/3 – Mathé Andrea: Szabad szliuett
Miksa Bálint festményeiről

90 Ismeretlen japán költő

„A KÖZELEDÉS PÁRÁBA HAGYJA A TÁVOLODÁST”

*Tűnődések a badacsonyi mólón
5 impresszió*

1.

kőlapok dermedt hullámzásában cölöpök fénybe
vert árnyéka lassan araszolva múlik el ez a nap is

2.
sem a láthatatlan egyensúly megbillenésére sem
a látványra vagy a látásra nincs több bizonyíték

3.
az oszlop körül egy teljes ívet ír le mielőtt meg
fordul leül és szertefoszlik az árnyékban a nap

92

4.
semmi nem elérhető vagy megfoghatatlan a nappal
árnyékában vak vezetési és akadályozza a világtalant

5.
az árnyék korlátnak dőlve meg-megáll és a nap
csak vár míg egyensúlyoz a mozdulatlan sávon

Folyóiratunk a
NEMZETI KULTURÁLIS ALAPPROGRAM és az EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA
anyagi támogatásával jelenik meg.
Terjeszti a Budapesti, a Nemzeti és a Vidéki HIRKER RT.
és alternatív terjesztők

Szerkesztők

JÁSZ ATTILA – Csendes Toll (főszerkesztő)
PAPP MÁTÉ (költészet rovat: mahbija@gmail.com, zene online rovat)
REICHERT GÁBOR (kritika rovat: reichertgabor87@gmail.com)
SZÉNÁSI ZOLTÁN (főszerkesztő-helyettes, próza rovat: szenazol@gmail.com)

Lapterv és műszaki szerkesztés
SELLYEI TAMÁS OTTÓ

Munkatársak

BUCSI-KOVÁCS ANIKÓ
HEGEDŰS GYÖNGYI
KERTAI CSENGER
MAKÁRY SEBESTYÉN
MURÁNYI SÁNDOR OLIVÉR
SZILÁGYI MIHÁLY
SZÚCS BALÁZS PÉTER

Tiszteletbeli munkatársak

BUJI FERENC
CSEKE ÁKOS
MONOSTORI IMRE
MUZSNAY ÁKOS

ÚJ FORRÁS

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALMI FOLYÓIRAT
ALAPÍTÓ A KOMÁROM-ESZTERGOM MEGYEI ÖNKORMÁNYZAT
JÓZSEF ATTILA MEGYEI ÉS VÁROSI KÖNYVTÁRA

Megjelenik évente tízszer

Alapítva ezerkilencszázhatvankilencben
Alapító főszerkesztő: PAYER ISTVÁN

Szerkesztőség: 2836 Baj-Szőlőhegy 2722/4

E-mail: jasz.attila@ujforras.hu. Interneten olvasható: www.ujforras.hu

Előfizethető az Új Forrás szerkesztőségi címén. Előfizetési díj egy évre 5000 Ft.

ISSN 0133-5332

Kiadja a József Attila Megyei Könyvtár. A kiadásért felel: Új Forrás Kiadó Nonprofit Kft.

Készült a Sollers Kft. nyomdájában Tatán.